

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κωνσταντίνος Λιάκουρας, Αθανάσιος Γλάρος

Εκκλησιαστική Ιστορία και Πατέρες και Θεολόγοι της Εκκλησίας

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Γ' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΤΕΥΧΟΣ Β΄
ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

**ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ**

Κωνσταντίνος Λιάκουρας, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
Αθανάσιος Γλάρος, Επίκουρος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ**

Κωνσταντίνος Κορναράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
(πρόεδρος)
Γεώργιος Ζήσιμος, Καθηγητής Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (μέλος)
Ελευθέριος Βεκρής, Σύμβουλος Α΄ του ΙΕΠ (μέλος)
Ευστράτιος Ψάλτου, Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ (μέλος)

**ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-
ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ**

Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Το παρόν εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «Αναβάθμιση της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», MIS 5007907, η οποία εντάσσεται στο Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020» και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο).

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Ιωάννης Αντωνίου
Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Υλοποίησης Έργου
Ευστράτιος Ψάλτου
Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Εικόνα Εξωφύλλου: Διονύσης Μπουλούμπας, Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, αντιστοιχία της Γεννήσεως της Θεοτόκου, Βαλτιμόρη, ΗΠΑ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κωνσταντίνος Λιάκουρας, Αθανάσιος Γλάρος

*Εκκλησιαστική Ιστορία
και Πατέρες και Θεολόγοι
της Εκκλησίας*

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΠΑΤΕΡΕΣ
ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Γ' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Περιεχόμενα

1. Η θεολογική μαρτυρία των Αποστολικών Πατέρων και των Απολογητών	7
2. Μεγάλοι θεολόγοι της Αρχαίας Εκκλησίας: Παράδοση και διάλογος με την κοινωνία	15
3. Γνωριμία με τους μεγάλους Πατέρες και οικουμενικούς διδασκάλους του 4ου και 5ου αιώνα	23
4. Οι Πατέρες της Εκκλησίας απέναντι στα προβλήματα και τα ζητήματα της κοινωνίας	30
5. Οι Πατέρες στην ερμηνεία και διατύπωση της διδασκαλίας για τον Τριαδικό Θεό	38
6. Οι Πατέρες ομιλούν και οδηγούν στον Ιησού Χριστό	46
7. Η θεολογία της εικόνας στη σκέψη και τη μαρτυρία των Πατέρων	54
8. Ο ανθρώπινος λόγος υμνεί τον Θεό: Η ποίηση των Πατέρων ως βίωση και έκφραση της πίστης	62
9. Επιζητώντας και προσεγγίζοντας τον Θεό μέσα από την ασκητική και νηπτική πράξη	71
10. Η θεολογία των Ησυχαστών ως πράξη και θέωση	79
11. Η Ορθόδοξη Πατερική μαρτυρία στους αγίους και τους θεολόγους της Τουρκοκρατίας και των νεωτέρων χρόνων	87
12. Η Πατερική Παράδοση συναντά τον άνθρωπο του σήμερα	95

1. Η θεολογική μαρτυρία των Αποστολικών Πατέρων και των Απολογητών

1.1 Εισαγωγικά

Η έννοια του όρου *Πατήρ* υπάρχει και θεμελιώνεται ήδη στην Αγία Γραφή και στα κείμενα της αρχαίας Εκκλησίας. Πατέρες αρχικά ονομάζονταν οι μαθητές των Αποστόλων, σαν τα πνευματικά τους τέκνα, όπως και οι πνευματικοί οδηγοί και διδάσκαλοι των Χριστιανών καθώς και οι κατά τόπους επίσκοποι. Αργότερα, τον 4ο αιώνα, Πατέρες ονομάστηκαν και οι πιο ονομαστοί ηγέτες του μοναστικού βίου. Ορισμένοι Πατέρες της Εκκλησίας που διακρίθηκαν για την αγιότητα του βίου τους, για τα συγγράμματά τους, για τη διδασκαλία τους και για τη συμβολή τους στην έκφραση και προβολή της ορθόδοξης δογματικής διδασκαλίας και στους αγώνες τους εναντίον των διαφόρων αιρέσεων ονομάστηκαν από την Εκκλησία *Μεγάλοι Πατέρες* και *Διδάσκαλοι* καθώς και *Οικουμενικοί Διδάσκαλοι* της Εκκλησίας.

1.2 Αποστολικοί Πατέρες

Ως Αποστολικούς Πατέρες χαρακτηρίζουμε και εννοούμε τους Πατέρες εκείνους και εκκλησιαστικούς συγγραφείς της μεταποστολικής εποχής (1ος – 2ος αι.), μαζί με ορισμένα άλλα ψευδεπίγραφα έργα, και που πράγματι ή υποθετικά υπήρξαν μαθητές των Αποστόλων και συνέθεσαν συγγράμματα για την κατά Χριστό οικοδομή και πορεία των πιστών, ακολουθώντας και συνεχίζοντας το κήρυγμα και τη διδασκαλία των Αποστόλων.

Κυριότεροι Αποστολικοί Πατέρες θεωρούνται κατά χρονολογική σειρά ο Κλήμης Ρώμης, ο Ιγνάτιος Αντιοχείας (ο Θεοφόρος) και ο Πολύκαρπος Σμύρνης. Η διδασκαλία που έχουν διατυπώσει στα συγγράμματά τους οι Αποστολικοί Πατέρες είναι η πρώτη προσπάθεια έκθεσης της χριστιανικής διδασκαλίας μετά το κήρυγμα των Αποστόλων.

Α. Ο Κλήμης Ρώμης, πιθανώς Χριστιανός εξ Ιουδαίων, ήταν επίσκοπος Ρώμης κατά τα έτη 92-101. Έγραψε μία Επιστολή προς Κορινθίους (*Α' Έπιστολή πρὸς Κορινθίους*). Υπό το όνομά

Ο Άγιος Κλήμης τελεί τη Θεία Λειτουργία.
Τοιχογραφία στη Βασιλική του Αγίου Κλήμεντος. Ρώμη, 11ος αι.

του είναι γνωστή και μία Β΄ Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους, ἡ οποία ὁμως δεν εἶναι γνήσιο ἔργο του. Τα θέματα τῆς διδασκαλίας του αναφέρονται στὴν τήρηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ομόνοιας στὴ ζωὴ τῆς Εκκλησίας, στὴν ἀσκήση τῆς ἀγάπης, τῆς σύνεσης, τῆς υπακοῆς, τῆς μετάνοιας καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης. Κάνει ἐπίσης λόγο γιὰ τὴν πίστη στὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος τῆς Εκκλησίας με τὴ χρῆση τῶν ὁρῶν *Επίσκοποι* ἢ *Πρεσβύτεροι* καὶ *Διάκονοι*.

Μαρτύριο Αγίου Ιγνατίου, 17ος αι.
Μουσείο Πούσκιν, Μόσχα.

Β. Ο Ιγνάτιος ὁ Θεοφόρος υπῆρξε δεύτερος κατὰ σειρά ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας κατὰ τὰ ἔτη 70-107. Κατὰ τὴν Παράδοση γινώριζε καὶ συναναστρεφόταν τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἦταν μαθητὴς τοῦ Ευαγγελιστῆ Ἰωάννη. Κατὰ τὸν διωγμὸ στα χρόνια τοῦ αυτοκράτορα Τραϊανοῦ συνελήφθη, οδηγήθηκε στὴ Ρώμη καὶ καταδικάσθηκε σὲ θάνατο με κατασπάραιξη ἀπὸ ἀγρία θηρία μετὰ τῶν ἐτῶν 112-113. Ἐγράψε 7 Ἐπιστολές: *Πρὸς Ἐφεσίους*, *Πρὸς Μαγνησιεῖς*, *Πρὸς Τραλλιανούς*, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς*, *Πρὸς Σμυρναίους*, *Πρὸς Πολύκαρπον Σμύρνης* καὶ *Πρὸς Ρωμαίους*.

Ο Ιγνάτιος ὁ Θεοφόρος δίνει ιδιαίτερη ἐμφαση στο ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα καὶ διδάσκει ὅτι ἡ ἐνότητα τῆς καθολικῆς (καθόλου) Εκκλησίας ἐπιτυγχάνεται ἐν Χριστῷ (*Ὅπου ἂν ᾖ ὁ Χριστός, ἐκεῖ καὶ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία*) καὶ ὅτι ἡ τοπικὴ Εκκλησία ἐνώνεται στο πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου. Ο ἐπίσκοπος εἶναι *εἰς τύπον* Χριστοῦ. Σύμφωνα με τὸν Ιγνάτιο ὅλες οἱ προφητείες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εκπληρώθηκαν στο πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ο Τριαδικὸς Θεὸς δεν εἶναι ἀόριστος καὶ ἀγνώστος, ἀλλὰ Θεὸς ζῶν καὶ ἐρχόμενος σὲ κοινωνία με τὸν ἄνθρωπο. Ο καθα-

γιαζόμενος ἄρτος στὴ Θεῖα Εὐχαριστία εἶναι «σὰρξ Ἰησοῦ Χριστοῦ παθοῦσα» καὶ τὸ Μυστήριο τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας εἶναι «φάρμακον ἁθανασίας» καὶ «ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν».

Γ. Ο Πολύκαρπος Σμύρνης γεννήθηκε περὶ τὸ 70 μ.Χ. πιθανότατα στὴ Σμύρνη, στο στάδιο τῆς ὁποίας υπέστη μαρτυρικὸ θάνατο τὸ 167 μ. Χ. ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου. Κατὰ τὴν Παράδοση υπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ευαγγελιστῆ Ἰωάννη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ τοποθετήθηκε ἐπίσκοπος Σμύρνης. Ἐγράψε μία μόνο Ἐπιστολή, *Πρὸς Φιλιππησίους*, στὴν ὁποία κάνει ιδιαίτερη ἀναφορά στὴν πραγματικότητα τῆς σάρκωσης τοῦ Κυρίου καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη καταπολέμησης τῶν αἰρετικῶν Δοκητῶν. Καθοριστικὴ ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ στὴν ἀποσόβηση τοῦ σχίσματος μετὰ τῆς Εκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ τῶν Εκκλησιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐξ ἀφορμῆς τοῦ εορτασμοῦ τοῦ Πάσχα με τὴν εἰρηνευτικὴ τοῦ ἀποστολῆ που ἀνέλαβε με τὴ μετάβασή του στὴ Ρώμη.

1.3 Απολογητές

Οι Απολογητές -ὅπως ἀποκαλεῖται μία ομάδα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ θεολόγων- ἐζησαν καὶ ἐδρσαν τὸν 2ο μ.Χ. αἰῶνα τόσο στὴν Ἀνατολή ὅσο καὶ στὴ Δύση. Ἦταν πρόσωπα με πολὺ μεγάλη παιδεία καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωση καὶ ἀνέλαβαν με τὰ συγγράμματά τους καὶ τὴν

προσωπική τους δράση την υποστήριξη και υπεράσπιση του Χριστιανισμού που διωκόταν. Έγραψαν έργα απολογητικά τόσο προς τους Εθνικούς όσο και προς τους Ιουδαίους εκείνης της εποχής υπέρ της χριστιανικής πίστης, προκειμένου να αποκρούσουν και ανασκευάσουν τις κατηγορίες που απευθύνονταν κατά των Χριστιανών για αθεΐα, ανηθικότητα (οιδιπόδειες μίξεις), καννιβαλισμό (θυέστεια δείπνα), εκθρόνιση προς την πολιτεία, ταύτιση με τον Ιουδαϊσμό ή συνέχειά του και αρνητική στάση προς τη φιλοσοφία.

Στα συγγράμματά τους οι Απολογητές τονίζουν την αρχαιότητα, την πνευματικότητα, την αθωότητα και αγνότητα του Χριστιανισμού, καθώς και τα στοιχεία της χριστιανικής ηθικής. Προβάλλουν επίσης τη διδασκαλία ότι η χριστιανική πίστη είναι η απόλυτη αλήθεια και η «καληθής φιλοσοφία» και ότι οι επαγγελίες των προφητών της Παλαιάς Διαθήκης συνιστούν επιβεβαίωση της θεότητας του Ιησού Χριστού. Χρησιμοποιώντας πολλές φορές φιλοσοφική γλώσσα και ορολογία επιδεικνύουν στην πλειονότητά τους επιεική στάση και διαλλακτική και διαλεκτική προσέγγιση προς τη φιλοσοφία.

Οι πιο σημαντικοί από τους Απολογητές ήταν ο Ιουστίνος ο Φιλόσοφος και Μάρτυρας, ο Αθηναγόρας και ο Θεόφιλος Αντιοχείας.

Α. Ο Ιουστίνος θεωρείται ο πιο σημαντικός από τους Απολογητές του 2ου αιώνα και από τις πιο μεγάλες μορφές της αρχαίας Εκκλησίας. Γεννημένος το 110 μ.Χ. στη Φλαβία Νεάπολη (σημερινή Ναμπλούς της Παλαιστίνης) σπούδασε Στωϊκή, Αριστοτελική, Πυθαγόρεια και Πλατωνική φιλοσοφία για να ικανοποιήσει τις φιλοσοφικές και υπαρξιακές του αναζητήσεις. Απογοητευμένος από τη φιλοσοφική αυτή αναζήτηση και μετά από σχετική συζήτηση με κάποιο γέροντα -όπως ο ίδιος αναφέρει-, από τον οποίο διδάχθηκε τη χριστιανική πίστη, προσχώρησε στον Χριστιανισμό. Αργότερα μετέβη στη Ρώμη και ίδρυσε μία σχολή (χριστιανική, κατηχητική), στην οποία επιδόθηκε κυρίως στη διδασκαλία της χριστιανικής πίστης. Το έτος 165 συνελήφθη στη Ρώμη και υπέστη μαρτυρικό θάνατο με αποκεφαλισμό επί αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου και επάρχου Ιουνίου Ρουστικού.

Ο Ιουστίνος συνέγραψε τα εξής γνήσια έργα: α'. Α' Άπολογία υπέρ Χριστιανῶν, που απευθύνεται στον αυτοκράτορα Αντωνίνο τον Ευσεβή. β'. Β' Άπολογία υπέρ Χριστιανῶν, που απευθύνεται

Έκδοση του έργου του Αγίου Ιουστίνου, Άπολογία Πρώτη Ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνίνον τὸν Εὐσεβή, 1700 μ.Χ.

στον αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο. γ'. *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, που περιλαμβάνει θεολογικό διάλογο μεταξύ του Ιουστίνου και του Ιουδαίου Τρύφωνα.

Σύμφωνα με τη θεολογική του διδασκαλία ο Θεός είναι άναρχος, υπερβατικός και ανώνυμος, αλλά είναι και δημιουργός και διακοσμητής όλης της κτιστής φύσης. Ο Λόγος υπάρχει προαιώνια στον Πατέρα και διακρίνεται υποστατικά από αυτόν, είναι δε «μεσότης» μεταξύ του Θεού και του κόσμου. Θέλοντας να αναδείξει την πραγματικότητα της σάρκωσης του Λόγου τονίζει ότι ο Χριστός είναι «ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις». Ο Ιουστίνος έγινε γνωστός για τη θεωρία του περί του *Σπερματικού Λόγου*. Ερμηνεύοντας την περί Λόγου διδασκαλία των Στωϊκών και του Φίλωνα του Ιουδαίου και διατυπώνοντάς την υπό το φως της θεολογίας του Ευαγγελιστή Ιωάννη υπογραμμίζει ότι ο Θεός Λόγος ως «αυτοαλήθεια», και ενεργώντας ως «Λόγος» και «αλήθεια» και πριν τη σάρκωσή του, αποκαλυπτόταν και αποκαλύπτεται «εν σπέρματι» σε όλους τους ανθρώπους ως «αλήθεια» και ανάλογα βέβαια με τη δεκτικότητά τους της αξιοποίησης των «σπερμάτων» αυτών «του Λόγου», που είναι οι θείες δωρεές και που τους οδηγούν στην αληθινή γνώση περί Θεού. Μέσω του δωρηθέντος αυτού «Σπερματικού Λόγου» οδηγήθηκαν ορισμένοι επιφανείς αρχαίοι φιλόσοφοι και συγγραφείς, με την κατάλληλη και πρέπει αξιοποίησή του, στην περί του ενός και μόνου Θεού αντίληψη. Γι' αυτό και αυτοί «οἱ μετὰ Λόγου βίωσαντες» μπορούν να χαρακτηρίζονται Χριστιανοί, παρότι θεωρήθηκαν άθεοι.

Β. Ο Αθηναγόρας ήταν σύγχρονος του Ιουστίνου και χαρακτηριζόταν ως «Ἀθηναῖος φιλόσοφος Χριστιανός». Κάτοχος μεγάλης φιλοσοφικής παιδείας συνέγραψε τα έργα, *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν* και *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν*. Στο πρώτο έργο ανασκευάζει ο Αθηναγόρας όλες τις κατηγορίες που στρέφονταν κατά των Χριστιανών. Στο δεύτερο έργο του με τη χρήση φιλοσοφικών συλλογισμών και επιχειρημάτων αποδεικνύει τη δυνατότητα και την αλήθεια, δηλαδή την αναγκαιότητα, της ανάστασης των νεκρών, χωρίς ωστόσο να αναφέρει τίποτε για την Ανάσταση του Κυρίου.

Γ. Ο Θεόφιλος Αντιοχείας γεννημένος στην ανατολική Συρία, πιθανότατα σε περιοχή κοντά στον Ευφράτη, από γονείς εθνικούς και με πολύ καλή γνώση της κλασικής γραμματείας, υπήρξε επίσκοπος Αντιοχείας κατά τα έτη 169-177. Συνέγραψε 1 μόνο έργο που έχει τον τίτλο *Πρὸς Αὐτόλυκον* και αποτελείται από 3 Βιβλία. Είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «Τριάς» για την Τριαδική θεότητα, προκειμένου να προβάλλει την ενότητα των τριών θείων προσώπων. Την Τριάδα συνιστούν ο Θεός, ο Λόγος και η Σοφία. Σύμφωνα με τον Θεόφιλο ο Θεός είχε προαιώνια μέσα του τον Λόγο ως «Λόγο ενδιάθετο» και όταν αποφάσισε να προβεί στη δημιουργία, γέννησε τον Λόγο προ των όλων ως «Λόγο προφορικό» μαζί με τη Σοφία του. Έτσι αυτόν τον Λόγο είχε ως «υπουργό» ο Θεός κατά τη δημιουργία των όντων. Ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο ούτε ως θνητό ούτε ως αθάνατο, αλλά ελεύθερο να επιλέξει με την αυτεξούσια προαίρεσή του μεταξύ της αθανασίας και του θανάτου.

[illegible]

4.

Ας διαβάσουμε προσεκτικά μια επιστολή, που γράφτηκε τον 2ο αι. μ.Χ. από κάποιον Χριστιανό.

«Οι Χριστιανοί δεν ξεχωρίζουν από τους άλλους ανθρώπους στην γλώσσα ομιλίας, ούτε στις συνήθειες. Ούτε κατοικούν σε δικές τους ξεχωριστές πόλεις, ούτε χρησιμοποιούν κάποια γλωσσική διάλεκτο διαφορετική, ούτε ζουν με “περιέργο” τρόπο! Δεν έχουν επινοήσει κάποιο “παράξενο” τρόπο ζωής στηριγμένοι στην ανθρώπινη περιέργεια, ούτε και προΐστανται όπως μερικοί μιας ανθρώπινης διδασκαλίας. Κατοικούν σε ελληνικές ή βαρβαρικές πόλεις, όπως συνέπεσε ο καθένας, και διαβιούν με τις τοπικές συνήθειες και τον τρόπο ενδυμασίας και τροφής του κάθε τόπου ενώ συγχρόνως γίνεται φανερή η θαυμαστή και αξιοπρόσεκτη συμπεριφορά τους.

Ζουν στην δική τους ο καθένας πατρίδα αλλά ως πάροικοι. Μετέχουν σε όλα τα κοινά ως πολίτες και υπομένουν τα πάντα, όμως σαν να ήσαν ξένοι. Η ξενιτειά είναι πατρίδα τους και η πατρίδα τους ξενιτειά. Παντρεύονται όπως όλοι και γεννούν παιδιά αλλά δεν τα σκοτώνουν. Γίνονται άνθρωποι είναι αλλά δεν ζουν με ζωώδη τρόπο. Διαβιούν στην γη αλλά έχουν το πολίτευμα στον ουρανό. Υπακούουν στους κρατικούς νόμους αλλά με τον τρόπο ζωής τους ξεπερνούν τους νόμους. Αγαπούν τους πάντες έστω κι αν διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται από πολλούς, φονεύονται αλλά “ζωοποιούνται”. Γίνονται φτωχοί από πεποίθηση και “πλουτίζουν” τους άλλους. Στερούνται σχεδόν των πάντων αλλά δίνουν σε όλους. Περιφρονούνται από τους ανθρώπους αλλά γίνεται δόξα γι’ αυτούς η περιφρόνηση. Συκοφαντούνται αλλά δικαιώνονται. Χλευάζονται και αυτοί ευλογούν. Υβρίζονται και τιμούν. Ενώ κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί· όταν όμως τιμωρούνται χαίρουν γιατί έτσι αποκτούν την “έν Χριστώ” ζωή. Οι Ιουδαίοι τους πολεμούν ως αλλόφυλους και οι ειδωλολάτρες τους διώκουν, και αυτοί που τους μισούν δεν μπορούν να προσδιορίσουν την αιτία της έχθρας τους.

Να το πω απλά: Ότι είναι για το σώμα η ψυχή, είναι και για τον κόσμο οι Χριστιανοί. Όπως είναι διάχυτη σ’ όλο το σώμα η ψυχή, με τον ίδιο τρόπο είναι και οι Χριστιανοί στον κόσμο. Κατοικεί στο σώμα η ψυχή αλλά δεν είναι στοιχείο του σώματος· και οι Χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο αλλά δεν είναι του κόσμου. [...] Ευτυχία δεν είναι να τυραννάς τους συνανθρώπους σου και να θέλεις να έχεις περισσότερα από εκείνους· αυτές είναι καταστάσεις με τις οποίες δεν μιμείσαι τον Θεό αλλά αποξενώνεσαι από την μεγαλειότητα του Θεού. Ευτυχία είναι, να αναλαμβάνεις το φορτίο της ανάγκης του πλησίον σου, να θέλεις να μοιράζεσαι τα δικά σου με αυτούς που έχουν λιγότερα. Αυτός που, όσα έλαβε εκ Θεού, τα μοιράζεται με όσους βρίσκονται σε ανάγκη, γίνεται “Θεός” γι’ αυτούς αφού είναι μιμητής του Θεού».

(Απόσπασμα από την *Πρὸς Διόγνητον Ἐπιστολήν*,
μτφρ. π. Θεοδόσιος Μαρτζούκος.

Ανακτήθηκε από:

[https://www.enoriako.info/index.php/2017-12-03-18-32-08/
150-2011-05-06-20-40-44\)](https://www.enoriako.info/index.php/2017-12-03-18-32-08/150-2011-05-06-20-40-44)

Σε ποιους νομίζετε ότι απευθύνεται αυτό το γράμμα και σε τι αναφέρεται;

.....

.....

.....

.....

.....

Αν θα έπρεπε να επιλέξεις δύο σημεία που σου άρεσαν ποια θα ήταν αυτά; Αντάλλαξε αυτά που έγραψες με τον διπλανό σου/τη διπλανή σου.

.....

.....

.....

.....

.....

Πώς θα μετασχηματίζατε το παραπάνω κείμενο σε έναν σύντομο θεατρικό διάλογο ή σε στίχους σύγχρονου τραγουδιού ή σε τίτλους εφημερίδων;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.

Συνεργαζόμενοι σε ομάδες, να φτιάξετε ένα πόστερ με έμπνευση από τα θέματα που εξετάζονται στο προηγούμενο κείμενο/επιστολή, δίνοντάς του έναν δικό σας τίτλο. Ύστερα θα το παρουσιάσετε στους συμμαθητές σας, απαντώντας στις όποιες ερωτήσεις τους.

2. Μεγάλοι θεολόγοι της Αρχαίας Εκκλησίας: Παράδοση και διάλογος με την κοινωνία

2.1. Εισαγωγικά

A. Τον 2ο και το πρώτο ήμισυ του 3ου αιώνα αναπτύχθηκε από τους μεγάλους θεολόγους της Εκκλησίας και τους άλλους εκκλησιαστικούς συγγραφείς η αντιγνωστική και αντιαιρετική θεολογική διδασκαλία τους. Αυτή είχε ως σκοπό να αντιμετωπισθούν κατά τρόπο οργανωμένο και συστηματικό η γνωστική και η αιρετική δραστηριότητα διαφόρων ομάδων, που αποτελούσαν κατά τρόπο επικίνδυνο την πρώτη ουσιαστικά σοβαρή προσπάθεια και μορφή νόθευσης και παραχάραξης της πίστης της Εκκλησίας και που υπό την έννοια αυτή συνιστούσαν επικίνδυνη απειλή για την πίστη και τη ζωή της.

Στον σπουδαίο αυτόν αντιγνωστικό και αντιαιρετικό τους αγώνα οι μεγάλοι θεολόγοι και Πατέρες εκείνης της περιόδου, με κυριότερους τον Ειρηναίο Λυώνος και τον Ιππόλυτο Ρώμης, πρόβαλαν την *Παράδοση*, που είναι ο κανόνας της αλήθειας, και την *Ενότητα* της Εκκλησίας ως το απαραίτητο και ασφαλές κριτήριο και τον αδιάψευστο γνώμονα του καθορισμού και της συστηματικής έκθεσης της διδασκαλίας της Εκκλησίας, που είναι και η έκφραση της ορθής πίστης στον Ιησού Χριστό.

B. Τον 3ο επίσης αιώνα επιχειρείται με τους εκπροσώπους της Αλεξανδρινής θεολογικής σχολής Κλήμη Αλεξανδρέα και Ωριγένη, που είχαν τεράστια φιλοσοφική μόρφωση και σκέψη, μία περισσότερο συστηματική και φιλοσοφικο-θεολογική ερμηνευτική διατύπωση των αρχών και του περιεχομένου της χριστιανικής πίστης, με τη χρήση κυρίως της φιλοσοφικής μεθόδου και σκέψης και σε διάλογο με τη φιλοσοφική γνώση και την κοσμική σοφία.

2.2. Αντιγνωστικοί και Αντιαιρετικοί Πατέρες και Συγγραφείς

A. Ο Ειρηναίος γεννήθηκε πιθανότατα στη Σμύρνη το 140 μ.Χ. και υπήρξε μαθητής του αγίου Πολυκάρπου επισκόπου Σμύρνης. Άγνωστο πότε ακριβώς (πιθανώς το 170), μετέβη στη Γαλατία (Γαλλία) και περί το έτος 177 εμφανίζεται ως πρεσβύτερος στη Λυώνα (Λούγδουνον, σημερινή Λυών) της Ν. Γαλλίας. Μετά τον μαρτυρικό θάνατο του επισκόπου Ποθεινού, τον διαδέχθηκε το 178 στην επισκοπική έδρα της Λυώνος (Λυών). Ο Ειρηναίος ανέπτυξε τεράστια και ακάματη δραστηριότητα για τη διάδοση του χριστιανισμού στην ευρύτερη περιοχή της Γαλατίας και των Κελτών, και για την αποφασιστική καταπολέμηση και αναίρεση των απόψεων των διαφόρων αιρετικών της εποχής εκείνης και κυρίως και πρωτίστως των Γνωστικών. Συνέβαλε, επίσης, αποφασιστικά στην ειρηνική διευθέτηση κάποιων εκκλησιαστικών ζητημάτων και ειδικότερα του ζητήματος που είχε ανακύψει στις σχέσεις μεταξύ των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης αναφορικά με το θέμα του εορτασμού του Πάσχα. Ο Ειρηναίος σύμφωνα με τις σωζόμενες πηγές υπέστη μαρτυρικό θάνατο το έτος 202, κατά τον φοβερό

Άγιος Ειρηναίος,
Ι.Ν. Αγίου Ειρηναίου, 1901. Λυών.

διωγμό που εξαπολύθηκε κατά των χριστιανών επί Σεπτιμίου Σεβήρου.

Από τα πολλά έργα που έγραψε ο Ειρηναίος κατά τις μαρτυρίες των σχετικών πηγών έχουν διασωθεί μόνο τα εξής δύο: α'. *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*. Στο σύγγραμμα αυτό προβαίνει ο Ειρηναίος σε λεπτομερή έλεγχο και ανασκευή των απόψεων των διαφόρων Γνωστικών (Βαλεντίνου, Σεκούνδου, Σίμωνος Μάγου, Μεγάνδρου, Σατορνίλου, Βασιλείδη, Καρποκράτη κ.ά.), τις οποίες χαρακτηρίζει ως *ψευδώνυμη γνώση*, και παρουσιάζει τη διδασκαλία της Εκκλησίας, β'. *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*. Το έργο αυτό αποτελείται από 100 κεφάλαια και έχει κυρίως κατηχητικό και απολογητικό χαρακτήρα και περιεχόμενο. Είναι η πρώτη σημαντική προσπάθεια συστηματικής έκθεσης της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας στον χώρο της εκκλησιαστικής γραμματείας.

Ο Ειρηναίος Λυώνος θεωρείται ο θεολόγος της *Παράδοσης* και χαρακτηρίζεται ως ο κατ' εξοχήν ανανεωτής του θεολογικού λόγου και ο θεμελιωτής της εκκλησιαστικής θεολογίας στην εποχή του. Είναι εκείνος που θεολογεί ουσιαστικά για την *Παράδοση* της Εκκλησίας, με καθοριστική συμβολή στην ανάδειξη της έννοιας και της βίωσης της πιστότητας της *Παράδοσης* στη ζωή της Εκκλησίας, την οποία αποκαλεί *«ἀκλινὴ καὶ βεβαίαν»*. Η *Παράδοση* αυτή θεωρείται και είναι διπλή, και γραπτή και άγραφη. Η άγραφη αυτή *Παράδοση* μπορεί να χαρακτηριστεί και να ονομασθεί *άγραφη Καινή Διαθήκη*. Η *Παράδοση* αυτή είναι ο κανόνας της πίστης και της αλήθειας, που παραδίδεται στον κάθε πιστό και αντιστρατεύεται την *ψευδώνυμη Γνώση*.

Από τα πιο βασικά σημεία της διδασκαλίας του είναι η προβολή της θεολογικής αντίληψης για την ενότητα της Εκκλησίας, την οποία εκλαμβάνει με δυναμική έννοια: Η Εκκλησία, παρόλο ότι είναι διεσπαρμένη σε όλο τον κόσμο με τη μορφή και την εικόνα των τοπικών εκκλησιών, εν τούτοις φαίνεται σαν να κατοικεί σε *«ἓνα οἶκον»*. Είναι μία πολύ παραστατική εικόνα, που εκφράζει φυσικά και προβάλλει την ενότητα της Καθολικής Εκκλησίας. Έτσι, η Εκκλησία είναι *μία*, επειδή και η πίστη της Εκκλησίας είναι *μία* και η αλήθεια και η δύναμη της Παράδοσής της είναι *μία*.

Σημαντικό και ενδεικτικό κεφάλαιο της θεολογίας του Ειρηναίου αποτελεί η προβολή και ανάπτυξη της έννοιας της *«ανακεφαλαίωσης»*. Με τον όρο αυτόν εννοεί και αποδίδει ο Ειρηναίος την διδασκαλία για την *«αναδημιουργία»* του ανθρώπου υπό την έννοια της σωτηρίας του διά της εν Χριστώ οικονομίας, δηλαδή διά του απολυτρωτικού και σωτηριώδους για τον *«πεπτωκότα»* άνθρωπο έργου του Χριστού. Ο Χριστός με το λυτρωτικό του έργο για τον άνθρωπο *«ἀνακεφαλαιώνει ἐν ἑαυτῷ»* όλη την ανθρωπότητα, που περιέπεσε στην αμαρτία και τον θάνατο, και την αναδημιουργεί με την έννοια της σωτηρίας της. Αυτό που έχασε η ανθρω-

πότητα με τον πρώτο Αδάμ, το αποκτά εκ νέου με τον νέο, δεύτερο, Αδάμ, τον Χριστό, ανακεφαλαιούμενη και σωτηριολογικά αναδημιουργούμενη από αυτόν.

Β. Ο Ιππόλυτος Ρώμης γεννήθηκε περί το 170. Είχε πιθανώς ελληνική καταγωγή και αποδεδειγμένα ήταν κάτοχος μεγάλης παιδείας. Έζησε και έδρασε εκκλησιαστικά στη Ρώμη και ανέπτυξε μεγάλη θεολογική συγγραφική δράση, που απεικονίζεται στην αξιόλογη και εκτενή αντιαιρετική και απολογητική αλλά και θεολογική ερμηνευτική του παραγωγή. Συνελήφθη επί Μαξιμίνου του Θρακός (235), εξορίστηκε στη Σαρδηνία και μετά από πολλές ταλαιπωρίες που υπέστη πέθανε στην εξορία το 236.

Τα κυριότερα από τα πολυάριθμα συγγράμματά του που διασώζονται είναι τα ακόλουθα: α'. *Κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος ἢ φιλοσοφούμενα*. β'. *Σύνταγμα κατὰ αἱρέσεων*. γ'. *Περὶ Χριστοῦ καὶ ἀντιχρίστου*. δ'. *Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἄσμα ἁσμάτων*. ε'. *Ὑπόμνημα εἰς τὸν Προφήτην Δανιήλ*. ε'. *Ὁμιλία εἰς τοὺς Ψαλμοὺς*. στ'. *Εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Νοητοῦ*. ζ'. *Ἀποστολικὴ Παράδοσις*.

Ο Ιππόλυτος θεωρεῖ ότι η αλήθεια βρίσκεται και βιώνεται στην Εκκλησία, την οποία αποκαλεῖ «νύμφην» του Χριστού, και ότι η Αποστολική διαδοχή των επισκόπων συνιστά εγγύηση της ορθῆς πίστεως και της ορθόδοξης διδασκαλίας. Επηρεασμένος από τις περὶ του Υἱοῦ και Λόγου αντιλήψεις των Απολογητῶν αποδέχεται την άποψη περὶ της «υποταγῆς» του Υἱοῦ στον Πατέρα και ότι ο Υἱός και Λόγος, προϋπάρχοντας στον Θεό Πατέρα, προήλθε από τη βούλησή του για να δημιουργήσει τον κόσμο και κατὰ «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» σαρκώθηκε για τη σωτηρία των ανθρώπων. Θεωρεῖται και αυτός θεολόγος της Παράδοσης και ακολουθώντας τον Ειρηναῖο Λυώνος διδάσκει και αυτός τη θεωρία της «ανακεφαλαιώσεως» με σωτηριολογική έννοια.

2.3. Συστηματικοί Θεολόγοι της Αλεξανδρινῆς Θεολογικῆς Σχολῆς

Α. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας γεννήθηκε πιθανότατα στην Αθήνα το 150 από γονεῖς εθνικούς. Στην Αθήνα έλαβε την εγκύκλια μόρφωσή του και διεύρυνε εντυπωσιακά την παιδεία του με τα ταξίδια του στην Κάτω Ιταλία, τη Συρία, την Αίγυπτο και την Παλαιστίνη. Περί το 200 ανέλαβε τη διεύθυνση της περίφημης Σχολῆς της Αλεξανδρείας και το 202, εξ αιτίας του διωγμοῦ ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, κατέφυγε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Στην πόλη αυτή, αφού οργάνωσε Θεολογική Σχολή υψηλοῦ επιπέδου, αφοσιώθηκε μέχρι το τέλος της ζωῆς του (215) στο συγγραφικό του έργο.

Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζουν τα παρακάτω: α'. *Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*. β'. *Παιδαγωγὸς*. γ'. *Στρωματεῖς*. δ'. *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*.

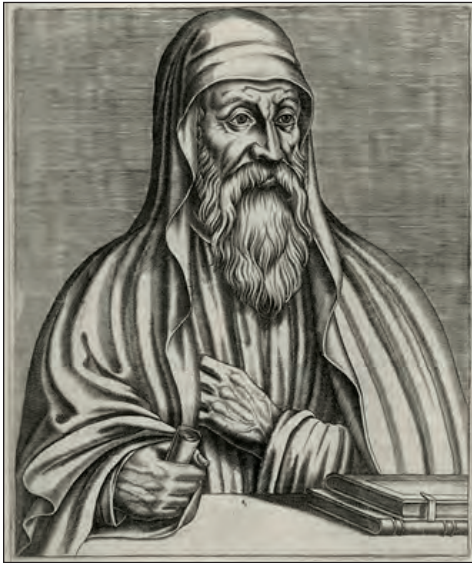
Ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας θεωρεῖται ο πρώτος χριστιανός ανθρωπιστής. Είναι ο πρώτος που προσπαθεῖ να επιτύχει την εναρμόνιση και τον συνδυασμό της χριστιανικῆς πίστεως και θεολογικῆς διδασκαλίας με τη φιλοσοφική σκέψη. Είναι ουσιαστικά θεωρητικός θεολόγος που, προκειμένου να ερευνήσει και να διατυπώσει τις αρχές και αλήθειες της πίστεως, κάνει ευρεία χρήση της μεθόδολογίας και του περιεχομένου της φιλοσοφικῆς σκέψης και γνώσης. Φρονεῖ ότι η γνώση και η

Κλήμης ο Αλεξανδρέας.
Απεικόνιση σε γαλλικό βιβλίο,
André Thevet, 16ος αι.

πίστη δεν είναι μεταξύ τους αντίθετες, αλλά απεναντίας η φιλοσοφική γνώση συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση και την πρόσληψη της πίστης.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία του Κλήμη του Αλεξανδρέα οι Έλληνες φιλόσοφοι εξομοιώνονται με τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης. Ο κόσμος είναι απόρροια και αποτέλεσμα της αγάπης και της θέλησης του Θεού και δημιουργείται από αυτόν διά του Λόγου. Η Εκκλησία κατά τον Κλήμη είναι ουράνια και επίγεια και χαρακτηρίζεται ως «σύλλογος σεσωσμένων».

Ωριγένης. Απεικόνιση σε γαλλικό βιβλίο του 16ου αι.

Β. Ο Ωριγένης γεννήθηκε το 185 στην Αλεξάνδρεια. Χαρακτηρίζεται ως «χαλκέντερος» (δηλαδή πολύ εργατικός και παραγωγικός) και «Αδαμάντιος» (λόγω του ήθους του). Υπήρξε μαθητής του Πάνταινου, του Κλήμη του Αλεξανδρέα και του νεοπλατωνικού φιλοσόφου Αμμωνίου Σακκά. Σε ηλικία 18 ετών κλήθηκε να διευθύνει την ονομαστή Κατηχητική (Θεολογική) Σχολή της Αλεξάνδρειας, στην οποία δίδαξε επί 28 έτη. Μετά την παράδοση της διεύθυνσης της Σχολής αυτής στον μαθητή του Ηρακλά το 231 εγκαταστάθηκε στην Καισάρεια της Παλαιστίνης, στην οποία ίδρυσε νέα Κατηχητική (Θεολογική) Σχολή, όπου και δίδαξε μέχρι το 249. Συνελήφθη στον διωγμό του Δεκίου (249 ή 250) και υποβλήθηκε σε αρκετά βασανιστήρια και οδυνηρές ταλαιπωρίες, που επέφεραν τον θάνατό του το 253 ή 254.

Από το πλουσιότατο και πληθωρικό και πολυθεματικό έργο του αναφέρονται ενδεικτικά τα εξής συγγράμματα: α'. *Ἐξαπλᾶ* (Αφορούν την κριτική του κειμένου της Παλαιάς Διαθήκης). β'. Διάφορα εξηγητικά έργα

και Ομιλίες σε Βιβλία της Παλαιάς και της καινής Διαθήκης. γ'. *Τόμοι* ή *Ὑπομνήματα* (Εξηγητικά έργα σε Βιβλία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης). δ'. *Κατὰ Κέλσου* (Απολογητικό έργο). ε'. *Περὶ ἀρχῶν* (Δογματικό έργο). στ'. *Εἰς μαρτύριον προτρεπτικός*.

Κατά τη θεολογία του Ωριγένη ο Θεός αποκαλύπτεται ως Τριαδικός Θεός. Ο Θεός δεν είναι αφηρημένο ον, αλλά είναι *προσωπικός* και η φύση του είναι απλή και νοερή που δεν επιδέχεται ούτε προσθήκη ούτε αφαίρεση. Είναι η υπέρτατη αρχή του παντός. Είναι πνεύμα, φως, αγέννητος, ακατανόητος και ακατάληπτος. Γίνεται βεβαίως καταληπτός δια του Λόγου και γνωρίζεται διά των δημιουργημάτων του, όπως ο ήλιος διά των ακτίνων του. Ο Υίός και Λόγος προέρχεται εκ του Πατρός, όπως ακριβώς θεωρείται ότι προέρχεται από το λογικόν η θέλησις. Ο Πατήρ θεωρείται «αὐτόθεος» και «ἀπολύτως ἀγαθός». Ο Υίός θεωρείται «εἰκὼν ἀγαθότητος» και «δεύτερος Θεός». Με την έννοια αυτή είναι σαφές ότι δέχεται τη θεωρία της «υποταγής» του Υιού στον Πατέρα.

Διδάσκει επίσης την ιδέα της προϋπαρξης της ψυχής του Χριστού. Δέχεται ωσαύτως την άποψη για την προϋπαρξη των ψυχών των ανθρώπων, με την έννοια ότι οι ψυχές αυτές προϋπήρχαν του παρόντος κόσμου ως πνεύματα ενός προηγούμενου κόσμου. Αποδέχεται και την «αποκατάσταση των πάντων». Για τον Ωριγένη δεν νοείται αιώνια τιμωρία των λογικῶν ὄντων, αφού όλοι οι άνθρωποι, ακόμη και οι δαίμονες, λόγω της άπειρης αγάπης του Θεού θα καθαρθούν δια του Λόγου και θα σωθούν. Οι απόψεις αυτές έγιναν η αιτία να καταδικασθεί ο Ωριγένης ρητά ως αιρετικός από την Ε΄ Οικουμενική Σύνοδο (553).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Έχετε προσκληθεί ως ειδικοί σε ένα συνέδριο, στο οποίο θα γνωρίσετε μερικά σπουδαία πρόσωπα της Εκκλησίας, που έζησαν τον 2ο και 3ο αιώνα μ.Χ. Για να μπορείτε, όμως, να συμμετέχετε, θα πρέπει να πάρετε όλοι και όλες έναν αριθμό.

(Δίνουμε σε όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες έναν αριθμό από το 1 μέχρι το 4 και τους λέμε ότι κάθε αριθμός αντιστοιχεί σε ένα από τα πρόσωπα, στα οποία αναφέρεται η συγκεκριμένη ενότητα).

Τώρα, ο καθένας και η καθεμία σας, έχοντας την ιδιότητα του ειδικού ερευνητή, θα προσπαθήσει να φτιάξει ένα «πορτρέτο» πληροφοριών για το πρόσωπο στο οποίο αντιστοιχεί ο αριθμός που έχετε λάβει, δίνοντας μια περιγραφή που να το αντιπροσωπεύει όσο γίνεται περισσότερο. Θα πρέπει να καταχωρίσετε στον παρακάτω πίνακα τα στοιχεία που εσείς θα επιλέξετε:

Όνομα προσώπου: Περιοχή που έζησε:

1. Δύο πράγματα από τη ζωή του που μου έκαναν εντύπωση:

.....

.....

2. Ένα σημαντικό έργο που έγραψε:

.....

3. Κάτι το οποίο είπε και μου φάνηκε ενδιαφέρον:

.....

4. Ένας χαρακτηρισμός που θα έδινα γι' αυτόν:

Τώρα, ξεχωριστά κάθε ομάδα ειδικών για τα τέσσερα πρόσωπα που ερευνήσατε, θα πρέπει να συγκεντρωθείτε σε κάθε μία από τις γωνίες της αίθουσας, για να συζητήσετε και να συγκρίνετε όσα έχετε εσείς σημειώσει με αυτά που έχουν σημειώσει οι άλλοι ειδικοί. Στη συνέχεια, θα χωριστούμε σε τετράδες, ώστε σε κάθε τετράδα να υπάρχει ένας μαθητής/μία μαθήτρια που θα έχει ως ειδικός μελετήσει τη ζωή κάποιου από τα τέσσερα πρόσωπα. Ο σκοπός είναι ο καθένας και η καθεμία από εσάς να παρουσιάσετε τη μελέτη σας στα υπόλοιπα μέλη της τετράδας, έχοντας στη διάθεσή σας 2 λεπτά για κάθε παρουσίαση. Οι υπόλοιποι θα πρέπει να κρατήσετε κάποιες σημειώσεις.

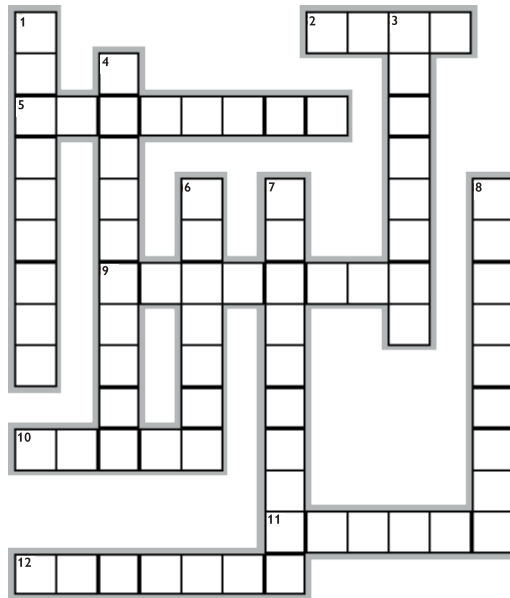
.....

.....

.....

.....

Τώρα, με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε, κάθε ομάδα ξεχωριστά ας λύσει το παρακάτω σταυρόλεξο:

Οριζόντια

2. Έτσι λέγεται σήμερα η πόλη της Γαλλίας, στην οποία έγινε επίσκοπος ο Άγιος Ειρηναίος.

5. Ο Άγιος Ειρηναίος είχε καθοριστική συμβολή στο να αναδειχθεί η στη ζωή της Εκκλησίας, ως ο κανόνας της πίστης και της αλήθειας που παραδίδεται στον κάθε πιστό και αντιστρατεύεται την ψευδώνυμη Γνώση.

9. Σύμφωνα με τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα, η γνώση και η πίστη δεν είναι μεταξύ τους αντίθετες, αλλά απεναντίας η φιλοσοφική γνώση συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση και την της πίστης.

10. Ο Άγιος Ειρηναίος συνέβαλε αποφασιστικά στην ειρηνική διευθέτηση του ζητήματος που είχε ανακύψει στις σχέσεις μεταξύ των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης αναφορικά με το θέμα του εορτασμού του

11. Θεωρείται ο πρώτος χριστιανός ανθρωπιστής.

12. Σύμφωνα με τον Ιππόλυτο, η αποστολική των επισκόπων συνιστά εγγύηση της ορθής πίστης και της ορθόδοξης διδασκαλίας.

Κάθετα

1. Έζησε και έδρασε εκκλησιαστικά στη Ρώμη, ανέπτυξε μεγάλη θεολογική συγγραφική δράση και ήταν κάτοχος μεγάλης παιδείας.

3. Στην ηλικία των 18 ετών κλήθηκε να διευθύνει την ονομαστή Κατηχητική (Θεολογική) Σχολή της Αλεξάνδρειας, στην οποία δίδαξε για 28 χρόνια.

4. Σύμφωνα με τη θεολογία του Ωριγένη, ο Θεός αποκαλύπτεται ως Τριαδικός Θεός. Δεν είναι ένα αφηρημένο ον, αλλά είναι Θεός

6. Βασικό σημείο της διδασκαλίας του Ειρηναίου είναι η προβολή της θεολογικής αντίληψης για την της Εκκλησίας. Η Εκκλησία είναι μία, επειδή και η πίστη της Εκκλησίας είναι μία και η αλήθεια και η δύναμη της Παράδοσής της είναι μία.

7. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας είναι ο πρώτος που προσπάθησε να επιτύχει την εναρμόνιση της χριστιανικής πίστης και διδασκαλίας με τη σκέψη και γνώση.

8. Υπήρξε μαθητής του Αγίου Πολυκάρπου επισκόπου Σμύρνης.

2.

Ας δούμε τα παρακάτω λόγια, που απευθύνει προς τους χριστιανούς ο Άγιος Ειρηναίος.

«Παρόλο που η Εκκλησία έχει εξαπλωθεί σε όλον τον κόσμο, διαφυλάττει με επιμέλεια το κήρυγμα και την πίστη που έχει παραλάβει, σαν να κατοικεί σε ένα

σπίτι. Και τα πιστεύει, σαν να έχει μία ψυχή και την ίδια καρδιά· τα διακηρύσσει με αρμονία και τα διδάσκει και τα παραδίδει, σαν να έχει ένα στόμα. Οι διάλεκτοι που μιλιούνται στον κόσμο δεν είναι οι ίδιες, αλλά η δύναμη της παράδοσης είναι μία και η αυτή. Ούτε οι εκκλησίες που ιδρύθηκαν στη Γερμανία έχουν άλλη πίστη ή άλλη παράδοση, ούτε εκείνες που ιδρύθηκαν στην Ιβηρία ή στους Κέλτες ή στην Ανατολή ή στην Αίγυπτο ή στη Λιβύη ή στο κέντρο του κόσμου. Αλλά όπως ο ήλιος, το δημιουργήμα του Θεού, σε όλο τον κόσμο είναι ένας και ο αυτός, έτσι και το κήρυγμα της αλήθειας φέγγει παντού και φωτίζει όλους τους ανθρώπους, που θέλουν να φτάσουν στην επίγνωση της αλήθειας».

(Ειρηναίος Λυώνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*,
Βιβλίο Α', κεφ. Ι', 2, PG 7, 552A-553A)

Ποιες εικόνες χρησιμοποιεί αναφερόμενος στην Εκκλησία και τη Χριστιανική Παράδοση;

.....

.....

3.

Αξιοποιώντας τα παραπάνω λόγια του Αγίου Ειρηναίου, αλλά και όσα μάθαμε για αυτόν, συνεργαστείτε με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας για να γράψετε μία σύντομη επιστολή προς κάποιον Χριστιανό, ο οποίος αντιλαμβάνεται την έννοια της Εκκλησίας με κριτήρια εθνικής ταυτότητας ή θέλει να λειτουργεί διασπαστικά με βάση τη φυλετική του καταγωγή, τη δύναμη και τα προσωπικά του *πιστεύω*. Τι θα του λέγατε;

Αγαπητέ κ.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.

Ας παρατηρήσουμε προσεκτικά τις παρακάτω μορφές. Μπορείτε να αναγνωρίσετε κάποιο από αυτά τα πρόσωπα που απεικονίζονται; Τι σκέψεις κάνετε για αυτό που βλέπετε; Σας θυμίζει κάτι ο τρόπος που είναι ζωγραφισμένα τα πρόσωπα αυτά; Τι υποθέσεις κάνετε για το πού μπορεί να βρίσκονται αυτές οι παραστάσεις;

Τοιχογραφίες από τον προαύλιο χώρο της Ιεράς Μονής Μεγάλου Μετεώρου.
Στο http://www.sophia-ntrekou.gr/2013/05/blog-post_22.html

Με βάση τα όσα μάθαμε, για αυτά που είπε και έγραψε ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας, πιστεύετε ότι μπορούμε να απεικονίζουμε τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους σε έναν ιερό χώρο, όπως για παράδειγμα είναι εδώ ο εξωτερικός χώρος της Ι.Μ. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Μεγάλου Μετεώρου) και γιατί; Ποια σχέση μπορεί να έχουν η «γνώση» με την «πίστη»; Μήπως το ένα αναιρεί το άλλο; Τι θα έλεγε σήμερα ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας για αυτό το θέμα;

.....

.....

.....

.....

5.

Με βάση τα λόγια του Αγίου Ειρηναίου στο παρακάτω απόσπασμα, να σημειώσετε τρία γνωρίσματα που έχουν ο Θεός και οι άνθρωποι. Στη συνέχεια, ανά θρανίο, συζητήστε για το τι νομίζετε ότι θα έλεγε ο Άγιος Ειρηναίος σε έναν άνθρωπο, που ισχυρίζεται ότι δεν έχει ανάγκη τον Θεό.

«Πρέπει ο άνθρωπος να γνωρίζει ότι ο ίδιος είναι θνητός και αδύναμος· να κατανοεί δε ότι και ο Θεός είναι τόσο αθάνατος και δυνατός, ώστε δωρίζει και στο θνητό την αθανασία και στο προσωρινό την αιωνιότητα. [...] Η δόξα του ανθρώπου είναι ο Θεός».

(Ειρηναίος, Έλεγχος και ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως, βιβλίο Γ', κεφ. Κ', 2. Μτφ. Χατζηεφραιμίδης Ε., 1991)

.....

.....

.....

3. Γνωριμία με τους μεγάλους Πατέρες και οικουμενικούς διδασκάλους του 4ου και 5ου αιώνα

3.1. Εισαγωγικά

Ο 4ος και ο 5ος αιώνας, μετά την έκδοση του Διατάγματος του Μεδιολάνου και το τέλος των διωγμών (313), χαρακτηρίζονται ως η περίοδος της μεγάλης πράγματι ακμής της Εκκλησιαστικής Πατερικής Γραμματείας και ως ο «χρυσός αιώνας» των θεολογικών Γραμμάτων. Κατά την περίοδο αυτή αναδεικνύονται οι κορυφαίοι Πατέρες και Οικουμενικοί Διδάσκαλοι της Εκκλησίας (Μ. Αθανάσιος, Καππαδόκες Πατέρες [Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος, Γρηγόριος Νύσσης], Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Κύριλλος Αλεξανδρείας). Με το εντυπωσιακό και γονιμότατο συγγραφικό τους έργο και τη μεγαλειώδη θεολογική τους προσφορά συνέβαλαν καθοριστικά στην αντιμετώπιση και αναίρεση των διαφόρων αιρετικών αντιλήψεων της περιόδου εκείνης και στην ορθή ερμηνευτική αποτύπωση του Τριαδολογικού και του Χριστολογικού δόγματος. Η διατυπωμένη θεολογία των μεγάλων αυτών Πατέρων και Οικουμενικών Διδασκάλων της Εκκλησίας αποτελεί ομολογουμένως θεμελίωση και ασφαλή και αυθεντική ερμηνευτική έκθεση της δογματικής και ηθικής διδασκαλίας της Εκκλησίας.

3.2. Μέγας Αθανάσιος

Ο Μ. Αθανάσιος γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 295. Ήταν διάκονος του Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας Αλεξάνδρου κατά την Α' εν Νίκαια Οικουμενική Σύνοδο (325). Διαδραμάτισε σημαντικότατο και πρωταγωνιστικό ρόλο τόσο στην προβολή και προάσπιση της διδασκαλίας και των αποφάσεων της Α' Οικουμενικής Συνόδου όσο και στον αγώνα κατά του Αρείου και των Αρειανών και στην αντίκρουση των αιρετικών τους απόψεων. Αναδείχθηκε Αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας το 328 και λόγω της άρνησής του να δεχθεί σε εκκλησιαστική κοινωνία τον Άρειο, και μετά από ενορχηστρωμένες και κατασκευασμένες σε βάρος του ψευδείς κατηγορίες και συκοφαντίες, υπέστη αρκετές ταλαιπωρίες και καταδικάσθηκε σε 5 εξορίες, συνολικού διαστήματος 16 ετών. Παρόλα αυτά παρέμεινε σταθερός και εδραίος στην ορθόδοξη πίστη της Εκκλησίας που διακηρύχθηκε στην Α' Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας, για την οποία αγωνίσθηκε θαρραλέα και σθεναρά μέχρι το θάνατό του, που συνέβη την 2α Μαΐου του 373.

Μέγας Αθανάσιος και Άρειος στη Σύνοδο της Νίκαιας.
Γουλιέλμος της Τύρου, μικρογραφία, 12ος αι.
https://www.wikiwand.com/en/Athanasius_of_Alexandria

Το πλουσιότατο συγγραφικό του έργο διαιρείται στις εξής κατηγορίες: α'. Απολογητικά έργα (*Λόγος κατὰ Ἑλλήνων. Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*). β'. Αντιαρειανικά έργα (Ενδεικτικά: *Λόγοι τρεῖς κατὰ Ἀρειανῶν. Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς Σεραπίωνα. Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν. Ἀπολογία πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον. Ἱστορία Ἀρειανῶν. Τόμος πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς*). γ'. Ερμηνευτικά έργα (Ενδεικτικά: *Πρὸς Μαρκελλῖνον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν. Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*). δ'. Χριστολογικά έργα: *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου. Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου*. ε'. Ασκητικά έργα (Ενδεικτικά: *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Λόγος περὶ παρθενίας*). στ'. Επιστολές.

Βασικά σημεία της διδασκαλίας του: Ο Μ. Αθανάσιος εστιάζει και επικεντρώνει τη θεολογική του διδασκαλία στην ανάδειξη και διακήρυξη της θεότητας του Υιού και στην προβολή της δογματικής άποψης ότι ο Υιός είναι ομοούσιος και συναΐδιος με τον Πατέρα. Ο Υιός δεν είναι «κτίσμα» ή «ποίημα» του Πατρός ούτε είναι κατώτερος του Πατρός, όπως κακόδοξα ισχυριζόταν ο Άρειος, αλλά είναι ίσος με τον Πατέρα και «άκτιστος» κατά την προαιώνια ύπαρξή του. Γεννάται προαιωνίως «κατά φύσιν» εκ του Πατρός και είναι συνδημιουργός με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα όλης της κτιστής (νοητής και αισθητής) φύσης. Είναι ο πρώτος μεγάλος Πατήρ της Εκκλησίας που διακηρύσσει τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος. Στη Χριστολογική του διδασκαλία επισημαίνει εμφαντικά ότι ο Θεός Λόγος, χωρίς να μεταβληθεί κατά τη θεία του φύση, ενανθρώπησε, δηλαδή έλαβε σάρκα με ψυχή λογική, προκειμένου να επιτευχθεί η σωτηρία και θέωση του ανθρώπου.

Γρηγόριος Θεολόγος, Ιωάννης Χρυσόστομος, Μέγας Βασίλειος.

3.3. Μέγας Βασίλειος

Ο Μ. Βασίλειος γεννήθηκε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας ή στη Νεοκαισάρεια του Πόντου το 329 ή, το πιθανότερο, το 330. Ήταν κάτοχος αξιολογότατης και εντυπωσιακής μόρφωσης και παιδείας για την εποχή. Διακρίθηκε για τη θαυμαστή ασκητική του ζωή και εμπειρία και για τη σημαντική επίδρασή του στη διαμόρφωση της λειτουργικής πράξης και ζωής της Εκκλησίας, και για την οργάνωση και λειτουργία του μοναστικού βίου. Έγινε, επίσης, ιδιαίτερα γνωστός για το τεράστιο κοινωνικό και φιλανθρωπικό του έργο, καθώς

και για την ατρόμητη και θαρραλέα αντιμετώπιση των ιταμών προκλήσεων και απειλών εναντίον του από τον αρειανόφρονα αυτοκράτορα Ουάλη. Διακρίθηκε ωσαύτως για την απaráμιλλη θεολογική του γνώση και σοφία, και για τους αξιοθαύμαστους και καθοριστικούς θεολογικούς του αγώνες εναντίον των Αρειανών, και ειδικότερα εναντίον του Ευνομίου, για την υπεράσπιση και εδραίωση της Ορθόδοξης Πίστης. Έγινε Αρχιεπίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας το 370 και πέθανε μετά από πολύχρονη επώδυνη ασθένεια την 30ή ή 31η Δεκεμβρίου του 378.

Από το αξιοθαύμαστο και πληθωρικό συγγραφικό του έργο αναφέρονται κατά κατηγορίες και ενδεικτικά τα ακόλουθα συγγράμματα: 1. Ερμηνευτικά έργα (Ενδεικτικά: 9 *Όμιλίοι εἰς τὴν Ἐξαήμερον* [Εἶναι ἐρμηνεία του πρώτου κεφαλαίου της *Γενέσεως*] [Το έργο αυτό αποτελεί τον γόνιμο διάλογο του Μ. Βασιλείου με τη φιλοσοφική κοσμολογία]. 15 *Όμιλίοι εἰς τοὺς Ψαλμοὺς. Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἡσαΐαν*). 2. Δογματικά έργα: *Ἀνατρεπτικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου. Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου*. 3. Ασκητικά έργα: *Ἠθικά. Ὅροι κατὰ πλάτος. Ὅροι κατ' ἐπιτομήν. Ἀσκητικὴ Προδιατύπωσις. Ἀσκητικαὶ Διατάξεις*. 4. Όμιλίες (24): α'. Παιδαγωγικές και ηθικές (Ενδεικτικά: *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων* [Η Όμιλία αυτή συνιστά τον

διάλογο του Μ. Βασιλείου με την ελληνική ανθρωπολογία και προσδιόρισε, μαζί με το έργο του 9 Όμιλαιο *εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, τις εφεξής άρρηκτες σχέσεις του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό]. *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν. Εἰς τὸ «πρόσεχε σεαυτῷ». Περὶ ταπεινοφροσύνης. Περὶ φθόνου*). β'. Κοινωνικές: *Ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ. Πρὸς πλουτοῦντας. Περὶ πλεονεξίας*, γ'. Εγκωμιαστικές (Ενδεικτικά: *Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*). 5. Επιστολές. Σῶζονται 330 περίπου γνήσιες Επιστολές του.

Κυριότερα σημεία της διδασκαλίας του: Ο Μ. Βασίλειος επικεντρώνει αναγκαία τη διδασκαλία του στην ερμηνευτική ανάπτυξη του Τριαδικού δόγματος. Συνέβαλε αποφασιστικά στην οριστική ερμηνευτική διατύπωση του Τριαδικού δόγματος. Διέκρινε τους όρους «ουσία» και «υπόσταση». «Ουσία» είναι το «κοινόν» των «υποστάσεων» και «υπόσταση» είναι το «ίδιον», δηλαδή το «ιδιαιτέρον». Η θεία ουσία είναι κοινή και στις τρεις θείες υποστάσεις. Και οι θείες ενέργειες είναι κοινές και στις τρεις θείες υποστάσεις. Η καθεμία από τις τρεις θείες υποστάσεις (Πατήρ, Υἱός, Άγιο Πνεύμα) διακρίνεται υποστατικά (ως υπόσταση) από τις άλλες υποστάσεις. Η θεία ουσία, η οποία είναι ακατάληπτη και απρόσιτη και αμέθεκτη, διακρίνεται από τις θείες ενέργειες που είναι μεθεκτές από τον άνθρωπο. Ο Πατήρ είναι η αἴδια «αρχή» και «αἰτία» του Υἱού και του Αγίου Πνεύματος. Ο Υἱός και το Άγιο Πνεύμα είναι ομοούσιες και συναἰδιες με τον Πατέρα θείες υποστάσεις. Ο κόσμος δεν είναι «άκτιστος» ούτε αυθύπαρκτος ούτε προαιώνιος. Δεν δημιουργήθηκε από μόνος του ούτε κατά τρόπο αυτόματο. Δημιουργήθηκε από τον Τριαδικό Θεό και επομένως είναι «κτιστός». Είναι «ποίημα» και έργο του Τριαδικού Θεού, στον οποίο οφείλει την ύπαρξή του.

3.4. Γρηγόριος ο Θεολόγος

Γεννήθηκε το 328 στην Αριανζό της Ναζιανζού της Καππαδοκίας και μετά από λαμπρές σπουδές (Καيسάρεια της Καππαδοκίας, Καيسάρεια της Παλαιστίνης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα [όπου και γνωρίστηκε με τον Μ. Βασίλειο]) και ένα μεγάλο διάστημα ασκητικής ζωής χειροτονήθηκε το 372 επίσκοπος Σασιμίων. Το 379 μετά από παράκληση των ορθοδόξων της πρωτεύουσας μετέβη στην Κωνσταντινούπολη για την καταπολέμηση της Αρειανικής αίρεσης και εκφώνησε εκεί τους περίφημους 5 Θεολογικούς του Λόγους, με τους οποίους κατέρριψε όλες τις κακόδοξες απόψεις και τα επιχειρήματα των Αρειανών, και ιδιαίτερα του ακραίου εκπροσώπου τους Ευνομίου. Η θεολογική του αυτή δραστηριότητα, για την οποία ονομάστηκε Θεολόγος, συνετέλεσε στη σταδιακή επιστροφή στην ορθόδοξη πίστη της πλειονότητας των παραπλανηθέντων από τους Αρειανούς κατοίκων της πρωτεύουσας. Διετέλεσε για ένα μικρό χρονικό διάστημα (τέλη του 380 - Ιούνιος του 381) Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και πέθανε το 390.

Η συγγραφική του παραγωγή αποτελείται από 45 Λόγους (Από αυτούς ξεχωρίζουν για το απαράμιλλο θεολογικό τους βάθος και για την εκπληκτική θεολογική τους δομή, αποτύπωση και ακρίβεια οι Πέντε Θεολογικοί Λόγοι του), από 396 Έπη (ποιήματα) Θεολογικά και Ιστορικά, και από 246 Έπιστολές.

Στη θεολογική του διδασκαλία, η οποία είναι παρεμφερής με εκείνη του Μ. Βασιλείου, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος προβάλλει ειδικότερα και εμφαντικά τη βασική άποψη για τη «μοναρχία» του Πατρός στην αἴδια ύπαρξη των υποστάσεων της Αγίας Τριάδος. Επισημαίνει, επίσης, ότι τα «υποστατικά ιδιώματα» των θείων υποστάσεων («ἀγέννητον» για τον Πατέρα, «γεννητόν» για τον Υἱό, «ἐκπορευτόν» για το Άγιο Πνεύμα) είναι «ἴδια ιδιώματα (ιδιότητες)». Είναι δηλαδή «προσωπικά ιδιώματα», από τα οποία το καθένα ανήκει στην καθεμία θεία υπόσταση και δεν ανήκει ούτε μεταβιβάζεται στις άλλες υποστάσεις. Τα «υποστατικά» αυτά «ιδιώματα» δηλώνουν τον ανερμήνευτο και ακατάληπτο τρόπο της αἰδιας ύπαρξης των θείων υποστάσεων, πώς δηλαδή υπάρχουν αἰδίως οι υποστάσεις της Αγίας Τριάδος. Έτσι, γίνεται σαφές ότι ο Πατήρ είναι η μόνη (μοναδική) αρχή και αἰτία και πηγή της αἰδιας ύπαρξης του Υἱού και του Αγίου Πνεύματος.

3.5. Ιωάννης ο Χρυσόστομος

Ο «Χρυσορρήμων» Ιωάννης γεννήθηκε στην Αντιόχεια μεταξύ των ετών 351 (που είναι και το πιθανότερο) και 354. Μετά από εξαιρετικές σπουδές στη φιλοσοφία (με τον Ανδραγάθιο), στη ρητορική (με τον Λιβάνιο) και στη θεολογία στην Αντιόχεια, και μετά από εξαιρετική μονα-

Στο δρόμο προς τα Κόμανα. Μηνολόγιο Βασιλείου Β΄. Κωνσταντινούπολη 985 μ.Χ.

στικό ασκητικό βίο χειροτονήθηκε διάκονος (381) και στη συνέχεια (386) πρεσβύτερος στην Αντιόχεια. Είχε ήδη καταστεί ονομαστός για το πλούσιο και πολυσχιδές κοινωνικό του έργο και για την εκπλήσσοια κηρυκτική του δραστηριότητα. Στα τέλη του 397, μετά τις έντονες πιέσεις του αυτοκράτορα Αρκαδίου, ουσιαστικά υποχρεώθηκε να ανέλθει στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. Σε μικρό όμως χρονικό διάστημα, λόγω της ευθύτητας του χαρακτήρα του και της ασυμβίβαστης και ανυποχώρητης στάσης του σε ζητήματα σχετικά με την τήρηση της ηθικής, της δικαιοσύνης, της κοινω-

νικής ευαισθησίας και της εκκλησιαστικής ζωής και ευταξίας, προκλήθηκαν και εκδηλώθηκαν εναντίον του συκοφαντικές ενέργειες και ισχυρές αντιδράσεις. Αυτά είχαν ως συνέπεια να αμφισβητηθεί έντονα και να περιπέσει σε δυσμένεια από την αυτοκράτειρα Ευδοξία, πράγμα το οποίο είχε ως επακόλουθο να καταδικασθεί εκκλησιαστικά, να εξορισθεί και να υποστεί συνεχείς και αρκετές ταλαιπωρίες στην επώδυνη τετραετή εξορία του, κατά τη διάρκεια της οποίας πέθανε καθ' οδόν προς τα Κόμανα του Πόντου, την 14η Σεπτεμβρίου του 407.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξε ο πολυγραφότερος όλων των Πατέρων της Εκκλησίας και των εκκλησιαστικών συγγραφέων. Το ογκωδέστατο και εκλεκτής θεματικής ποιότητας γνήσιο συγγραφικό του έργο μπορεί να καταταχθεί στις εξής θεματικές κατηγορίες: 1. Ασκητικές πραγματείες. 2. Ποιμαντικές πραγματείες (Ενδεικτικά: 6 Λόγοι *περι Ήρωσύνης*). 3. Ηθικές πραγματείες. 4. Παιδαγωγικές πραγματείες (Ενδεικτικά: *Περί κενοδοξίας και άνατροφής τῶν τέκνων*). 5. Απολογητικές πραγματείες (Ενδεικτικά: *Κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων*). 6. Λόγοι δογματικοί (Ενδεικτικά: 12 Λόγοι *κατὰ Ἀνομοίων*). 7. Λόγοι εις τους ανδριάντας (21 Ομιλίες). 8. Λόγοι περιστατικοί. 9. Λόγοι Κατηχητικοί. 10. Λόγοι σε θέματα χριστιανικής ηθικής και αγωγής. 11. Λόγοι εορταστικοί. 12. Λόγοι εγκωμιαστικοί. 13. Ερμηνευτικά Υπομνήματα και Ερμηνευτικές Ομιλίες σε Βιβλία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. 14. 235 Επιστολές.

Ο Χρυσόστομος διακρίθηκε εντυπωσιακά σε όλους του τομείς της εκκλησιαστικής και θεολογικής διακονίας και προσφοράς. Ιδιαίτερα διακρίθηκε για τη δραστηριότητά του για την πλούσια ερμηνευτική ανάπτυξη της δογματικής και ηθικής διδασκαλίας της Εκκλησίας. Αυτή τη διδασκαλία, που σαφώς διακρίνεται για την ποιμαντική και εποικοδομητική μορφή και εφαρμογή της, πρόσφερε στο πλήρωμα της Εκκλησίας ως μία βιωματικά εφαρμοσμένη θεολογία. Το έργο και απaráμιλλο ποιμαντικό και ομιλητικό του έργο αποσκοπούσε πρωτίστως και κατ' εξοχήν στην πνευματική οικοδομή και ανάπτυξη των πιστών. Η πολυσήμαντη διδασκαλία του φαίνεται μεν να παρουσιάζει μικρότερη θεολογική ερμηνευτικο-θεωρητική ανάλυση και διατύπωση από αυτήν που είδαμε στους προηγούμενους Πατέρες, αλλά διακρίνεται για την πλούσια

ποιμαντική και κοινωνική της διάσταση. Ως άριστος γνώστης της Αγίας Γραφής και της Ιερής Παράδοσης της Εκκλησίας και ως άριστος ποιμαντικός θεολόγος γνωρίζει επίσης κατά τρόπο άριστο και βιωματικό τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας, την οποία προσπαθεί μέσα από το ερμηνευτικό και ομιλητικό έργο του να εισαγάγει με απλό και κατανοητό και βιωματικό τρόπο στη ζωή των πιστών.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Όλοι και όλες θα πάρετε έναν αριθμό από το 1 μέχρι το 4. Στη συνέχεια, ανάλογα με τον αριθμό σας, ο καθένας και η καθμία από εσάς θα συμπληρώσει ατομικά έναν από τους παρακάτω «Πίνακες Παρουσίωσης», που αναφέρονται στους τέσσερις μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας (Μέγα Αθανάσιο, Μέγα Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο και Ιωάννη Χρυσόστομο). Θα πρέπει να κινηθείτε γύρω από τέσσερις θεματικούς άξονες, χρησιμοποιώντας, αν θέλετε, βασικές «λέξεις κλειδιά». Συγκεκριμένα, θα πρέπει να λάβετε υπόψη σας: α) κάποιο ενδιαφέρον για εσάς προσωπικό του στοιχείο (π.χ. από την εποχή ή περιοχή που έζησε/έδρασε, από τον χαρακτήρα του κ.λπ.), β) κάτι που εσείς θεωρείτε πολύ αξιόλογο από το συγγραφικό του έργο, γ) κάτι πρωτότυπο από τη διδασκαλία του και δ) κάτι που σας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση από την εκκλησιαστική του δράση.

Μέγας Αθανάσιος - Θεματικοί άξονες:

α) Βιογραφικό στοιχείο

.
.
.

β) Συγγραφικό έργο

.
.
.

γ) Διδασκαλία

.
.
.

δ) Εκκλησιαστική δράση

.
.
.

Μέγας Βασίλειος - Θεματικοί άξονες:

α) Βιογραφικό στοιχείο

.
.
.

β) Συγγραφικό έργο

.
.
.

γ) Διδασκαλία

.
.
.

δ) Εκκλησιαστική δράση

.
.
.

<p>Γρηγόριος Θεολόγος - Θεματικοί άξονες:</p> <p>α) Βιογραφικό στοιχείο</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>β) Συγγραφικό έργο</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>γ) Διδασκαλία</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>δ) Εκκλησιαστική δράση</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p>	<p>Ιωάννης Χρυσόστομος - Θεματικοί άξονες:</p> <p>α) Βιογραφικό στοιχείο</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>β) Συγγραφικό έργο</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>γ) Διδασκαλία</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>δ) Εκκλησιαστική δράση</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p>
--	---

Στη συνέχεια, όσοι/όσες έχετε τον ίδιο αριθμό, θα πάρετε θέση σε μία από τις 4 γωνίες της τάξης. Εκεί, με βάση όσα έχει ο καθένας/η καθεμία σημειώσει, θα ετοιμάσετε ως ομάδα μία μικρή «Αφίσα Παρουσίασης» (με κείμενα ή ζωγραφική) του ιερού Πατέρα, με τον οποίο έχετε ήδη ασχοληθεί. Θα πρέπει να διαλέξετε και να εντάξετε στην παρουσίασή σας τουλάχιστον ένα στοιχείο από κάθε θεματικό άξονα, αξιοποιώντας καταγραφές από όλα τα μέλη της ομάδας. Μόλις ετοιμαστούν όλες οι παρουσιάσεις, κάθε ομάδα θα περάσει διαδοχικά από τις υπόλοιπες 3 γωνίες της τάξης, όπου δύο μέλη από κάθε ομάδα θα έχουν αναλάβει ρόλο εκπροσώπου, παρουσιάζοντας αυτό που ετοίμασε η ομάδα τους. Οι εκπρόσωποι κάθε ομάδας μπορούν να απαντούν και σε τυχόν ερωτήσεις, ώστε όλοι και όλες να συμπληρώσουν τους αντίστοιχους «Πίνακες Παρουσίασης» όλων των Αγίων Πατέρων.

2.

Τι ερωτήσεις θα κάνετε στους τέσσερις μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας, για τους οποίους μιλήσαμε, αν είχατε μαζί τους μία σύντομη συνομιλία; Με βάση, λοιπόν, όσα μάθατε για τη ζωή τους, ας ετοιμάσει ο καθένας/η καθεμία τρεις ερωτήσεις για εκείνον τον Άγιο Πατέρα που του έκανε περισσότερη εντύπωση. Οι ερωτήσεις μπορεί να αφορούν τη ζωή του ή το συνολικό του έργο.

4. Οι Πατέρες της Εκκλησίας απέναντι στα προβλήματα και τα ζητήματα της κοινωνίας

Έργο των Πατέρων της Εκκλησίας δεν ήταν φυσικά μόνο η συνεχής προσπάθεια και ο διαρκής αγώνας για τον ερμηνευτικό καθορισμό και την αποτύπωση τόσο της δογματικής όσο και της ηθικής διδασκαλίας της Εκκλησίας και για την προάσπισή της· αυτό βεβαίως ήταν αναγκαίο για την έκφραση της ορθόδοξης πίστης και για τη βίωσή της από τα μέλη της Εκκλησίας. Ήταν παράλληλα και το συνεχές ενδιαφέρον τους και η διαρκής μέριμνά τους για την έμπρακτη εκδήλωση κοινωνικού έργου, τόσο με την κοινωνική τους διδασκαλία όσο και με την κοινωνική προσφορά και τη φιλόανθρωπη αντιμετώπιση διαφόρων ζητημάτων και προβλημάτων του κοινωνικού βίου των ανθρώπων.

Οι Πατέρες εμφορούνταν από τα διδάγματα του Κυρίου Ιησού Χριστού και των Αποστόλων για την έμπρακτη έκφραση της αγάπης και της «φιλαδελφίας» προς το πρόσωπο του συνανθρώπου, του «πλησίον», αλλά και του «ετέρου». Παράλληλα με τους αγώνες τους για την εδραίωση της ορθής πίστης, σταθερό και βασικό τους διαχρονικά μέλημα ήταν να αναπτύξουν στα συγγράμματά τους αξιόλογη κοινωνική διδασκαλία ως γόνιμο αποτέλεσμα του κοινωνικού προβληματισμού τους. Ήταν επίσης να πρωταγωνιστήσουν στην προσφορά έργων αγάπης, φιλανθρωπίας, φιλοπτωχίας, ευποιΐας, κοινωνικής ανακούφισης και μέριμνας για τους κοινωνικο-οικονομικά αδύναμους, τους ασθενούντες και πάσχοντες και τους αδικούμενους.

Διαβάζοντας τα συγγράμματα των μεγάλων Πατέρων και Οικουμενικών Διδασκάλων της Εκκλησίας ανακαλύπτουμε πόσο ένθερμοι κήρυκες έγιναν της κοινωνικής ισότητας των ανθρώπων· της επικράτησης της ειρήνης και της δικαιοσύνης στον κόσμο· της συμμετοχής στη φιλανθρωπία και τη φιλοπτωχία· της μέριμνας για τους νοσούντες· της αποφυγής της αδικίας, της πλεονεξίας και της εκμετάλλευσης· της υπεράσπισης των κοινωνικά αδυνάτων και των αδικουμένων· της καλής χρήσης του πλούτου.

Ας σημειώσουμε πολύ ενδεικτικά ότι ο Μ. Βασίλειος ήταν ο εμπνευστής και δημιουργός του μεγαλεπήβολου έργου της ανέγερσης του τεράστιου και επιβλητικού και λαμπρού κτηριακού κοινωνικού συγκροτήματος, στο οποίο δόθηκε προς τιμήν του το όνομά του: «Βασιλειάδα». Στη «Βασιλειάδα» αυτή, εκτός των άλλων λαμπρών οικοδομημάτων, κτίσθηκαν ξενώνες (χώροι φιλοξενίας) για τους ξένους επισκέπτες και τους περαστικούς από την Καισάρεια. Κτίσθηκε επίσης νοσοκομείο για την περίθαλψη και θεραπεία ασθενών, που ήταν βεβαίως στελεχωμένο με το απαραίτητο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Εκτός από το νοσοκομειακό αυτό συγκρότημα ανεγέρθηκαν κτίσματα για να στεγασθούν εκεί το αναγκαίο τεχνικό προσωπικό και τα απαραίτητα εργαστήρια (Επιστολή 94).

Σε άλλη περίπτωση ο Μ. Βασίλειος σε Επιστολή του προς τον ύπαρχο Μόδεστο (Επιστολή 110) του ζητά παρακλητικά να δεχθεί να γίνει υποφερτή -να μειωθεί δηλαδή- η φορολογία των δεινοπαθόντων κατοίκων της περιοχής της Ταυρικής Χερσονήσου (σημερινής Κριμαίας), που είχαν εξαθλιωθεί οικονομικο-κοινωνικά. Σε πολλά σημεία της κοινωνικής του διδασκαλίας στηλιτεύει και καταπολεμά με οξείς χαρακτηρισμούς το φαινόμενο της δουλείας, που συ-

νέχιζε να υπάρχει και στην ταραγμένη εποχή του· κατακρίνει με δριμύτητα την απάνθρωπη συμπεριφορά των δουλεμπόρων της εποχής του προς τους δούλους· θεωρεί ότι κανένας άνθρωπος, ως «κατ' εικόνα Θεού» πλασθείς, δεν είναι εκ φύσεως δούλος.

Επίσης, ο Μ. Βασίλειος, γνωστός για το τεράστιο και αξιοθαύμαστο κοινωνικό και φιλανθρωπικό του έργο, αξιολογεί τη χρήση των υλικών αγαθών και του πλούτου· τονίζει ότι τα υλικά αγαθά ανήκουν στον Θεό και διδάσκει ότι η χρήση τους πρέπει να είναι προσεκτική και σύμφωνη με το θέλημα του Θεού, από τον οποίο και δίνονται. Έτσι, ο πλούσιος κατά τον Μ. Βασίλειο θεωρείται και πρέπει να είναι απλώς ένας συνετός «οικονόμος» - δηλαδή ένας καλός διαχειριστής- του πλούτου, που προέρχεται από τον Θεό· θα πρέπει επομένως να τον διαχειρίζεται με βάση το μέτρο, την αγάπη και την «φιλαδελφία» και να συμβάλλει έτσι ο παρεχόμενος πλούτος στην κάλυψη των υλικών αναγκών ενός κοινωνικού συνόλου. Υπό την έννοια αυτή ο Μ. Βασίλειος γίνεται σφοδρός πολέμιος της κατάχρησης και της σπατάλης του πλούτου από αυτόν (τον πλούσιο) που τον διαχειρίζεται με σκοπό να απολαμβάνει πολυτελή ζωή.

Όπως διαπιστώνεται, στις Ομιλίες του που έχουν ηθικό και κοινωνικό χαρακτήρα καθώς και σε πολλές Επιστολές του αποτυπώνει ο Μ. Βασίλειος την αγωνία του, τον προβληματισμό του και το έντονο ενδιαφέρον του για την αντιμετώπιση διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων και ζητημάτων που αφορούσαν κατά την εποχή του κάποιες κοινωνικές ομάδες. Ταυτόχρονα υποδεικνύει με πολλή σύνεση αλλά και αποφασιστικότητα τρόπους και κατευθύνσεις έμπρακτης συμπαράστασης στους έχοντες ανάγκη, προτρέποντας σε έργα φιλανθρωπίας.

Αλλά και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος πολλές φορές σε Λόγους του και σε Επιστολές του δείχνει το αμέριστο ενδιαφέρον του και εκφράζει έμπρακτα τη μέριμνά του για τη διευθέτηση και αντιμετώπιση διαφόρων κοινωνικών θεμάτων. Χαρακτηριστικά και ενδεικτικά σημειώνεται από αυτόν ότι οι πιστοί πρέπει να μοιράζουν απλόχερα τη χριστιανική αγάπη, που είναι η κορυφαία αρετή, σε όλους τους φτωχούς, με τη μορφή του φιλανθρωπικού έργου και της ελεημοσύνης, και σε όλους τους πάσχοντες και νοσούντες με τη μορφή της έμπρακτης ευσπλαχνίας και στοργής. Από τις πολλές περιπτώσεις του ενδιαφέροντός του και της μέριμνάς του για κοινωνικά θέματα αναφέρονται ενδεικτικά δύο σημεία: Εξ αφορμής κάποιας διένεξης, κάνει έκκληση στον άρχοντα της Ναζιανζού να φέρεται με πραότητα και με φιλάνθρωπη διάθεση προς τους πολίτες της και να τους αντιμετωπίζει με πνεύμα επιείκειας και κατανόησης και χωρίς απειλές ή εκφοβισμούς (Λόγος 17). Απευθύνει παράκληση στον

(<http://www.saint.gr/1/saint.aspx>)

έφορο (τον Ιουλιανό), που βρισκόταν για φορολόγηση εκείνη την περίοδο στην ίδια πόλη, να κάνει δίκαιη φορολόγηση των πολιτών χωρίς εύνοια και διακρίσεις και να αποφύγει τις αδικίες (Λόγος 19).

Το εντυπωσιακό κοινωνικό έργο που παρήγαγε κατά τη δύσκολη εποχή του ο ιερός Χρυσόστομος ήταν ασφαλώς η εφαρμογή στην πράξη μιας σπουδαίας κοινωνικής διδασκαλίας, που εξέφρασε στα κείμενά του. Η διαρκής προσήλωσή του στην αντιμετώπιση των διαφόρων κοινωνικών αναγκών και προβλημάτων της εποχής του, όπως καταγράφεται στην κοινωνική διδασκαλία του συγγραφικού έργου του, είχε ως αποτέλεσμα να αναδειχθεί ένα πλούσιο κοινωνικό έργο από τον ιερό αυτόν Πατέρα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει ο Παλλάδιος, επίσκοπος Ελενοπόλεως και βιογράφος του ιερού Χρυσοστόμου (*Βίος και πολιτεία Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, κεφ. 5), ο ιερός Πατήρ περιέκοψε αρκετές δαπάνες της αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως που τις θεώρησε σπατάλες και τις διέθεσε αποκλειστικά για τις ανάγκες του λειτουργούντος νοσοκομείου που είχε κατασκευάσει. Ενδεικτικά, επίσης, σύμφωνα πάντοτε με τον Παλλάδιο, αναφέρεται ότι λόγω των αυξημένων αναγκών έκτισε και οργάνωσε ο ιερός Χρυσόστομος και άλλα νοσοκομεία και προσέλαβε και άλλο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό για τη λειτουργία τους. Προνόησε ακόμη πολλές φορές για την απαραίτητη φροντίδα των ξένων που διέμεναν στην πρωτεύουσα και είχαν ανάγκη βοήθειας.

Χαρακτηριστικά πρέπει να αναφερθεί ότι αναφερόμενος από κοινωνικής πλευράς ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στο θέμα της διαχείρισης των υλικών αγαθών και του πλούτου, υποδεικνύει σε εκείνους που διαχειρίζονται τον πλούτο να μην εναποθέτουν τις ελπίδες τους στη χρήση του πλούτου, λόγω της αβέβαιης κατάληξής του· τους συμβουλεύει να κάνουν διαχείρισή του επωφελή για το κοινωνικό σύνολο, που θα είναι ευάρεστη στον Θεό.

Χαρακτηριστική περίπτωση εκκλησιαστικού πατρός με έντονη κοινωνική προσφορά και πληθωρικό κοινωνικό έργο είναι ο άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων, Πατριάρχης Αλεξανδρείας (7ος αιώνας). Σύμφωνα με τις μαρτυρίες που σώζονται σε διάφορα κείμενα, που αναφέρονται στη ζωή και την εκκλησιαστική δράση και διακονία του, ο Ιωάννης ο Ελεήμων (*Ιωάννης Ε΄ Αλεξανδρείας*) διακρίθηκε για τη σημαντική κοινωνική του προσφορά και για την ξακουστή και έξοχη επίδοσή του σε έργα ελεημοσύνης, πράγμα που του απέδωσε τον χαρακτηρισμό και την προσωνυμία «Ελεήμων». Διέθεσε όλη την προσωπική του περιουσία για τις ανάγκες της οικονομικής βοήθειας των φτωχών, της ανακούφισης του πόνου των νοσούντων και δεινοπαθούντων, της περίθαλψης πλήθους προσφύγων, και της γενικότερης φιλανθρωπικής του δραστηριότητας. Για το έργο του αυτό έπεισε αρκετούς πλούσιους της Αλεξανδρείας να διαθέσουν σημαντικούς χρηματικούς πόρους για την υλοποίηση και ευόδωση του σπουδαίου κοινωνικού έργου που είχε αναλάβει και επιτελούσε. Έκτισε, επίσης, νοσοκομείο, γηροκομείο και ορφανοτροφείο, και διαμόρφωσε χώρους για τη στέγαση και την καθημερινή σίτιση των φτωχών και των δυστυχούντων της περιοχής του.

Ενδεικτική, τέλος, και εκφραστική περίπτωση σπουδαίας κοινωνικής προσφοράς από προσωπικότητα της εκκλησιαστικής ζωής είναι το αξιολογότερο κοινωνικό έργο της Αγίας Φιλοθέης της Αθηναίας που επιτελέσθηκε υπέρ του υπόδουλου Γένους κατά την τουρκοκρατία στον χώρο της Εκκλησίας (16ος αιώνας). Πέρα από τους με κάθε τρόπο αγώνες της για την εκκλησιαστική και εθνική τόνωση και ενίσχυση των υπόδουλων Ελλήνων της περιοχής της, για τη διατήρηση της ορθόδοξης πίστης τους και της ελληνικής τους συνείδησης, κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες, κάτω από εξαιρετικά δύσκολες και επικίνδυνες συνθήκες, για την πραγματοποίηση κοινωνικού και φιλανθρωπικού έργου υπέρ της δοκιμαζόμενης κοινωνίας της Αθήνας, στο οποίο βεβαίως έργο πρωτοστάτησε. Πέραν των άλλων, με δικές της

Ο Λάζαρος και ο Πλούσιος. Φρανς Φράνκεν ο νεότερος, 17ος αι. Μουσείο τέχνης, Καμπραί, Γαλλία.
<https://paintingvalley.com/lazarus-and-the-rich-man-painting#lazarus-and-the-rich-man-painting-22.jpg>

κατάλληλες προσπάθειες και ενέργειες απέτρεψε πολλές περιπτώσεις αρπαγής νεαρών Ελληνίδων από τους Τούρκους και βίαιου εξισλαμισμού τους. Σε διάφορους χώρους ιδιοκτησίας της και στο ονομαστό μοναστήρι της, όπου έβρισκαν ανακούφιση και θαλπωρή αναξιοπαθούντες κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής, ανήγειρε διάφορα οικοδομήματα, όπως φιλανθρωπικά ιδρύματα, νοσηλευτήρια και ορφανοτροφεία, καθώς και σχολεία.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.
Δείτε προσεκτικά την παραπάνω ζωγραφική απεικόνιση. Δείτε τα πρόσωπα και τις εκφράσεις τους, τον χώρο και όσα ενδεχομένως συμβαίνουν εκεί. Τι θα λέγατε ότι παρατηρείτε;
Υπάρχει κάτι που συνδέει ή που διαφοροποιεί τα πρόσωπα, τα οποία απεικονίζονται; Σημειώστε την απάντησή σας, ώστε να την συζητήσουμε στην τάξη;

.....
.....

Ποιον τίτλο θα δίνετε στον συγκεκριμένο πίνακα;

Συζητήστε αυτό που γράψατε με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας.

Ας δούμε, όμως, πώς περιγράφει ο Άγιος Ευαγγελιστής Λουκάς την παραπάνω σκηνή:

«Κάποιος άνθρωπος ήταν πλούσιος, φορούσε πολυτελή ρούχα και το τραπέζι του κάθε μέρα ήταν λαμπρό. Κάποιος φτωχός όμως, που τον έλεγαν Λάζαρο, ήταν πεσμένος κοντά στην πόρτα του σπιτιού του πλουσίου, γεμάτος πληγές, και προσπαθούσε να χορτάσει από τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι του πλουσίου. Έρχονταν και τα σκυλιά και του έγλειφαν τις πληγές». (Λουκ. 16, 19-21)

Και ας γράψουμε μία σκέψη που κάνει ο Λάζαρος, καθώς και δύο συναισθήματα που νιώθει:

.....

.....

Τι να σκέφτονται οι άλλοι άνθρωποι στην εικόνα για τον Λάζαρο; Ας σημειώσουμε μία σκέψη τους:

.....

.....

Ανακτήθηκε από <https://pokrova-sobor.kyiv.ua/images/icons/Zakhey.jpg>

Θα φτιάξουμε, τώρα, στον πίνακα ένα ανθρώπινο περίγραμμα, που θα απεικονίζει τον Λάζαρο. Στο εσωτερικό του, καθένας και καθεμία από εσάς, θα έρχεστε να σημειώνετε τις σκέψεις που κάνει ο Λάζαρος, ενώ εξωτερικά από το περίγραμμα τις σκέψεις που κάνουν οι άλλοι γι' αυτόν.

Ας διαβάσουμε όσα γράψατε για να ακουστούν σε όλη την τάξη.

Υπάρχουν στη σημερινή εποχή αντίστοιχες καταστάσεις; Μπορείτε να σκεφτείτε κάποια παραδείγματα; Βλέπετε σε αυτές τυχόν ομοιότητες ή διαφορές σε σχέση με την ιστορία του πλουσίου και του Λαζάρου; Ανταλλάξτε τις σκέψεις σας πρώτα με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας και ύστερα ας τις συζητήσουμε στην τάξη.

2.

Ας παρατηρήσουμε προσεκτικά τη διπλανή απεικόνιση. Τι θα λέγατε ότι συνδέει ή διαφοροποιεί αυτές τις μορφές από την παράσταση του Λαζάρου με τον πλούσιο που είδαμε; Ας το συζητήσουμε στην τάξη. Ποιον τίτλο θα δίνετε σε αυτήν την εικόνα;

Τι πιστεύετε ότι καλείται να κάνει ένας χριστιανός απέναντι σε παρόμοιες καταστάσεις;

3.

Ας δούμε, όμως, τι λέει σχετικά ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Σημειώστε μία φράση που σας άγγιξε περισσότερο και μία που σας προξένησε προβληματισμό. Αιτιολογήστε προφορικά τις επιλογές σας.

«Πρώτη λοιπόν κακία είναι αυτή, η σκληρότητα και απανθρωπιά που δεν υπάρχει μεγαλύτερη. Διότι δεν είναι το ίδιο, το να μην βοηθάς αυτούς που έχουν ανάγκη επειδή είσαι φτωχός, και το να αδιαφορείς για τους άλλους που λειώνουν εξ αιτίας της πείνας, τη στιγμή που απολαμβάνεις τόση πολυτέλεια. Πάλι δεν είναι το ίδιο το να προσπεράσεις τον φτωχό που τον είδες μία ή δύο φορές, με το να τον βλέπεις κάθε ημέρα και να μην σε διεγείρει σε συμπάθεια και φιλανθρωπία το αδιάκοπο αυτό θέαμα. Πάλι δεν είναι το ίδιο το να μην βοηθάς τους πλησίον, όταν εσύ βρίσκεσαι μέσα στις συμφορές και στις θλίψεις και αισθάνεσαι άσχημα στην ψυχή σου, με το να προσπερνάς τους άλλους που λειώνουν από την πείνα, τη στιγμή που απολαμβάνεις τόση ευφροσύνη και αδιάκοπη ευτυχία, και να κλείνεις τα σπλάχνα σου και να μη γίνεσαι φιλανθρωπότερος ούτε εξ αιτίας αυτής της ευφροσύνης».

(Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον ὁμιλία Α΄*, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη, 1988, τόμος 25, σ. 415)

4.

Παρατηρήστε τον παρακάτω ζωγραφικό πίνακα και το σχετικό κείμενο που αναφέρεται στη ζωή της Αγίας Φιλοθέης. Μία από τις γυναίκες που δέχτηκε τη συμπάρσταση και τη βοήθειά της γράφει στο ημερολόγιό της όσα έζησε σήμερα κοντά στην Αγία.

«... έδειχνε έμπρακτα τη συμπάθεια και τη φιλανθρωπία της προς τους φτωχούς, τους πεινασμένους και τους αρρώστους, ενώ δίδασκε τους αγράμματους και προστάτευε τις χήρες και τα ορφανά. Το μοναστήρι ήταν πάντα ανοικτό για κάθε ταλαιπωρημένη ψυχή, η οποία είχε ανάγκη από στέγη, τροφή, περίθαλψη ή γηροκόμηση. Ακόμη και οι φτωχές άγαμες μητέρες έβρισκαν καταφύγιο στο μοναστήρι, κοντά στο οποίο έκτισε η Φιλοθέη ορφανοτροφείο, νοσοκομείο, γηροκομείο και ξενώνα. Πολλά ορφανά και φτωχά κορίτσια έμαθαν γράμματα, αλλά και τέχνες, όπως υφαντική και πλεκτική, χάρη στην αγάπη και το έλεος της φωτισμένης Φιλοθέης. Γι' αυτό και το μοναστήρι της αναδείχθηκε πνευματικός φάρος κοινωνικής και φιλανθρωπικής προσφοράς που έλαμπε μέσα στην τουρκοκρατούμενη Αθήνα του 16ου αιώνα».

(Θεοδωρόπουλος Αριστείδης, <http://syndesmosklchi.blogspot.gr>)

Η Αγία Φιλοθέη, Έκτωρ Δούκας (1885-1969).
Ι.Ν. Αγίας Φιλοθέης Αττικής.

[illegible]

Με βάση τις πληροφορίες του βιογράφου του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου Παλλάδιου, να γράψετε ένα σύντομο ρεπορτάζ για τη δράση του, το οποίο πρόκειται να δημοσιευτεί στην ηλεκτρονική εφημερίδα του σχολείου σας. Σε ποια σημεία θα επικεντρώνατε αυτό που θα γράφατε;

«Υστερα εξετάζει τα βιβλία του οικονόμου και βρίσκει δαπάνες που δεν ωφελούν την εκκλησία· προστάζει να μην εκτελεσθεί η πίστωσή τους. Έρχεται στο μέρος των δαπανών της επισκοπής και βρίσκει πάρα πολύ μεγάλη σπατάλη και δίνει διαταγή να μεταφερθεί η πολυτέλεια αυτή στο νοσοκομείο. Επειδή όμως αυξάνονταν οι ανάγκες, χτίζει περισσότερα νοσοκομεία και διόρισε προϊσταμένους δύο ευσεβείς πρεσβυτέρους, και ακόμη και ιατρούς και μαγείρους και χρηστούς άγαμους υπηρέτες, ώστε να φροντίζουν τους ξένους που σύχναζαν στην πόλη και τους έπιανε κάποια αρρώστια».

6.

Συμμετέχετε σε ένα συνέδριο με θέμα: «Η Εκκλησία απέναντι στα προβλήματα και τα ζητήματα της κοινωνίας». Διαβάζοντας τα λόγια και παρατηρώντας την εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος, τι θα είχατε να πείτε ως απάντηση στο θέμα του συνεδρίου; Αφού συζητήσετε και σημειώσετε ανά θρανίο τις προτάσεις σας, να τις καταγράψετε στον πίνακα.

«Νομίζω, προς όλους είμαι οφειλέτης. Και δεν το νομίζω μόνο. Είμαι. Διότι οι χριστιανοί έχουμε αλληλεγγύη. Δεν το λέει ο Παύλος; “Είμαστε μέλη αλλήλων”. Αφού, λοιπόν, έχω τη δυνατότητα να δώσω στους αδελφούς μου, άρα είμαι και υποχρεωμένος να δώσω. Να γιατί εργάζομαι και δεν θα πάψω να το κάνω. Η περιουσία μου δεν μπορεί να είναι ανώτερη από αυτή μου την υποχρέωση».

(Στο <http://www.saint.gr/3009/saint.aspx>)

Άγ. Ιωάννης ο Ελεήμων, Τσισιάνο (1549-1550).

Ι.Ν. Αγ. Ιωάννου του Ελεήμονος, Βενετία.

7.

Με βάση όσα μάθατε σχετικά με τον ρόλο των Πατέρων και των Αγίων της Εκκλησίας απέναντι στα προβλήματα και τα ζητήματα της κοινωνίας, ποιο πρόσωπο σας έκανε περισσότερη εντύπωση για την έμπρακτη έκφραση αγάπης και γιατί;

5. Οι Πατέρες στην ερμηνεία και διατύπωση της διδασκαλίας για τον Τριαδικό Θεό

Η Εκκλησία κατά τις αρχές του 4ου αιώνα αντιμετώπισε συστηματικά και αποφασιστικά μέσω των μεγάλων Πατέρων της την επικίνδυνη αίρεση του Αρειανισμού, που στρεφόταν εναντίον της πίστης της Εκκλησίας στον Τριαδικό Θεό· που στρεφόταν, δηλαδή, εναντίον του Τριαδικού δόγματος της Εκκλησίας, όπως αυτό είχε διακηρυχθεί και διατυπωθεί στην Αγία Γραφή και στη διδασκαλία των προηγούμενων Πατέρων και διδασκόταν από την Εκκλησία. Ο Άρειος, πρεσβύτερος της Εκκλησίας της Αλεξάνδρειας, ξεκινώντας στη θεολογική του ερμηνεία με φιλοσοφικές προϋποθέσεις και χρησιμοποιώντας φιλοσοφική σκέψη, αμφισβητούσε έντονα και δεν αποδεχόταν τη θεότητα του Υιού και Λόγου. Παρερμηνεύοντας εννοιολογικά ορισμένα χωρία της Αγίας Γραφής, τα εμφάνιζε σαν να συμφωνούσαν με τις κακόδοξες ερμηνευτικές του αντιλήψεις για την απόρριψη της θεότητας του Υιού και Λόγου· υποστήριζε, έτσι, ότι δεν μπορεί ο Υιός και Λόγος του Πατρός να θεωρείται «ομοούσιος» με τον Πατέρα ούτε «συνάναρχος» και «συναϊδιος» με αυτόν, αφού είναι κατώτερος του Πατρός και «κτίσμα» του Πατρός εν χρόνω. Ο Άρειος, όπως είναι γνωστό, γι' αυτές τις αιρετικές του απόψεις, που συνιστούσαν επικίνδυνη απειλή για τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας περί του Τριαδικού Θεού και για την ενότητά της, καταδικάσθηκε από την Α΄ εν Νικαία Οικουμενική Σύνοδο το 325.

Ο Μ. Αθανάσιος ήταν ο πρώτος από τους μεγάλους Πατέρες και Οικουμενικούς Διδασκάλους της Εκκλησίας που καταπολέμησε τις αιρετικές αυτές αντιλήψεις του Αρείου. Διακρίθηκε για τους σκληρούς και ακαταμάχητους θεολογικούς του αγώνες κατά της κακοδοξίας αυτής του Αρείου και των συνεχιστών του, των Αρειανών, και κατέστη ο κύριος εκφραστής της ορθόδοξης πίστης, που διακηρύχθηκε στη διδασκαλία της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου και στο ιερό Σύμβολό της (Σύμβολο Νικαίας). Στην Τριαδολογική του διδασκαλία καταπολεμά και ανασκευάζει με αξιοθαύμαστη θεολογική επιχειρηματολογία όλα τα κακόδοξα ερμηνευτικά επιχειρήματα του Αρείου και των Αρειανών. Προβάλλει και αναδεικνύει με τον πιο εκφραστικό τρόπο την ομοουσιότητα και τη συναϊδιότητα του Υιού με τον Πατέρα και υποστηρίζει και τονίζει με ιδιαίτερη έμφαση τον άκτιστο χαρακτήρα της αϊδίας ύπαρξής του. Ο Υιός και Λόγος του Θεού Πατρός είναι «ομοούσιος» με τον Πατέρα, αφού έχει προαιωνίως εκ του Πατρός όλη και την αυτή ουσία που έχει ο Πατήρ. Επισημαίνει στη λαμπρή θεολογική του διδασκαλία ότι ο Υιός και Λόγος είναι «αϊδιον» κατά φύσιν «γέννημα» του Πατρός. Ο Υιός γεννάται αϊδίως κατά φύσιν εκ του Πατρός. Είναι «γέννημα της ουσίας» και «Υιός φύσει Μονογενής». Είναι «αϊδιον γέννημα» του Πατρός «κατά φύσιν» και όχι «κατά θέλησιν». Δεν νοείται ούτε είναι «κτίσμα» ή «ποίημα» του Πατρός σύμφωνα με την κακοδοξία του Αρείου, αλλά κατά την αγιογραφική διδασκαλία είναι «κτίστης» και δημιουργός των κτιστών όντων. Δεν θεωρείται ότι είναι υπό τον χρόνο (μέσα στον χρόνο) ή ότι είναι δημιούργημα ή «ποίημα» του Πατρός εν χρόνω, αλλά σύμφωνα με τις αγιογραφικές μαρτυρίες είναι δημιουργός του κόσμου και του χρόνου. Άρα είναι «άχρονος» κατά την ύπαρξή του και «συνάναρχος» και «συναϊδιος» με τον Πατέρα.

Ο Μ. Αθανάσιος, αναιρώντας τις κακόδοξες θέσεις των Αρειανών αναφορικά με τη θεότητα του Υιού και έχοντας υπόψη του τις αντιρρήσεις των πιο μετριοπαθών Αρειανών, των

«Ομοιουσιανών», σχετικά με την αναγνώριση της θεότητας του Αγίου Πνεύματος, σαφώς αποδέχεται και διακηρύσσει τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος. Το Άγιο Πνεύμα είναι της ουσίας του Πατρός, όπως και ο Υιός, αφού προέρχεται εκ του Πατρός και συνεργεί και συντελεί στη θέωση του ανθρώπου. Δεν είναι «κτίσμα», ούτε είναι «ξένον» του Πατρός και του Υιού, αποξενωμένο δηλαδή από τον Πατέρα και τον Υιό κατά την ουσία. Το Πνεύμα το Άγιο υπάρχει σε ιδιαίτερη (δηλαδή, δική του) υπόσταση, που διακρίνεται από τον Πατέρα και τον Υιό, αλλά δεν χωρίζεται ούτε αποξενώνεται από αυτούς κατά την ουσία· είναι «ίδιον» της ουσίας του Πατρός και του Υιού και «ἀδιαίρετον» από αυτήν.

Η συμβολή του Μ. Βασιλείου στην ερμηνεία και τη διατύπωση του Τριαδικού δόγματος υπήρξε εξίσου σημαντική και καθοριστική. Εισάγει στην Τριαδολογική του ορολογία και διδασκαλία τη σαφή διάκριση του «ακτίστου» και του «κτιστού»· «άκτιστος» είναι μόνο ο Τριαδικός Θεός· όλα τα άλλα όντα είναι «κτιστά». Για να αποφευχθεί ενδεχόμενη εννοιολογική ταύτιση των όρων «ουσία» και «υπόσταση» προβαίνει σε σαφή και αναγκαία θεολογική εννοιολογική διάκριση και διαφοροποίηση των όρων αυτών· ο όρος «ουσία» δηλώνει το «κοινόν» των «υποστάσεων» και ο όρος «υπόσταση» δηλώνει το «ίδιον», δηλαδή το «ιδιαιτερον», την ιδιαίτερη υπόσταση που διακρίνεται από τις άλλες υποστάσεις. Ο μεγάλος αυτός Πατήρ και Οικουμενικός Διδάσκαλος της Εκκλησίας αποσαφηνίζει θεολογικά και αποτυπώνει με πληρότητα τη δογματική έννοια του όρου «ομοούσιος»· ο όρος «ομοούσιος» ερμηνεύεται από τον Μ. Βασίλειο με την έννοια της *ενότητας* και

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Μιχαήλ Δαμασκηνός, 1591.
Αγία Αικατερίνη Σιναιτών, Ηράκλειο.

ταυτότητας της ουσίας και στις τρεις θείες υποστάσεις· ότι, δηλαδή, την «αὐτήν» και «μίαν» ουσία (δηλαδή, όλη και την «αὐτήν» [=ίδια] μία ουσία) έχουν αἰδίως οι υποστάσεις του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Αυτό έχει την έννοια ότι η «αὐτή» και όλη η ουσία του Πατρός υπάρχει αἰδίως και στον Υιό και στο Άγιο Πνεύμα. Κάνει, επίσης, ο ίδιος για πρώτη φορά λόγο για τη σαφή διάκριση της θείας ουσίας και των θείων ενεργειών. Ο Τριαδικός Θεός γίνεται γνωστός από τον άνθρωπο «ἐκ τῶν ἐνεργειῶν του» και κατά τις ἐνέργειές του (του Θεού), οι οποίες γίνονται καταληπτές και μεθεκτές από τον άνθρωπο· η ουσία του Τριαδικού Θεού μένει απρόσιτη και ακατάληπτη και αμέθεκτη· έτσι, ο άνθρωπος μετέχει στις ἐνέργειες του Τριαδικού Θεού, ενώ δεν μετέχει στην ουσία του.

Με την Τριαδολογική του διδασκαλία αποσκοπεί ο Μ. Βασίλειος στην απόκρουση και αναίρεση των κακοδόξων Τριαδολογικών απόψεων του Ευνομίου που ήταν συνεχιστής της αιρετικής διδασκαλίας του Αρείου. Στη μεγαλειώδη αυτή θεολογική του διδασκαλία με αγιογραφική θεμελίωση και τεκμηρίωση αποδεικνύει και προβάλλει τον άκτιστο χαρακτήρα της υπόστασης του Υιού και την προαιωνιότητα της ύπαρξής του· διδάσκει ότι ο Υιός διακρίνεται ως υπόσταση από τις υποστάσεις του Πατρός και του Αγίου Πνεύματος· επισημαίνει ότι ο Υιός είναι «ίσος» με τον Πατέρα και ομοούσιος με αυτόν, και ότι δεν είναι ούτε κατώτερος του Πατρός ούτε «κτίσμα» του ούτε «ποίημά» του. Υπογραμμίζει, τέλος, ότι ο Υιός είναι τέλειος κατά φύσιν Θεός και όχι βεβαίως κατά χάριν, όπως δίδασκε ο Ευνόμιος.

Αναφορικά με τη διδασκαλία του για τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος, την οποία αρνούνταν τόσο οι Αρειανοί όσο και οι Πνευματομάχοι, υπογραμμίζει ότι το Πνεύμα το Άγιο είναι θείας φύσης, και όχι κτιστής, και έχει προαιωνίως την «αυτήν» (την ίδια) με τον Πατέρα και τον Υιό ουσία. Δεν είναι «κτίσμα» ούτε «λειτουργικό πνεύμα», όπως υποστήριζαν οι αρνητές της θεότητας του Αγίου Πνεύματος. Είναι κατά φύσιν Άγιο και Αγαθό και Ζωοποιό και ως εκ τούτου χαρακτηρίζεται και είναι η πηγή και ο χορηγός του αγιασμού και της αγαθότητας και της ζωής για την κτιστή φύση. Το ότι το Πνεύμα το Άγιο έχει την αυτή ενέργεια με τον Πατέρα και τον Υιό και ενεργεί από κοινού μαζί τους κατά τη δημιουργία και του αοράτου και του ορατού κτιστού κόσμου, αποδεικνύει ασφαλώς ότι έχει την «αυτήν» με τον Πατέρα και τον Υιό φύση και ότι είναι τέλειος κατά φύσιν Θεός.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος ακολουθεί βασικά τη σκέψη του Μ. Βασιλείου στην ερμηνευτική διατύπωση του Τριαδικού δόγματος και ουσιαστικά την συνεχίζει με περισσότερη θεολογική επεξεργασία. Πέρα από όσα έχει αναφέρει ο Μ. Βασίλειος για τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος τονίζει ιδιαίτερα και με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια την ομοουσιότητα του Αγίου Πνεύματος με τον Πατέρα και τον Υιό· την ομοουσιότητα («όμοουσιον») του Αγίου Πνεύματος την διατύπωσε και την πρόβαλε με τον πιο emphatic και εκφραστικό τρόπο. Ιδιαίτερα, επίσης, προβάλλει τη βασική άποψη για τη «μοναρχία» του Πατρός στην αΐδια ύπαρξη των υποστάσεων της Αγίας Τριάδος, επισημαίνοντας ότι ο Πατήρ είναι η μοναδική «αρχή» και αιτία και πηγή της αΐδιας ύπαρξης του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Είναι ο πρώτος θεολόγος που ερμήνευσε για πρώτη φορά θεολογικά τον όρο «ἐκπόρευσις» ή «ἐκπεμφσις», αποδίδοντας έτσι με αυτόν τον όρο τον ακατάληπτο τρόπο της προαιωνίας ύπαρξης του Αγίου Πνεύματος.

Αναφορικά με την ερμηνεία του δόγματος της εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος, όλοι οι μεγάλοι Πατέρες της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας ακολουθώντας την αψευδή αγιογραφική διδασκαλία και την σαφή Πατερική ερμηνευτική Παράδοση του 4ου έως του 8ου αιώνα δίδαξαν με ευκρίνεια και διακήρυξαν ερμηνευτικά ότι το Πνεύμα το Άγιο εκπορεύεται μόνο από τον Πατέρα (*«ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον»*). Η δογματική αυτή διδασκαλία απηχούσε και επαναλάμβανε τις Πνευματολογικές απόψεις των Πατέρων της περιόδου που αναφέραμε. Στον χώρο όμως της Δυτικής Εκκλησίας κατά την ερμηνευτική ανάπτυξη του δόγματος αυτού σημειώθηκε σοβαρότατη δογματική παρέκκλιση από τη διατύπωση του δόγματος αυτού στο ιερό Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως· και τούτο, διότι αυθαίρετα προστέθηκε από τη Δυτική Εκκλησία στο Σύμβολό της (Σύνοδος του Τολέδου [589], Σύνοδος του Ακυϊσγράνου [809]) η φράση *«καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ»* [*Filioque*] (= *«τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον»*). Η αυθαίρετη αυτή προσθήκη συνιστούσε απαράδεκτη δογματική καινοτομία, καθώς και κακόδοξη ερμηνευτική διατύπωση του σχετικού άρθρου του Συμβόλου της Πίστεως και σαφή παραποίηση και παραχάραξή του.

Ο Μέγας Φώτιος στον πατριαρχικό θρόνο. Μικρογραφία στο έργο Σύνοψις Ἱστοριῶν του Ἰωάννη Σκυλίτση. Εθνική βιβλιοθήκη της Ισπανίας, 1081 μ.Χ.

Η κακόδοξη αυτή ερμηνευτική αντίληψη του Filioque άρχισε αργότερα - από τον 12ο αιώνα μέχρι και την εποχή της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453)- να υποστηρίζεται και να προβάλλεται και από ορισμένους λατινόφρονες εκκλησιαστικούς συγγραφείς στον χώρο της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας· οι λατινόφρονες αυτοί, που ήταν και ενωτικοί θεολόγοι, επιδίωκαν και με αυτή τη διατύπωση (είτε με τη μορφή «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», είτε με τη μορφή «διὰ τοῦ Υἱοῦ») την επίτευξη της ένωσης των Εκκλησιῶν. Την κακόδοξη αυτή άποψη του Filioque αντιμετώπισαν σθεναρά και αναίρεσαν με αξιολογότατα και εντυπωσιακά θεολογικά επιχειρήματα μεγάλοι Πατέρες και Οικουμενικοί Διδάσκαλοι της Εκκλησίας στον χώρο της Ανατολής. Ενδεικτικά, πρώτος ο Μέγας Φώτιος (9ος αιώνας) εγκαινίασε με αξιοθαύμαστη και εκπληκτική θεολογική επιχειρηματολογία αυτήν την αντιλατινική συγγραφική δραστηριότητα, που απέβλεπε στην αντίκρουση και αναίρεση του Filioque. Με λαμπρή και ακαταμάχητη θεολογική επιχειρηματολογία ο ιερός Πατήρ ανασκεύασε και κατέρριψε όλα τα λατινικά επιχειρήματα για την αποδοχή του Filioque. Τον αγώνα αυτόν εναντίον της λατινικής καινοτομίας του Filioque συνέχισαν με την ίδια σπουδαία θεολογική επιχειρηματολογία και επιτυχία μεγάλοι Πατέρες και θεολόγοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως, πολύ ενδεικτικά, ο Νικόλαος Μεθώνης (12ος αιώνας), ο Γρηγόριος Β΄ ο Κύπριος (13ος αιώνας), ο Γρηγόριος ο Παλαμάς (14ος αιώνας), ο Νείλος Καβάσιλας (14ος αιώνας) και ο Μάρκος Εφέσου ο Ευγενικός (15ος αιώνας).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Οι εργασίες της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, στην οποία συμμετείχε ως ακόλουθος του αυτοκράτορα, ολοκληρώθηκαν. Έμαθες για την αντίθεση που υπήρξε ανάμεσα στις απόψεις του Μεγάλου Αθανασίου και εκείνων που εξέφραζαν την ορθόδοξη χριστιανική πίστη, και όσων ακολουθούσαν τις κακόδοξες απόψεις του Αρείου. Συνεργαζόμενος/η με τον διπλανό σου/τη διπλανή σου γράψε ένα σύντομο ρεπορτάζ, στο οποίο θα περιγράψεις τη θεολογική αντιπαράθεση των δύο απόψεων.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Η Αγία Τριάδα, Αντρέι Ρουμπλιόφ, 1425.
Πανακοθήκη Τετριάκοφ, Μόσχα.

2.

Δείτε προσεκτικά τη διπλανή εικόνα. Τι παρατηρείτε; Ας διαβάσουμε πώς ερμηνεύει τη συγκεκριμένη εικόνα ο Παύλος Ευδοκίμωφ. Ποια σχέση νομίζετε ότι έχει η συγκεκριμένη εικόνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, όσον αφορά το Τριαδικό δόγμα; Για ποιούς λόγους νομίζετε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία αναγνωρίζει την Αγία Τριάδα στην απεικόνιση της φιλοξενίας των τριών αγγέλων; Ποια στοιχεία της διδασκαλίας του Μεγάλου Βασιλείου για το Τριαδικό δόγμα μπορείτε να επισημάνετε στην ερμηνεία που κάνει ο Παύλος Ευδοκίμωφ; Ας χωριστούμε σε ομάδες για να τα καταγράψετε:

«Ο Θεός είναι ο ίδιος αγάπη μεσ' στην τριαδική ουσία του και η αγάπη του προς τον κόσμο δεν είναι παρά το απαύγασμα της τριαδικής του αγάπης. [...] Από την σύλληψη των αγγέλων του Ρουμπλιώφ αναδίδεται η ενότητα και η ισοότητα. Η διαφορά προέρχεται απ' την προσωπική στάση καθενός απέναντι στους άλλους, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει ούτε επανάληψη ούτε σύγχυση. Το χρυσάφι που λάμπει πάνω στις εικόνες

σημαίνει πάντα την θεότητα και την υπεραφθονία της· οι πτέρυγες των αγγέλων τυλίγουν, σκεπάζουν με το άπλωμά των το κάθε τι και τα εσωτερικά περιγράμματα των πτερύγων μ' ένα γλυκό γαλάζιο προβάλλουν ανάγλυφη την ενότητα και τον ουράνιο χαρακτήρα της ενιαίας των φύσεως. Ένας μόνος Θεός και τρία Πρόσωπα ολότελα ίσα, καθώς φανερώνουν τα όμοια σκήπτρα, σύμβολα της βασιλικής εξουσίας με την οποία είναι προικισμένος κάθε άγγελος. [...] Αν ενώσουμε τα ακραία σημεία του τραpezιού με το σημείο που βρίσκεται ακριβώς πάνω από την κεφαλή του κεντρικού αγγέλου, βλέπομε πως οι άγγελοι είναι τοποθετημένοι ακριβώς σ' ένα ισόπλευρο τρίγωνο· τούτο φανεώνει την ενότητα και την ταυτότητα της Τριάδος που κορυφή της είναι η «πηγαία θεότης», ο Πατήρ. [...] Η θεία δύναμη, καθώς την ομολογεί το “Πιστεύω” μας (“Πιστεύω εις Ένα Θεόν, Πατέρα Παντοκράτορα”) είναι η πατρική δύναμη της αγάπης του Πατρός, που απαυγάζει στο βλέμμα του μεσαίου αγγέλου. Επειδή είναι αγάπη, δεν μπορεί να αποκαλυφθεί παρά “έν κοινωία” και δεν μπορεί να γνωσθεί παρά ως κοινωία. [...] Όπως λέγει ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός, “Με το άγιο Πνεύμα αναγνωρίζουμε τον Χριστό, τον Υίο του Θεού, και με τον Υίο θεωρούμε τον Πατέρα”. Και κατά τα Θεοφάνεια, μέσα στην κίνηση της περιστεράς φέρεται ο Πατήρ προς τον Υίο».

(Παύλος Ευδοκίμωφ, *Η Ορθοδοξία* (μτφρ. Μουρτζόπουλος Αγ.),
Θεσσαλονίκη 1972, εκδ. Ρηγόπουλου.

Ανακτήθηκε από <https://antifono.gr/έρμηνεία-της-άγιας-τριάδας-του-άντρ/>)

3.

Να καταγράψετε δύο αναφορές των Αγίων Πατέρων για το Τριαδικό δόγμα, που σχετίζονται με αντίστοιχες προτάσεις του παρακάτω κειμένου. Στη συνέχεια, ανά ομάδες, να διαλέξετε τις 4 πιο αντιπροσωπευτικές από αυτές, για να τις ανακοινώσετε στην τάξη, αιτιολογώντας την επιλογή σας.

«Ο Θεός των Χριστιανών... δεν είναι ένα πρόσωπο μόνο του, που αγαπάει μόνο τον εαυτό του, δεν είναι μία μονάδα που αυτοπεριέχεται ή “Ο Ένας”. Είναι ενότητα τριών: τρία ίσα πρόσωπα, που το καθένα κατοικεί μέσα στ' άλλα δύο με τη δύναμη μιας αέναης κίνησης αμοιβαίας αγάπης. ... Γιατί, λοιπόν, να πιστεύουμε στο Θεό ως Τριάδα; ... Η αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει στην απομόνωση αλλά προϋποθέτει τον άλλο. ... Φτιαγμένοι κατ' εικόνα του Τριαδικού Θεού, οι άνθρωποι καλούνται να αναπαράγουν στη γη το μυστήριο της αμοιβαίας αγάπης που η Τριάς βιώνει στον ουρανό. ... Κάθε κοινωνική μονάδα, -η οικογένεια, το σχολείο, το εργοστάσιο, η ενορία, η καθολική Εκκλησία- πρέπει να γίνει μια εικόνα της Τριάδος. Επειδή ξέρουμε ότι ο Θεός είναι τρεις σε ένα, ο καθένας μας είναι ταγμένος να ζει με θυσία μέσα στον άλλο και για τον άλλο· ο καθένας είναι ταγμένος αμετάκλητα σε μια ζωή πρακτικής υπηρεσίας, ενεργητικής συμπάθειας».

(Κάλλιστος Γουέαρ, επίσκοπος Διοκλείας,
Ο Ορθόδοξος Δρόμος, Αθήνα 1984, Επτάλοφος, σσ. 33-49)

Τι μπορεί τελικά να σημαίνει για κάποιον σημερινό άνθρωπο η πίστη στο Τριαδικό δόγμα;

4.

Με βάση το παρακάτω κείμενο και όσα ξέρετε για το Filioque, να γράψετε τον φανταστικό διάλογο ανάμεσα σε έναν αξιωματούχο του Καρλομάγνου και στον Πάπα Λέοντα τον Γ΄, σχετικά με τη στάση που εκείνος κράτησε απέναντι στην προσθήκη του Filioque, και να τον παρουσιάσετε στην τάξη:

«Όταν ο Πάπας Λέων Γ΄ έστεψε τον Καρλομάγνο αυτοκράτορα των Ρωμαίων στα 800 και γεννήθηκε η αποκαλούμενη Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ο Καρλομάγνος χρησιμοποίησε τις θρησκευτικές διαφορές προκειμένου να διαχωρίσει την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του γερμανικού έθνους από την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Υπό τον Καρλομάγνο, η Σύνοδος του Άαχεν το 809 αποφάσισε ότι το Filioque ήταν απαραίτητο για τη σωτηρία και εξουσιοδότησε την προσθήκη του στο Σύμβολο της Πίστεως. Έτσι, ενώ οι έως τότε Πάπες είχαν απορρίψει την προσθήκη του Filioque, υπό την επιρροή των Φράγκων έκαναν τα αντίθετα. Ο τότε Πάπας της Ρώμης Λέων Γ΄ αντέδρασε με το να χαράξει σε δύο αργυρές πλάκες το Σύμβολο της Πίστεως χωρίς το Filioque και να το τοποθετήσει στον Ναό του Αγίου Πέτρου. Έγραψε και την εξής επιγραφή: «Ταῦτα Λέων ἔθηκα δι' ἀγάπην καὶ φύλαξιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως».

(Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/Filioque>)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.

Σας κάλεσαν να βοηθήσετε στην κατήχηση ενός συνομηλίκου σας, που κατάγεται από άλλη χώρα και θέλει να γίνει Χριστιανός. Δεν ξέρει τίποτε σχετικά με την πίστη στον Τριαδικό Θεό, στον οποίο πιστεύουν οι βαπτισμένοι Χριστιανοί. Αξιοποιώντας όσα έχετε μάθει αλλά και το παρακάτω κείμενο του Αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού περί της Αγίας Τριάδος, συνεργαστείτε με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας, ώστε χρησιμοποιώντας κάποιες βασικές έννοιες να φτιάξετε ένα απλό κατηχητικό βοήθημα, που θα του φανεί χρήσιμο στη νέα πορεία που σκέφτεται να ακολουθήσει.

«Πιστεύουμε σ' έναν Θεό, μία πρωταρχική αιτία, χωρίς αρχή, δημιουργητή, αγέννητη, άφθαρτη και αθάνατη. [...] Πιστεύουμε σ' έναν Πατέρα, που είναι η αρχή και η αιτία όλων των δημιουργημάτων, που δεν γεννήθηκε από κανέναν, που μόνος αυτός είναι χωρίς αρχική αιτία και αγέννητος· ο οποίος είναι βέβαια δημιουργός όλων, αλλά κατ' ουσίαν Πατέρας

ενός και μόνου, δηλαδή του Μονογενή Υιού του, του Κυρίου και Θεού και Σωτήρα μας Ιησού Χριστού, και είναι προβολέας του Παναγίου Πνεύματος [...]. Πιστεύουμε και σ' έναν Υίο του Θεού, τον Μονογενή, τον Κύριό μας Ιησού Χριστό, ο οποίος γεννήθηκε από την ουσία του Πατρός προαιωνίως· φως που εξήλθε από το φως, Θεόν αληθινό που γεννήθηκε από τον αληθινό Θεό· Υίο που γεννήθηκε και δεν δημιουργήθηκε, που είναι ομοούσιος με τον Πατέρα και είναι αυτός διά του οποίου δημιουργήθηκαν τα πάντα. Όταν λέμε ότι “αὐτὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων”, δεικνύουμε ότι η γέννησή του είναι άχρονη και χωρίς αρχή· (...) Όμοια πιστεύουμε και σ' ένα Πνεύμα Άγιο, το Κύριο και ζωοποιό, το οποίο εκπορεύεται από τον Πατέρα και αναπαύεται στον Υίο, το οποίο προσκυνείται και δοξάζεται ομού με τον Πατέρα και τον Υίο, διότι είναι ομοούσιο και συναιώνιο [...]. Καθένα από τα τρία πρόσωπα έχει τέλεια προσωπική υπόσταση. Οι τρεις υποστάσεις αλληλοϋπάρχουν, για να μην εισαγάγουμε νέα διδασκαλία περί πλήθους και ομίλου θεών».

(Ιωάννης Δαμασκηνός, *Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος*, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1988, τόμος 1, σσ. 78-107)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.

Σας έχει ζητηθεί να χρησιμοποιήσετε μία σχετική φράση κάποιου αγίου Πατέρα της Εκκλησίας, για να επιλέξετε τον τίτλο ενός θεολογικού συνεδρίου, αφιερωμένου στο χριστιανικό δόγμα της Αγίας Τριάδος. Ποιου Πατέρα της Εκκλησίας θα διαλέγατε τα λόγια και γιατί;

.....

.....

.....

.....

.....

6. Οι Πατέρες ομιλούν και οδηγούν στον Ιησού Χριστό

Οι Μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας παράλληλα με την ανάπτυξη της διδασκαλίας τους για τη θεότητα του Υιού και Λόγου και την ομοουσιότητά του με τον Πατέρα, ασχολήθηκαν ερμηνευτικά και με την προβολή της ορθής πίστης για την ενανθρώπιση (σάρκωση) του άσρκου Λόγου, δηλαδή για την εν χρόνῳ πρόσληψη από αυτόν της ανθρώπινης φύσης για τη σωτηρία και τη θέωση του ανθρώπου. Η ερμηνευτική αυτή θεώρηση του υπερφυούς μυστηρίου της σάρκωσης του Λόγου στηρίχθηκε στη διδασκαλία της Αγίας Γραφής και στη διατυπωμένη πίστη της αρχαίας Εκκλησίας για την ιστορικότητα του προσώπου του Κυρίου Ιησού Χριστού, του σαρκωθέντος Λόγου· δηλαδή, για την εν σαρκί εμφάνιση και παρουσία του στον κόσμο με την κατά σάρκα γέννησή του διά του Αγίου Πνεύματος εκ της Θεοτόκου και για το σωτηριώδες έργο του υπέρ του ανθρώπου.

Η ερμηνευτική ανάπτυξη της Χριστολογικής τους διδασκαλίας -δηλαδή της διδασκαλίας για το πρόσωπο του Ιησού Χριστού, του σαρκωθέντος Λόγου- έγινε με βάση τη διδασκαλία της Αγίας Γραφής. Είχε ως σκοπό να προβληθεί η ορθή έννοια του μυστηρίου της σάρκωσης του Λόγου σε αντιπαράθεση με διάφορες κακόδοξες ερμηνείες και αιρετικές απόψεις που διατυπώθηκαν κατά περιόδους και που αλλοίωναν και διαστρέβλωναν την πίστη στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού, ως Θεού και ανθρώπου, και στο λυτρωτικό του έργο. Οι αιρετικές αυτές απόψεις αμφισβητούσαν και απέρριπταν: είτε την πραγματικότητα της σάρκωσης του Θεού Λόγου· είτε την πρόσληψη όλης και ακέραιης της ανθρώπινης φύσης· είτε την ενότητα του προσώπου του Ιησού Χριστού, πρεσβεύοντας ουσιαστικά δύο Υιούς· είτε την ένωση των δύο εν Χριστῷ φύσεων· είτε τον τρόπο της ένωσης των δύο εν Χριστῷ φύσεων και της εκδήλωσης των ενεργειών και των θελημάτων των δύο φύσεων.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας που έζησαν τους τρεις πρώτους αιώνες καταπολέμησαν και ανέτρεψαν τις αντιλήψεις των Δοκητών, που έλεγαν ότι το σώμα που είχε ο Ιησούς Χριστός δεν ήταν πραγματικό ανθρώπινο σώμα, αλλά φαινομενικά μόνο («κατὰ δόκησιν») ήταν και εμφανιζόταν ως σώμα ανθρώπου. Οι αντιλήψεις αυτές είχαν ως συνέπεια να υποστηρίζεται από τους Δοκότες ότι ο Ιησούς Χριστός «κατὰ δόκησιν» (φαινομενικά μόνο, «κατά φαντασίαν», όχι πραγματικά) σαρκώθηκε και σταυρώθηκε και έπαθε. Κατά τον 4ο αιώνα οι μεγάλοι Πατέρες, που καταπολέμησαν την αιρετική αρειανική διδασκαλία αναφορικά με τη θεότητα του Λόγου, αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν και να αναιρέσουν στα συγγράμματά τους -κυρίως ο Μ. Αθανάσιος- και αντίστοιχη κακόδοξη Χριστολογική άποψη των Αρειανών. Οι αιρετικοί αυτοί, εκτός από το ότι δεν αποδέχονταν τη θεότητα του Λόγου, απέρριπταν επίσης και την πρόσληψη πλήρους ανθρώπινης φύσης από τον σαρκωθέντα Λόγο, τον Ιησού Χριστό· υποστήριζαν μάλιστα ότι ο Λόγος - όπως βεβαίως τον εννοούσαν και τον πίστευαν- προσέλαβε μόνο άψυχο σώμα, δηλαδή σώμα χωρίς ψυχή· αυτό το διευκρίνιζαν λέγοντας ότι αυτός ο Λόγος πήρε τη θέση της ψυχής στον άνθρωπο -όπως τον θεωρούσαν- Χριστά, και έτσι σύμφωνα με αυτούς ο Χριστός δεν είχε ψυχή. Για τον Μ. Αθανάσιο ήταν εύκολο να τους επισημάνει με τα θεολογικά του επιχειρήματα ότι ο Λόγος με την ενανθρώπιση του προσέλαβε πραγματικό ανθρώπινο σώμα και ψυχή, έτσι ώστε κατά το λυτρωτικό του έργο να σωθούν και η ψυχή και το σώμα του ανθρώπου.

Μέγας Βασίλειος, Ιωάννης Χρυσόστομος και Γρηγόριος Νύσσης.
Ψηφιδωτό. Καθεδρικός Ι. Ν. Αγίας Σοφίας, Κίεβο, 11ος αι.

Τον ίδιο αιώνα εμφανίσθηκε η κακόδοξη άποψη του Απολιναρίου, σύμφωνα με την οποία κατά την ενανθρώπησή του ο Λόγος του Θεού προσέλαβε μόνο το σώμα και την «άλογη» ψυχή του ανθρώπου -δηλαδή την ψυχή χωρίς τον νου, τη λογική-, και ότι τη θέση του λογικού μέρους της ψυχής (δηλαδή του νου, της λογικής ψυχής) κατέλαβε ο Λόγος του Θεού. Την άποψη αυτή κατέκριναν έντονα και την ανασκεύασαν με ισχυρή θεολογική επιχειρηματολογία ιδιαίτερα οι τρεις Καππαδόκες Πατέρες (Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Γρηγόριος Νύσσης). Υπογραμμίσθηκε από αυτούς ότι αν ο Θεός Λόγος δεν προσλάμβανε κατά την ενανθρώπησή του ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, δηλαδή το σώμα μαζί με τη λογική ψυχή (αυτήν που έχει νου και λογική), τότε δεν θα σώζονταν κατά το απολυτρωτικό έργο του Ιησού Χριστού καθ' ολοκληρίαν οι ψυχές των ανθρώπων, δηλαδή και κατά το λογικό μέρος τους. Στην περίπτωση αυτή η σωτηρία του ανθρώπου θα ήταν χωρίς νόημα και κάτι το μη πραγματικό και θα καταντούσε μία αφηρημένη θεωρία χωρίς περιεχόμενο.

Η πιο σοβαρή και επικίνδυνη μέχρι την εποχή εκείνη αμφισβήτηση του δόγματος της ενανθρώπισης του Λόγου προήλθε από την αιρετική διδασκαλία του Νεστορίου. Ο Νεστόριος, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως (428-431), στις ομιλίες του και στα συγγράμματά του αρνείτο να δεχθεί και να χρησιμοποιήσει τον όρο «Θεοτόκος» για την Παρθένο Μαρία και χρησιμοποιούσε τον όρο «Χριστοτόκος», ισχυριζόμενος ότι η Παρθένος Μαρία δεν γέννησε Θεό αλλά έναν απλό άνθρωπο, τον Χριστό. Υποστήριζε ότι ο Θεός Λόγος δεν ενανθρώπησε, δεν προσέλαβε δηλαδή την ανθρώπινη φύση, αλλά «ενοίκησε» (κατοίκησε) πνευματικά στον άνθρωπο Χριστό που γεννήθηκε από την παρθένο Μαρία ως απλός άνθρωπος. Ο Νεστόριος αρνείτο την «υποστατική ένωση» των δύο εν Χριστώ φύσεων, θείας και ανθρώπινης, δηλαδή αρνείτο ότι ο Θεός Λόγος προσέλαβε εν χρόνῳ την ανθρώπινη φύση και σαρκώθηκε· έτσι δεν αποδεχόταν ότι στην υπόστασή του ενώθηκαν η θεία και η ανθρώπινη φύση. Σύμφωνα με τον Νεστόριο ο Θεός Λόγος με αυτήν την «ενοίκησή» του

«συνήφθη» (συνδέθηκε) ηθικά μόνο με τον άνθρωπο -όπως τον αποκαλούσε- Χριστό, ο οποίος έτσι κατέστη «θεοφόρος». Με τις βλάσφημες αυτές απόψεις του ο Νεστόριος διασπούσε την ενότητα του προσώπου του Κυρίου Ιησού Χριστού, του σαρκωθέντος Λόγου· διαιρούσε δηλαδή το ένα πρόσωπο αυτού και δεχόταν ουσιαστικά δύο Υιούς, τον Υιό του Θεού και τον υιό της Παρθένου Μαρίας.

Το έργο της αντιμετώπισης, της αντίκρουσης και της αναίρεσης των κακοδόξων και βλασφημιών αυτών απόψεων του Νεστορίου ανέλαβε ο μεγάλος Πατήρ και Οικουμενικός Διδάσκαλος της Εκκλησίας Κύριλλος Αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας. Ο πολυγραφότατος Κύριλλος Αλεξανδρείας (380-444) διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας (412-444) και διακρίθηκε για το πλουσιότατο θεολογικό συγγραφικό του έργο, για την αξιόλογη αντιαρειτική και ποιμαντική του δράση, και ιδιαίτερα για τους έξοχους και αποτελεσματικούς αγώνες του εναντίον της Νεστοριανικής κακοδοξίας. Το ογκώδες και περίφημο συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει συγγράμματα Ερμηνευτικά (Ερμηνευτικά Υπομνήματα σε Βιβλία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης), Απολογητικά, Αντιαρειτικά, Αντινεστοριανικά, Ομιλίες και Επιστολές. Από τα περισπούδαστα Αντινεστοριανικά συγγράμματά του, που παρουσιάζουν τη Χριστολογική του διδασκαλία, αναφέρονται ενδεικτικά τα ακόλουθα: α'. *Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν*. β'. *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς*. γ'. *Πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως*. δ'. *12 Ἀναθεματισμοὶ κατὰ Νεστορίου*. ε'. *Ὅτι εἶς ὁ Χριστός*.

Αναιρώντας ο Κύριλλος Αλεξανδρείας διεξοδικά και επισταμένα τις αιρετικές αντιλήψεις του Νεστορίου διατύπωσε εύστοχα την περίφημη Χριστολογική του διδασκαλία, που συνιστά την ορθή και ασφαλή διατύπωση της πίστης της Εκκλησίας στο «ένα» και το «αυτό» πρόσωπο του Κυρίου Ιησού Χριστού, του σαρκωθέντος Λόγου. Η εν χρόνῳ ενανθρώπιση του Θεού Λόγου είναι σύμφωνα με την αγιογραφική μαρτυρία «τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον». Ο Θεός Λόγος, που υπάρχει αἰδίως μαζί με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα, προσέλαβε εν χρόνῳ την ανθρώπινη φύση -σάρκα με λογική ψυχή (*«σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ»*)- και σαρκώθηκε για τη σωτηρία των ανθρώπων. Στην υπόστασή του ενώθηκαν ασυγχύτως, ατρέπτως, αδιαιρέτως και αχωρίστως η θεία και η ανθρώπινη φύση του (*«καθ' ὑπόστασιν / ὑποστατική ἔνωσις τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων»*). Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας τονίζει με ιδιαίτερο τρόπο την ενότητα και ταυτότητα του προσώπου του Κυρίου Ιησού Χριστού, δηλαδή το «ένα» και το «αυτό» πρόσωπό του. Υπογραμμίζει ότι ο Κύριος Ιησούς Χριστός, δηλαδή ο ένας και ο αυτός (ίδιος) και αδιαίρετος ενανθρωπήσας Θεός Λόγος, που με την εν χρόνῳ πρόσληψη της ανθρώπινης φύσης έγινε άνθρωπος, είναι αυτός που έπαθε κατά τη σάρκα του υπέρ της σωτηρίας των ανθρώπων. Επισημαίνει, επίσης, ότι η Παρθένος Μαρία, η οποία γέννησε αληθινά κατά σάρκα τον ενανθρωπήσαντα Θεό Λόγο, τον *«ἐνωθέντα σαρκί»*, είναι αληθινά και πράγματι Θεοτόκος και πρέπει αυτονόητα να θεωρείται και να αποκαλείται Θεοτόκος.

Η εμφάνιση του Μονοφυσιτισμού έγινε μετά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο στην Έφεσο (431), στην οποία καταδικάσθηκε ο Νεστόριος και έγινε αποδεκτή η Χριστολογική διδασκαλία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας. Ο Μονοφυσιτισμός, του οποίου αρχικός κύριος εκφραστής ήταν ο αρχιμανδρίτης Ευτυχής, ήταν ο αντίποδας και το εντελώς αντίθετο του Νεστοριανισμού. Οι εκπρόσωποι του Μονοφυσιτισμού, που προέρχονταν από κάποιες τάσεις της Αλεξανδρινής Σχολής, θεωρούσαν ότι μετά την ένωση των δύο εν Χριστῷ φύσεων απορροφήθηκε η ανθρώπινη φύση από τη θεία· γι' αυτό και αποδέχονταν και ομολογούσαν ότι μετά την ένωση των φύσεων ο Ιησούς Χριστός είχε μία μόνο φύση. Η Μονοφυσιτική αυτή διδασκαλία αντιμετωπίσθηκε και καταδικάσθηκε από τους Πατέρες της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας (451). Στον Όρον αυτής της Οικουμενικής Συνόδου, με τον οποίο αποκηρύσσο-

νταν και καταδικάζονταν τόσο οι Νεστοριανικές όσο και οι Μονοφυσιτικές κακόδοξες απόψεις, διακηρύσσεται με τον πιο περιεκτικό και σαφή τρόπο η οριστική δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας για το πρόσωπο του Ιησού Χριστού και για τον τρόπο της ένωσης των δύο φύσεων σε αυτό. Σύμφωνα με τον περίφημο αυτόν Όρον ομολογείται η πίστη στον έναν και τον αυτόν Κύριο Ιησού Χριστό, που είναι τέλειος κατά τη θεότητα και τέλειος κατά την ανθρωπότητα· που είναι αληθώς Θεός, και αληθώς άνθρωπος ο αυτός (ο ίδιος) από σώμα και λογική ψυχή· που είναι ομοούσιος με τον Πατέρα κατά τη θεότητα και ομοούσιος με τους ανθρώπους κατά την ανθρώπινη φύση· που γνωρίζεται σε δύο φύσεις κατά τρόπο ασύγχυτο, άτρεπτο (αμετάβλητο), αδιαίρετο και ακχώριστο· που δεν μερίζεται ή διαιρείται σε δύο πρόσωπα· ομολογείται η πίστη μας στον «*ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν Μονογενῆ, Θεὸν Λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*».

Μετά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν στην Ε΄ Οικουμενική Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη (553) για την προσέγγιση Μονοφυσιτών και Ορθοδόξων, προκειμένου να υπάρξει προσεταιρισμός των Μονοφυσιτών για να διασωθεί το ανατολικό μέρος της αυτοκρατορίας, εμφανίσθηκε ο Μονοθελητισμός και Μονοενεργητισμός. Η διδασκαλία του συνιστούσε μία μορφή προέκτασης του Μονοφυσιτισμού. Ο Μονοθελητισμός και Μονοενεργητισμός, του οποίου κυριότεροι εκπρόσωποι και υποστηρικτές ήταν οι Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος και Πύρρος, αποδέχονταν μεν τις δύο φύσεις του Ιησού Χριστού, όμως δίδασκαν ότι ο Ιησούς Χριστός είχε ένα θέλημα και μία ενέργεια.

Την αιρετική αυτή μονοθελητική άποψη καταπολέμησαν έντονα και αναίρεσαν με την αξιόλογη θεολογική τους επιχειρηματολογία δύο μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Σωφρόνιος (564-638) και κυριότερα ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662). Και οι δύο αυτοί σπουδαιότατοι θεολόγοι Πατέρες της Εκκλησίας τόνισαν στη διδασκαλία τους ότι εφόσον ο Ιησούς Χριστός έχει δύο φύσεις, τη θεία και την ανθρώπινη, πρέπει να γίνει αποδεκτό και να διακηρυχθεί ότι έχει δύο διακρινόμενα φυσικά θελήματα, το θείο και το ανθρώπινο. Επί τη βάση της διδασκαλίας ειδικότερα του Μαξίμου του Ομολογητού η εν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδος στην Κωνσταντινούπολη (680-681) διατύπωσε στον Όρον της τη δογματική διδασκαλία ότι ο Ιησούς Χριστός έχει δύο φυσικά θελήματα και δύο φυσικές ενέργειες, τη θεία και την ανθρώπινη, και ότι το ανθρώπινο θέλημα δεν αντιτίθεται ούτε αντιστρατεύεται το θείο θέλημα, αλλά υποτάσσεται σε αυτό.

Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, ψηφιδωτό. Νέα Μονή Χίου, 11ος αι.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Ανά ομάδες να συμπληρώσετε όσα στοιχεία λείπουν, αντικρούοντας τα αιρετικά επιχειρήματα (δεν είναι με χρονολογική σειρά). Έπειτα, στην ολομέλεια της τάξης, θα επιλέξετε να παρουσιάσετε μία μικρή δραματοποίηση. Στο τέλος θα ψηφίσουμε τις πιο πειστικές διαλογικές αναπαραστάσεις.

Επιχείρημα αιρετικών:	Το είπαν οι.../Αίρεση	Απάντηση της Εκκλησίας:	Δόθηκε από:
Μετά την ένωση των δύο φύσεων στον Χριστό, η ανθρώπινη φύση απορροφήθηκε από τη θεία, έτσι ώστε ο Ιησούς Χριστός είχε μία μόνο φύση.			
Ο Θεός Λόγος δεν προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, αλλά κατοίκησε «πνευματικά» στον άνθρωπο Χριστό, ο οποίος γεννήθηκε από την παρθένο Μαρία ως απλός άνθρωπος.			
Ο Ιησούς Χριστός είχε ένα θέλημα και μία ενέργεια.			
Ο Ιησούς Χριστός προσέλαβε μόνο το σώμα και την «άλογη» ψυχή του ανθρώπου, δηλαδή την ψυχή χωρίς τη λογική.			
Ο Ιησούς Χριστός δεν είχε πραγματικό ανθρώπινο σώμα, αλλά φαινομενικά μόνο. «Κατά φαντασίαν» σταυρώθηκε.			

2.

Τι παρατηρείτε στην παρακάτω εικόνα; Ποιες σκέψεις κάνετε βλέποντάς την; Υπάρχει κάτι για το οποίο αναρωτιέστε και για το οποίο θα θέλατε να μάθετε;

Με βάση τα όσα έχετε μάθει, μπορεί η συγκεκριμένη εικόνα να έχει κάποια σύνδεση με τη θεολογική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας όσον αφορά την πίστη στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού, και αν ναι ποια θα μπορούσε να είναι αυτή;

Συζητήστε σε ομάδες την απάντησή σας, ώστε να ανακοινωθεί στην τάξη.

.....

3.

Ας ακούσουμε (ή ας διαβάσουμε) τον παρακάτω ύμνο. Τι παρατηρείτε; Σε ποια πρόσωπα θα λέγατε ότι αναφέρεται; Ποιες σκέψεις κάνετε διαβάζοντας τα λόγια του; Ποια απορία σας γεννιέται μέσα από τα λόγια αυτού του ύμνου;

«Πῶς να μη θαυμάσουμε τον θεανδρικό σου τοκετό (γέννα/γέννηση), πανσεβάσμια; Διότι, χωρίς να σχετιστείς με άνδρα, πανάμωμε, γέννησες κατά τη σάρκα του Υιό χωρίς πατέρα, αυτόν που γεννήθηκε προαιώνια από τον Πατέρα χωρίς μητέρα, χωρίς να υποστεί καμιά μετατροπή (μεταβολή) ή σύγχυση (ανάμειξη) ή διαίρεση, αλλά διαφύλαξε ακέραιη την ιδιότητα καθεμιάς ουσίας. Γι' αυτό, Μητέρα αλλά και Παρθένη Δέσποινα, ικέτευε αυτόν να σωθούν οι ψυχές όλων εκείνων που σε ομολογούν Θεοτόκο κατά ορθόδοξο τρόπο».

«Πῶς μὴ θαυμάσωμεν τὸν θεανδρικὸν σου τόκον, πανσεβάσμιε; Πείραν γὰρ ἄνδρὸς μὴ δεξαμένη, πανάμωμε, ἔτεκες ἀπάτορα Υἱὸν ἐν σαρκί, τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα ἀμήτορα, μηδαμῶς ὑπομείναντα τροπὴν ἢ φυρμὸν ἢ διαίρεσιν, ἀλλ' ἐκατέρας οὐσίας τὴν ιδιότητα σῶαν φυλάξαντα. Διό, Μητροπάρθενε Δέσποινα, αὐτὸν ἱκέτευε σωθῆναι τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξως Θεοτόκον ὁμολογούντων σε».

(Ιωάννης Δαμασκηνός, Δογματικό Θεοτοκίό γ' ἤχου)

Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας, Θεοφάνης ο Κρης και Συμεών, 1546. Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου, Ι.Μ. Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

Ποιες θεολογικές διδασκαλίες της Εκκλησίας μπορείτε να αναγνωρίσετε μέσα σε αυτόν τον ύμνο; Ποιες αιρετικές δοξασίες αντιμετώπισαν; Αφού καταγράψετε τις απαντήσεις σας, να

τις συγκρίνετε με αυτές του διπλανού σας/της διπλανής σας και, έπειτα, να τις παρουσιάσετε στην τάξη.

.....

.....

.....

4.

Ως ακόλουθος του αυτοκράτορα, αμέσως μετά το τέλος της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου που έλαβε χώρα το 451 μ.Χ. στη Χαλκηδόνα, πήρες στα χέρια σου την τελική απόφαση των Αγίων Πατέρων. Λαμβάνοντας υπόψη σου και τα όσα προηγήθηκαν της Συνόδου, να ετοιμάσεις ένα σύντομο γραπτό ρεπορτάζ το οποίο θα ανακοινωθεί άμεσα στους υπηκόους της αυτοκρατορίας.

Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας, Vasily Surikov, 1876, Αγία Πετρούπολη.

Ανακτήθηκε από <https://www.wikiart.org/en/vasily-surikov/fourth-ecumenical-council-of-chalcedon-1876>

«Ακολουθώντας λοιπόν τους αγίους Πατέρες, από συμφώνου όλοι μας διακηρύττουμε την ομολογία ότι ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός είναι ένας και μόνον Υιός, ο ίδιος τέλειος ως προς τη θεότητα του, και ο ίδιος τέλειος ως προς την ανθρωπότητά του, πραγματικά θεός και πραγματικά ο ίδιος άνθρωπος με λογική ψυχή και σώμα, ομοούσιος με τον Πατέρα κατά τη θεότητα, και ομοούσιος ο ίδιος με εμάς κατά την ανθρωπότητα, σε όλα όμοιος μας χωρίς την αμαρτία· ομολογούμε επίσης ότι αφενός έχει γεννηθεί πριν από τον χρόνο [προαιωνίως] από τον Πατέρα κατά τη θεότητα, αφετέρου στις πρόσφατες ημέρες [κατά το «πλήρω-

μα τοῦ χρόνου»/κατά τον καθορισμένο χρόνο] ο ίδιος γεννήθηκε από την παρθένο Μαρία τη Θεοτόκο κατά την ανθρωπότητα για χάρη μας και για τη σωτηρία μας, ένας και ίδιος Χριστός, Υιός, Κύριος, Μονογενής, ο οποίος φανερώθηκε σε δύο φύσεις ενωμένες μεταξύ τους κατά τρόπο ασύγχυτο, άτρεπτο, αδιαίρετο, ακώριστο, και από την ένωση αυτή καμία διαφορά των φύσεων δεν καταργήθηκε εξαιτίας της ενώσεως, αλλά μάλλον διασώθηκε η ιδιότητα καθεμιάς φύσεως, και καθεμία από αυτές συναντά την άλλη σε ένα πρόσωπο και μία υπόσταση, χωρίς να χωρίζονται σε δύο πρόσωπα ή να διαιρούνται, αλλά να παραμένει

ένας και ο ίδιος Μονογενής Υιός, Θεός Λόγος, Κύριος Ιησούς Χριστός...».

(Όρος τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Στο http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/tributes/regulations/04_oros.htm)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.

Κάποιος γνωστός σας ισχυρίζεται ότι, όσον αφορά τις αιρέσεις, κάποιοι άνθρωποι χρησιμοποίησαν απλά διαφορετικές λεκτικές διατυπώσεις και δεν συνέβη κάτι τόσο σημαντικό που να δικαιολογεί όλα όσα έγιναν. Αξιοποιώντας και το κείμενο που ακολουθεί, πώς θα του απαντούσατε;

«Αν ο Ιησούς είναι μόνον άνθρωπος, τότε είναι απλώς μία ακόμη χαρισματική φυσιογνωμία στην ιστορία, η οποία προσπάθησε να βοηθήσει τους ανθρώπους να αντέξουν τις δυσκολίες και τα αναπάντητα ερωτήματα της ζωής και του θανάτου. Όμως, η ζωή θα παρέμενε δυσβάστακτη και ο θάνατος ανερμήνευτος. Αν, πάλι, ο Ιησούς είναι μόνο Θεός, τότε η σωτηρία εξαρτάται μόνον από τη βούληση του Θεού και ο άνθρωπος δε συνεργάζεται γι' αυτήν. Παύει να είναι ελεύθερος, αφού οι επιλογές του δεν έχουν σημασία, και ο Θεός αποφασίζει, ερήμην του ανθρώπου, αν πρέπει να σωθεί ή να αφεθεί να περιπλανάται στα οδυνηρά αδιέξοδα της ζωής. Σε κάθε περίπτωση, ο άνθρωπος αδυνατεί να επικοινωνήσει με τον Θεό. Η Γ' και η Δ' Οικουμενικές Σύνοδοι όρισαν ότι στο πρόσωπο του Ιησού έχουμε την ένωση του Θεού με τον άνθρωπο. Αυτή η ένωση των δύο φύσεων (θεία και ανθρώπινη) δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να έχει αληθινή και άμεση σχέση με το Θεό, να ενωθεί μαζί Του και, κατά συνέπεια, να μπορέσει να γευτεί τη σωτηρία».

(Θρησκευτικά Γ΄ Γυμνασίου, Θέματα από την Ιστορία της Εκκλησίας, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2003, σ. 70)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Η θεολογία της εικόνας στη σκέψη και τη μαρτυρία των Πατέρων

7.1. Στη δίνη της Εικονομαχίας

Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες οι χριστιανοί ήταν επιφυλακτικοί σχετικά με τη χρήση των εικόνων, επειδή οι κοινότητές τους λειτουργούσαν μέσα στον ειδωλολατρικό κόσμο. Σταδιακά, κυρίως όμως μετά την παύση των διωγμών, εισήγαγαν στη λατρεία τη χρήση των εικόνων του Χριστού, της Παναγίας, των Αγγέλων και των Αγίων. Έτσι, η διακόσμηση των ναών με εικόνες και η τιμητική προσκύνησή τους αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί στοιχείο της Θείας Λατρείας, που ανάγεται σε αρχαία παράδοση της Εκκλησίας. Ήδη από την εποχή της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691), με τον 82ο κανόνα η εικονογράφηση των ναών αποκτά κανονικό κύρος. Ωστόσο, ο Λέοντας Γ΄ ο Ίσαυρος (685-741), θέλοντας να περιορίσει την επιρροή που ασκούσε ο κοινοβιακός μοναχισμός στον λαό της αυτοκρατορίας, επικαλέστηκε τις δεισιδαιμονικές υπερβολές των πιστών σχετικά με τις εικόνες. Εξέδωσε, λοιπόν, διάταγμα (726) που αποδοκίμαζε την προσκύνηση των εικόνων. Οι διάδοχοί του, μάλιστα, ήταν ακόμη πιο εχθρικοί απέναντι στη λατρευτική χρήση των εικόνων, αλλά και στην τιμή των Αγίων και την προσκύνηση των ιερών Λειψάνων. Ολόκληρη σχεδόν η περίοδος του 8ου αιώνα μ.Χ. και του πρώτου μισού του 9ου στιγματίστηκε από τον διχασμό του λαού σε εικονομάχους και εικονολάτρες. Σημαντικοί Πατέρες της Εκκλησίας ανέλαβαν το δύσκολο έργο της θεολογικής υπεράσπισης των εικόνων και των λειψάνων των Αγίων. Σημειώνουμε ότι οι διώξεις που εξαπέλυσαν οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Ισαύρων ανέδειξαν πολλούς «Ομολογητές» και Αγίους της Εκκλησίας, οι οποίοι υπέστησαν κακουχίες και

Άγιοι Θεοφάνης και Θεόδωρος, οι «Γραπτοί».
Ι.Μ. Διονυσίου, Άγιον Όρος, 16ος αι. (Κρητική Σχολή).

βασανιστήρια, επειδή υπερασπίστηκαν την τιμή και την προσκύνηση των εικόνων.

Ο άγιος Ανδρέας, Αρχιεπίσκοπος Κρήτης (660-740), ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές, ρήτορες και συγγραφείς του Βυζαντίου ήταν υπέρμαχος των ιερών εικόνων. Ο Ιεράρχης, που αφιέρωσε τη ζωή του στη διαποίμανση της Εκκλησίας της Κρήτης και ανέπτυξε τεράστιο φιλανθρωπικό έργο, σε προχωρημένη ηλικία επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη για να υπερασπιστεί την ορθόδοξη πίστη απέναντι στον Λέοντα Γ΄ τον Ίσαυρο. Το

ταξίδι αυτό τον καταπόνησε με αποτέλεσμα να αποβιώσει κατά τη διάρκεια της επιστροφής του στην Κρήτη. Στα Ιεροσόλυμα, όπου έλαβε τη μοναχική κουρά ο Ανδρέας Κρήτης, γαλουχήθηκαν με την ορθόδοξη πίστη και οι αυτάδελφοι Θεόδωρος (775-836) και Θεοφάνης (778-845), οι οποίοι υπήρξαν σπουδαίοι υμνογράφοι της Εκκλησίας. Και οι δύο έζησαν για λίγα χρόνια ως μο-

ναχοί στη Μονή του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα, γιατί το 811 μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να υπερασπιστούν την τιμητική προσκύνηση των ιερών εικόνων. Αποκλήθηκαν «Ομολογητές» επειδή, αν και φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν, μαστιγώθηκαν και υπέστησαν πολλές κακουχίες, έμειναν ανυποχώρητοι υπερασπιστές των ιερών εικόνων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο εικονομάχος αυτοκράτορας Θεόφιλος (829-842) διέταξε να αποτυπώσουν στο μέτωπό τους το κατηγορητήριό του σε 12 ιαμβικούς στίχους με πυρακτωμένο σίδηρο. Εξαιτίας του συγκεκριμένου γεγονότος έμειναν γνωστοί στην ιστορία ως «Γραπτοί». Ο Θεόδωρος, ταλαιπωρημένος από τις κακουχίες, κοιμήθηκε το 836, ενώ ο Θεοφάνης πρόλαβε να ζήσει τον θρίαμβο της Ορθοδοξίας (787) και να χειροτονηθεί Μητροπολίτης Νικαίας.

Οι Θεόδωρος και Θεοφάνης, όπως και ο Ανδρέας Κρήτης, υπήρξαν σπουδαίοι υμνογράφοι. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο τρίτος μεγάλος υμνογράφος της εποχής, ίσως ο σημαντικότερος στην ιστορία της Εκκλησίας, ο Ιωάννης Δαμασκηνός, υπήρξε ο κύριος διαμορφωτής της θεολογικής διδασκαλίας για τις εικόνες.

Η Κυριακή της Ορθοδοξίας, Εμμανουήλ Τζανφουνάρης, τέλη 16ου – αρχές 17ου αι.

Επάνω ζώνη: Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα, ο γιος της Μιχαήλ ο Γ΄

και οι Ιεράρχες που πρωτοστάτησαν στην αποκατάσταση των εικόνων.

Κάτω ζώνη: Οι Ομολογητές, που υπερασπίστηκαν τις εικόνες, και η αγία Θεοδοσία.

Ανακτήθηκε από <http://eib.xanthi.ilsp.gr/gr/icons.asp?cursort=iconTitle&selectFieldValue=&npage=2>

7.2. Η συμβολή των Πατέρων στη διαμόρφωση της θεολογίας της εικόνας

Δύο μεγάλοι Πατέρες της εικονομαχικής περιόδου, ο Ιωάννης Δαμασκηνός και ο Θεόδωρος Στουδίτης, συνέβαλαν με τη διδασκαλία τους στη διαμόρφωση της θεολογίας της εικόνας. Ο Ιωάννης Δαμασκηνός γεννήθηκε από ελληνοχριστιανική οικογένεια της Δαμασκού της Συρίας μεταξύ των ετών 675-680. Ο πατέρας του κατείχε υψηλή θέση στην κυβέρνηση του Χαλίφη. Ίσως γι' αυτό προσέλαβε ως δάσκαλο του Ιωάννη τον Κοσμά από τη Σικελία, φημισμένο για τη μόρφωσή του. Όταν πέθανε ο πατέρας του Ιωάννη, ο Χαλίφης τον προσέλαβε στη θέση του πατέρα του. Ο Ιωάννης, όμως, δεν άργησε να ακολουθήσει τον μοναχικό βίο. Αποσύρθηκε στη Μονή του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα και μετά από διάστημα δύο ετών χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Ο θάνατός του τοποθετείται προ του 754, ίσως το έτος 749, διότι, αν ζούσε μετά το 754, θα απαντούσε στο κατηγορητήριο που του απηύθυνε η εικονομαχική Σύνοδος της Ιερείας (754). Τα μέλη της Συνόδου έπνεαν σφοδρό μένος κατά του Ιωάννη, επειδή οι τρεις Λόγοι του *Περὶ Εἰκόνων* συνέτριψαν όλα τα εικονομαχικά επιχειρήματα. Από την άλλη μεριά οι *Περὶ Εἰκόνων* λόγοι του Δαμασκηνού υπήρξαν το αρτιότερο λογοτεχνικά και το πιο πρωτότυπο θεολογικά έργο του. Ο Ιωάννης αποκρούει την κατηγορία ότι η προσκύνηση των εικόνων είναι ειδωλολατρία, διδάσκοντας ότι η τιμή μεταβαίνει στο εικονιζόμενο ιερό πρόσωπο και όχι στο υλικό από το οποίο αποτελείται η εικόνα. Την εποχή της Εικονομαχίας αναπτύσσεται και η διδασκαλία του Ισλάμ, που από νωρίς τήρησε αρνητική στάση προς τον εξεικονισμό της θεότητας. Ωστόσο, η απόλυτη απαγόρευση των εικόνων απαντά στις ιερές διδασκαλίες του πρώιμου Ισλάμ, τις γνωστές χαντίθ, και όχι στο Κοράνιο. Ο Δαμασκηνός στα αντιαρετικά έργα του, με αφορμή την αντιμετώπιση του εικονομαχικού δόγματος και του ανεικονικού Ισλάμ, του οποίου ήταν άριστος γνώστης, συνδέει την προσκύνηση των ιερών εικόνων με το δόγμα της Ενανθρώπησης και τη χριστιανική σωτηριολογία. Ο Δαμασκηνός εξηγεί ότι η Ενανθρώπηση του Υιού και Λόγου του Θεού διδάσκεται και τιμάται μέσα από τη δυνατότητα εξεικόνισης του Χριστού. Ο ιερός Δαμασκηνός συνδέει, δηλαδή, το ζήτημα των εικόνων με τη διδασκαλία της Εκκλησίας που αφορά τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους. Ακολούθησε η Ζ΄ Οικουμενική σύνοδος (787), η οποία υιοθέτησε την περί εικόνων διδασκαλία του και καταδίκασε ως αιρετικές τις εικονομαχικές Συνόδους.

Η εικονολογία του Ιωάννη Δαμασκηνού αποτελεί, ίσως, τη σημαντικότερη προσφορά του στη θεολογία της Εκκλησίας και καθόρισε αποφασιστικά τη μετέπειτα σχετική εκκλησιαστική γραμματεία. Η διάσημη δογματική τριλογία του με τον τίτλο *Πηγή Γνώσεως (Διαλεκτικά, Περὶ αἱρέσεων και Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως)* συνεχίζει να επιδρά γόνιμα στη θεολογική σκέψη. Η προσφορά του στη διαμόρφωση του υμνολογικού μέρους της Θείας Λατρείας είναι ανεκτίμητη. Είναι γνωστό ότι μεγάλο μέρος της Οκτωήχου και πολλά άλλα τροπάρια της βυζαντινής λειτουργικής παράδοσης προέρχονται από τη γραφίδα του.

Επίσης πολύ σημαντικός Πατέρας, όσον αφορά τη διδασκαλία του περί την τιμητική προσκύνηση των εικόνων, υπήρξε ο μέγας αναμορφωτής της μοναστικής ζωής Θεόδωρος Στουδίτης. Ο Θεόδωρος υπερασπίστηκε το εικονόφιλο δόγμα και κατά τις δύο περιόδους της Εικονομαχίας (726-787 και 815-843). Γεννήθηκε το 749 στην Κωνσταντινούπολη και ως γόνος αριστοκρατικής και εύπορης οικογένειας έλαβε άριστη παιδεία. Μετά την παύση του διωγμού κατά των εικονοφίλων (775) επί Λέοντος Δ΄ του Χαζάρου, οι γονείς του Θεόδωρου αποσύρθηκαν στο χωρίο των Σακκουδίων της Βιθυνίας, το οποίο μετέτρεψαν σε μοναστικό κέντρο. Εκεί ο Θεόδωρος προέκοψε πνευματικά ασκούμενος στην προσευχή, τη χειρωνακτική εργασία, τη μελέτη της Αγίας Γραφής και των Πατερικών γραμμάτων.

Ανέλαβε την ηγουμενία της Μονής το 794. Πολλές φορές συγκρούστηκε με την πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία, εξαιτίας του ασκητικού ζήλου του και του αυστηρού του χαρακτήρα. Λόγω της αραβικής απειλής, η αδελφότητα μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη και εγκαταστάθηκε στην ιστορική μονή Στουδίου (798). Η Μονή αναδείχθηκε σε σπουδαίο θρησκευτικό κέντρο με σημαντική προσφορά στην εκκλησιαστική, την πολιτική και τη δημόσια ζωή της αυτοκρατορίας. Με 700 και πλέον μοναχούς αποτέλεσε πρότυπο κοινοβιακής ζωής, βάσει ενός αυστηρού τυπικού προσευχής και εργασίας. Συγκροτήθηκαν συνεργεία αντιγραφής χειρογράφων, κοινωνικής προσφοράς και φιλανθρωπίας. Η Μονή διέθετε ονομαστή βιβλιοθήκη και διδασκαλείο. Οι Στουδίτες με επικεφαλής τον Θεόδωρο αντέδρασαν στην εικονοκλαστική πολιτική του Λέοντος Ε΄ του Αρμενίου (813-820). Ο Θεόδωρος υποχρεώθηκε σε έγκλειστη εξορία, αρχικά στο φρούριο της Μετώπης, αργότερα στο φρούριο της Βονέτας και, τέλος, σε υπόγεια υγρή φυλακή της Σμύρνης (815-820). Κοιμήθηκε στις 11 Νοεμβρίου του 826 σε προχωρημένη ηλικία και με ικανά προβλήματα υγείας. Αυτό συνέβη στη μονή Τρύφωνος, ή κατ' άλλη μαρτυρία, στη νήσο Πρίγκηπο. Ο Θεόδωρος, κατά τα τελευταία δώδεκα έτη της ζωής του, αφιέρωσε τη θεολογική του γραφίδα στον αγώνα υπέρ των ιερών εικόνων. Διευκρινίζει ότι η προσκύνηση της εικόνας του Χριστού είναι η «κυρία προσκύνηση», η οποία έχει τον ίδιο τύπο με την «κατ' αναλογίαν» προσκύνηση των εικόνων της Θεοτόκου, των Αγγέλων και των Αγίων. Διαφέρει ως προς τη «διανόηση», δηλαδή ως προς την εσωτερική στάση του πιστού απέναντι στο εικονιζόμενο πρόσωπο. Δεν είναι τυχαίο ότι και αυτός ο Πατέρας της Εκκλησίας προσέφερε πολλά στον υμνολογικό εμπλουτισμό της λατρείας. Μαζί με τον αδελφό του Ιωσήφ συνετέλεσαν στον εμπλουτισμό των λειτουργικών βιβλίων του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Συνέταξαν συνήθως τριώδια και σπανιότερα τετράωδια, οκταώδια ή εννεαώδια. Ως θεολόγος υπήρξε ζηλωτής της Ορθοδοξίας, αλλά ως άνθρωπος αγάπης στηλίτευσε την απόφαση του Μιχαήλ Α΄ (812-813) να καταδικάζονται σε θάνατο οι αιρετικοί Παυλικιανοί. Ως ποιμένας ήταν αυστηρός, αλλά ταυτόχρονα αφοσιωμένος στην οργάνωση του τεράστιου φιλανθρωπικού και κοινωφελούς έργου της μονής Στουδίου. Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζουν οι 3 Αντιρρητικοί λόγοι *Κατὰ Εἰκονομάχων*, η *Μεγάλη Κατήχησις*, η *Μικρὰ Κατήχησις* και η *Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων*.

Θεόδωρος ο Στουδίτης, Ψηφιδωτό. Ι.Μ. Οσίου Λουκά Βοιωτίας, 11ος αι.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Σκηνές από τη ζωή του Χριστού, 6ος αι.
Μουσείο Βατικανού.

1.

Σκεφτείτε ότι ζείτε στην εποχή του εικονομάχου Λέοντα του Γ'. Μια μέρα έρχεται στο σπίτι σας ένας φίλος σας, που πρόσκειται στις απόψεις του αυτοκράτορα, και με βάση τη γενική διαταγή σας ζητά να παραδώσετε μια εικόνα του Χριστού, την οποία γνωρίζει ότι έχετε φυλαγμένη. Μάλιστα, για να σας πείσει, χρησιμοποίησε τα λόγια που είπε ο αυτοκράτορας Λέων ο Γ', στην επιστολή του προς τον Πάπα Γρηγόριο τον Β':

«Οι εικόνες αναπληρώνουν τα είδωλα και άρα αυτοί που τις προσκυνούν είναι ειδωλολάτρες. Δεν πρέπει να προσκυνούμε κατασκευάσματα των ανθρώπινων χειρών και κάθε είδους ομοίωμα. Πληροφορήσέ με ποιος μας άφησε ως κληρονομιά αυτήν την παράδοση, δηλαδή να σεβόμαστε και να προσκυνούμε κατασκευάσματα χειρών κι εγώ θα συμφωνήσω ότι είναι νόμος του Θεού».

Με βάση το κείμενο του Ιωάννη Δαμασκηνού που ακολουθεί, αλλά και τις γνώσεις σας γύρω από το συγκεκριμένο θέμα, μαζί με τον διπλανό/τη διπλανή σας, να δραματοποιήσετε τον διάλογο που είχατε και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήσατε.

«Όταν βλέπεις ο ασώματος να γίνεται άνθρωπος για σένα, τότε μπορείς να κάνεις την εικόνα της ανθρώπινης μορφής· όταν ο αόρατος γίνεται ορατός κατά τη σάρκα, τότε να απεικονίσεις το ομοίωμα αυτού που φανερώθηκε· όταν ο ασώματος και ασχημάτιστος και άποσος και άπειρος και πέρα από κάθε μέγεθος με την υπεροχή της φύσεώς του, αυτός που, ενώ υπάρχει με μορφή Θεού, παίρνοντας μορφή δούλου, με αυτή τη μορφή περιορίζεται σε όρια ποσού και μέτρου, και αποκτά χαρακτηριστικά σώματος, τότε σχεδιάζε τον σε πίνακες και βάλε τον να τον βλέπουν, αυτόν που καταδέχτηκε να γίνει ορατός. Ζωγράφιζε την ανέκφραστη συγκατάβαση του, τη γέννησή του από την Παρθένο, τη βάπτισή του στον Ιορδάνη, τη μεταμόρφωσή του στο Θαβώρ, τα πάθη του που παρέχουν απάθεια, τα θαύματα, τα σύμβολα της θείας φύσεώς του, τα οποία πραγματοποιούνται με θεϊκή ενέργεια μέσα από την ενέργεια της σάρκας, τον σωτήριο σταυρό, την ταφή, την ανάσταση, την ανάληψη στους ουρανούς».

(Ιωάννης Δαμασκηνός, Λόγος ἀπολογητικὸς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας Α', 8, ΕΠΕ, τόμ. 3, σ. 33, 13-26)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.

Αφού χωριστούμε σε ομάδες, κάθε ομάδα θα ετοιμάσει μια σύντομη και περιεκτική παρουσίαση για ένα από τα πρόσωπα που έπαιξε σημαντικό ρόλο κατά την περίοδο της εικονομαχίας (Ιωάννης Δαμασκηνός/Θεόδωρος Στουδίτης/Θεόδωρος και Θεοφάνης οι Γραπτοί). Θα πρέπει να λάβετε υπόψη σας τα εξής κριτήρια: *Ποιο* ήταν το ζήτημα που τα απασχόλησε και *Ποια* αποτελέσματα είχε; *Πού και Πότε* συνέβησαν τα γεγονότα; *Για ποιους λόγους*; *Ποιοι* ενεπλάκησαν στο ζήτημα; και *Πώς* αντιμετωπίστηκε το όλο θέμα;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3.

Να καταγράψετε τρεις αναφορές από τη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων, σχετικές με το ζήτημα της προσκύνησης των ιερών εικόνων, που συνδέονται με λέξεις ή φράσεις του παρακάτω ύμνου. Στη συνέχεια, ανά ομάδες, να επιλέξετε τις δύο πιο χαρακτηριστικές από αυτές και να τις γράψετε στον πίνακα, αιτιολογώντας την απόφασή σας.

«Ενώ, Δέσποτα, είσαι απερίγραπτος ως προς τη θεϊκή σου φύση, με το να σαρκωθείς τελευταία αξίωσες να ζωγραφιστείς. Γιατί με το να φορέσεις ανθρώπινη σάρκα, πήρες όλες της τις ιδιότητες. Γι' αυτό, ζωγραφίζοντας την ομοιότητα της μορφής σου, την ασπαζόμαστε κι έτσι ανυψωνόμαστε στη δική σου αγάπη και απ' αυτήν την εικόνα αντλούμε τη θεία χάρη που θεραπεύει, ακολουθώντας τις θείες παραδόσεις των Αποστόλων».

«Φύσει απερίγραπτος, τῇ θεϊκῇ σου ὑπάρχων, ἐπ' ἐσχάτων Δέσποτα, σαρκωθείς ἡξίωσας περιγράφεσθαι· τῆς σαρκὸς προσλήψει γάρ, καὶ τὰ ἰδιώματα, ἀνελάβου ταύτης ἅπαντα· διὸ τὸ εἶδός σου, τὸ τῆς ἐμφερείας, ἐγγράφοντες, σχετικῶς ἀσπαζόμεθα, πρὸς τὴν σὴν

ἀγάπην ὑψούμενοι, καὶ τῶν ἱαμάτων, τὴν χάριν ἀπαντλοῦμεν ἐξ αὐτοῦ, τῶν Ἀποστόλων ἐπόμενοι, θείαις παραδόσεσιν».

(Κυριακή της Ορθοδοξίας, Στιχηρό τροπάριο του Εσπερινού)

Ἅγιος Ἰωάννης ο Δαμασκηνός.
Μιχαήλ Αναγνώστου, 1734.
Βυζαντινό Μουσείο Χίου.

4.

Ποιος ἅγιος εικονίζεται στη διπλανή απεικόνιση τοικογραφίας; Σε ποιο πρόσωπο αναφέρονται τα λόγια που είναι γραμμένα στο ειλητάριο που κρατάει; Ας διαβάσουμε το παρακάτω κείμενο:

«Προσκυνῶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς σαρκωμένου Θεοῦ, τῆς Δέσποινας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τῆς Θεοτόκου, ὡς μητέρας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῶν ἁγίων, ὡς φίλων τοῦ Θεοῦ, οἱ οποίοι ἀντιστάθηκαν στὴν ἀμαρτία δίνοντας καὶ τὸ αἷμα τοὺς καὶ μιμήθηκαν τὸν Χριστὸ χύνοντας τὸ αἷμα τοὺς γι' αὐτόν, οἱ οποίοι προηγουμένως εἶχε χύσει τὸ δικό του αἷμα γι' αὐτούς καὶ γιὰ ὅσους πολιτεύθηκαν ἀκολουθώντας τὰ ἴχνη τοῦ. Αὐτῶν τὰ κατορθώματα καὶ τὰ πάθη ζωγραφίζω, ἐπειδὴ με αὐτὰ ἀγιάζομαι καὶ καλλιεργεῖται ὁ ζήλος μου νὰ τὰ μιμηθῶ. Καὶ αὐτὰ τὰ σέβομαι καὶ τὰ προσκυνῶ· γιατί ὁ σεβασμὸς τῆς εἰκόνας μεταβαίνει στὸ πρωτότυπο, λέει ὁ θεὸς Βασίλειος».

(Ἰωάννης Δαμασκηνός, Λόγος ἀπολογητικὸς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας Α', 21, ΕΠΕ, τόμ. 3, σ. 57, 16-25)

Πῶς νομίζετε ὅτι θὰ ἀπαντοῦσε ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός σε κάποιον που θὰ ἰσχυριζόταν: «Ὡραία, νὰ ἀποδίδουμε λατρεῖα στὸν Θεό. Ὅχι ὁμῶς καὶ στοὺς ἀνθρώπους».

5.

Με βάση το παρακάτω κείμενο του Ιωάννου του Δαμασκηνού, να γράψετε ανά δύο ένα σύντομο μήνυμα σε κάποιον που ισχυρίζεται ότι πρέπει να αποδίδεται τιμή μόνο στον Θεό. Ποιες συνέπειες μπορεί να έχει η συγκεκριμένη θεολογική θέση του αγίου, για τον τρόπο με τον οποίο καλείται να αντιμετωπίζει τον υλικό κόσμο ένας χριστιανός;

«Σέβομαι, λοιπόν, την ύλη και τη θεωρώ σαν κάτι ιερό· και την προσκυνώ, επειδή μέσω αυτής συντελέστηκε η σωτηρία μου· και τη σέβομαι όχι ως Θεό, αλλά ως κτίσμα γεμάτο θεία ενέργεια και χάρη. Πράγματι, δεν είναι ύλη το ξύλο του σταυρού το τόσο χαριτωμένο και μακαριστό; Πράγματι, δεν είναι ύλη το σεπτό και άγιο όρος, ο τόπος του Γολγοθά; Πράγματι, δεν είναι ύλη η πέτρα που δώρισε τη ζωή, ο άγιος τάφος, η πηγή της αναστάσής μας; Πράγματι, δεν είναι ύλη η μελάνη και τα δέρματα των Ευαγγελίων; Πράγματι, δεν είναι ύλη η ζωογόνα τράπεζα που μας χορηγεί τον άρτο της ζωής; Πράγματι, δεν είναι ύλη το χρυσάφι και το ασήμι, από τα οποία κατασκευάζονται σταυροί και άγιες εικόνες και ποτήρια; Πράγματι, δεν είναι ύλη πάνω από όλα το σώμα του Κυρίου μου και το αίμα Του; Λοιπόν, ή πρέπει να παύσεις να σέβεσαι και να προσκυνάς όλα αυτά ή να παραδεχτείς την εκκλησιαστική παράδοση και την προσκύνηση των εικόνων του Θεού και των φίλων του που... δέχονται ως δώρο πάνω τους το θείο πνεύμα».

(Ιωάννης Δαμασκηνός, Λόγος ἀπολογητικός πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας Β΄, 14, μτφρ. Ν. Ματσούκα, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 277-279)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.

Συμμετέχετε σε ένα συνέδριο που έχει ως θέμα το ζήτημα των ιερών εικόνων. Συγκεκριμένα, έχετε κληθεί να πάρετε μέρος στη συζήτηση, για το αν θα πρέπει να υπάρχουν ακόμα και σήμερα εικόνες του Χριστού ή άλλων ιερών προσώπων, καθώς και για το αν θα πρέπει οι άνθρωποι να τρέφουν τιμή και σεβασμό απέναντι σε αυτές. Με βάση τη σχετική διδασκαλία των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας, αλλά και όσα ισχυρίζονταν όσοι μάχονται τις εικόνες, να προετοιμάσετε τη συμμετοχή σας σε μια διαλογική αναμέτρηση, επιλέγοντας τα επιχειρήματα που θα χρησιμοποιούσατε υπέρ ή κατά της προσκύνησης των αγίων εικόνων.

8. Ο ανθρώπινος λόγος υμνεί τον Θεό: Η ποίηση των Πατέρων ως βίωση και έκφραση της πίστης

Οι πιστοί ενώνονται σε σώμα Χριστού μέσω της Εκκλησίας, και η Εκκλησία τους ενώνει μέσω της Θείας Λατρείας. Είναι γνωστό ότι από πολύ νωρίς χρησιμοποιήθηκε στην κοινή λατρεία ο έμμετρος λόγος, που όλοι τον γνωρίζουμε και τον αποκαλούμε χριστιανική ή εκκλησιαστική ποίηση. Η εξέλιξη της χριστιανικής ποίησης στη διαχρονική πορεία της Εκκλησίας διήλθε από διάφορες φάσεις, οι οποίες μπορούν να χωριστούν στις ακόλουθες χρονικές περιόδους.

8.1. Πρώτη περίοδος (α' - δ' αι.)

Κατ' αυτήν την περίοδο εμφανίζεται μία πρώιμη υμνογραφία. Ήδη κατά τους αποστολικούς χρόνους, και πριν από τη συγγραφή των Ευαγγελίων, γίνεται ευρεία χρήση των Ψαλμών του Δαβίδ, ενώ ταυτόχρονα συντάσσονται διάφοροι ύμνοι από τους μαθητές του στενού, αλλά και του ευρύτερου περιβάλλοντος του Χριστού. Κάποιοι εξ αυτών καταχωρήθηκαν αυτούσιοι στα Ευαγγέλια, όπως οι Ωδές της Θεοτόκου (Λκ. 1, 46-55), του Ζαχαρία (Λκ. 1, 67-79) και του Συμεών (Λκ. 2, 29-32). Συν τω χρόνω, βέβαια, μεταξύ των ψαλμικών στίχων ή των στίχων των Ωδών άρχισαν να παρεμβάλλονται μικρές επωδοί (εφύμνια), που εξελίχθηκαν αργότερα σε τροπάρια.

Περγαμινό Ψαλτήριο. Κώδικας 61.
Ι.Μ. Παντοκράτορος, Άγιον Όρος, 9ος αι.

Η υμνογραφική παράδοση των βιβλίων της Καινής Διαθήκης συνεχίστηκε από διάφορους συγγραφείς και Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Ιγνάτιος Αντιοχείας, ο Ιουστίνος ο Φιλόσοφος και μάρτυρας και ο Ιππόλυτος Ρώμης. Στην περίοδο αυτή ανήκουν: α) ο γνωστός ύμνος: *Φῶς ἱλαρόν*, β) μια πρώιμη μορφή της Δοξολογίας, και γ) ο στίχος: *«αἰνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα Θεόν»*. Τότε, σύμφωνα με τους Ιωάννη Χρυσόστομο και Κύριλλο Ιεροσολύμων, ενσωμα-

τώθηκε στην ευχή της αναφοράς και ο γνωστός ύμνος: «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου».

Εν τω μεταξύ η προσπάθεια διαφόρων αιρετικών, όπως π.χ. των γνωστικών της Συρίας, του Ἀρειου και του Απολιναρίου Λαοδικείας, να διαδώσουν τις αιρετικές διδασκαλίες τους χρησιμοποιώντας ποιητικές συνθέσεις, ανάγκασε την επίσημη Εκκλησία να τους αντιμετωπίσει. Ἐτσι γράφηκαν πολλοί ύμνοι, με τους οποίους διδασκόταν η ορθή πίστη και καταπολεμούνταν οι αιρετικές και προσηλυτιστικές προσπάθειες.

8.2. Δεύτερη περίοδος (ε' - ζ' αι.)

Χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι ότι όλοι οι Ψαλμοί του Δαβίδ αποκτούν σύντομα εφύμνια, από τα οποία προήλθαν (εκτός από τα γνωστά τροπάρια) τα στιχηρά, οι υπακοές και τα καθίσματα. Από την περίοδο αυτή προέρχονται τα τροπάρια της Αναστάσεως και των εσπερινών Χριστουγέννων και Θεοφανείων. Ορόσημο γι' αυτήν την περίοδο είναι η εμφάνιση του Κοντακίου, το οποίο είναι ύμνος με πολλές στροφές. Περιλαμβάνει: το προοίμιο ή κουκούλιο και τους οίκους ή στροφές. Ο τελευταίος στίχος του προοιμίου ή της πρώτης στροφής, ο οποίος επαναλαμβάνεται σε όλους τους οίκους ονομάζεται εφύμνιο. Τα αρχικά γράμματα της πρώτης λέξης κάθε στροφής σχηματίζουν την ακροστιχίδα. Για την ονομασία Κοντάκιο υπάρχουν δύο εκδοχές. Κατά την πρώτη, ο όρος προέρχεται από το ξύλο, που ονομαζόταν κοντός και σ' αυτόν τύλιγαν τη μεμβράνη με τον ύμνο. Κατά τη δεύτερη εκδοχή η ονομασία οφείλεται στο γεγονός ότι ο ύμνος, μετά την καθιέρωση του Κανόνα, «κόντυνε», δηλαδή περιορίστηκε μόνο στο προοίμιο και την πρώτη στροφή.

Το μόνο Κοντάκιο που σήμερα διατηρείται ολόκληρο είναι ο Ακάθιστος Ὑμνος. Πρόκειται για κείμενο άγνωστου ποιητή, που αποτελείται από 24 στροφές (οίκους) με αλφαβητική ακροστιχίδα. Θεωρείται ότι γράφτηκε τον στ' ή τον ζ' αιώνα και ψαλλόταν κατά τη γιορτή του Ευαγγελισμού. Επειδή καθόλη τη διάρκεια της Ακολουθίας οι πιστοί παρέμεναν όρθιοι, το Κοντάκιο έλαβε την ονομασία Ακάθιστος Ὑμνος. Ακολουθώντας το Κοντάκιο αποσπάστηκε και ψαλλόταν σε ιδιαίτερη ακολουθία, κατά το Σάββατο της Ε' εβδομάδας των Νηστειών. Αργότερα ορίστηκε να ψάλλεται τις πέντε πρώτες Παρασκευές της Μ. Τεσσαρακοστής.

Ο γνωστότερος συνθέτης Κοντακίων είναι ο Ρωμανός ο Μελωδός. Γεννήθηκε στην Έμεσα της Συρίας και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 560. Η προσφορά του στην υμνογραφία ήταν τεράστια γι' αυτό και προσωνυμείται ως ο Πίνδαρος της Εκκλησιαστικής ποίησης.

8.3. Τρίτη περίοδος (η' - ια' αι.)

Τα κύρια ποιητικά είδη της περιόδου αυτής είναι οι Κανόνες, τα Ιδιόμελα, τα Μεγαλυνάρια, τα Προσόμοια, οι Αναβαθμοί και τα Δοξαστικά. Ειδικότερα, ο Κανόνας είναι μακροσκελής ύμνος, ο οποίος αποτελείται από Ωδές ποικίλου αριθμού, όχι όμως περισσότερες από εννέα. Κάθε Ωδή αποτελείται από τον Ειρμό και από τρία ή τέσσερα τροπάρια. Το πρώτο γράμμα των Ειρμών και των Τροπαρίων τους, όταν λαμβάνεται κατά σειρά και συνέχεια, δίδει την ακροστιχίδα, η οποία αναφέρεται είτε στο όνομα του ποιητή του Κανόνα είτε στην υπόθεση της εορτής. Για παράδειγμα, ο Κανόνας των Χριστουγέννων έχει ακροστιχίδα: «Χριστὸς βροτωθεὶς, ἦν ὅπερ Θεὸς μένη». Ακροστιχίδα δεν έχει μόνο ο Κανόνας του Πάσχα. Οι Κανόνες σε σύγκριση με το Κοντάκιο διακρίνονται για το θεολογικό τους βάθος.

Μεγάλοι ποιητές της περιόδου αυτής είναι οι:

α) Ανδρέας Κρήτης (660-740). Συνέθεσε τον Μεγάλο Κανόνα, που ψάλλεται την Πέμπτη της Ε΄ εβδομάδας των Νηστειών και είναι ο μακρύτερος όλων των Κανόνων. Αποτελείται από 261 Τροπάρια.

β) Ιωάννης Δαμασκηνός (680-755). Μεγάλος δογματολόγος της Εκκλησίας, έγραψε τα τροπάρια της Νεκρώσιμης ακολουθίας, τους ιαμβικούς Κανόνες Χριστουγέννων και Θεοφανείων, καθώς και τους Κανόνες Κυριακής του Πάσχα, Θεοφανείων, Μεταμορφώσεως και Κοίμησης της Θεοτόκου. Θεωρείται, επίσης, ο συντάκτης της Οκτωήχου.

Παναγία του Ακάθιστου Ύμνου (1700). Έργο του Κρητικού αγιογράφου Στέφανου Τζαγκαρόλα.

Χαρακτηριστικό δείγμα της λεγόμενης «Κρητοεπτανησιακής Σχολής».

Εκκλησιαστικό Μουσείο Ι.Μ. Αποστόλου Ανδρέα Μηλαπιδιάς (παλαιό Καθολικό), Κεφαλονιά.

γ) Κοσμάς ο Μελωδός (685-750). Θετός αδελφός του Ιωάννου Δαμασκηνού, έγραψε μεγάλο αριθμό Κανόνων, στους οποίους ο πρώτος στίχος είναι συνήθως αυτούσια ειλημμένος από κάποιον Λόγο Γρηγορίου του Θεολόγου.

δ) Κασσιανή. Έζησε κατά το πρώτο μισό του θ' αιώνα και αποτελεί τη μόνη γνωστή γυναίκα ποιήτρια - υμνωδό της Εκκλησίας. Λίγα είναι τα γνωστά ποιήματά της, τα οποία όμως έχουν εντυπωσιακή δυναμική· πρόκειται για το δοξαστικό της Μ. Τρίτης «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», το δοξαστικό του Εσπερινού των Χριστουγέννων: «Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς...» και τους τέσσερις πρώτους Ειρμούς του Κανόνα της Μ. Παρασκευής: «Κύματι θαλάσσης», «Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων», «Τὴν ἐν Σταυρῷ σου θεῖαν κένωσιν» και «Θεοφανείας σου, Χριστέ».

ε) Ιωσήφ ο Ὑμνογράφος (816-886). Οι Κανόνες και τα στιχηρά που έγραψε συνέβαλαν στη διαμόρφωση της Παρακλητικής.

Αγία Κασσιανή η ποιήτρια, Julia Hayes.
<https://www.ikonographics.net/>

8.4. Τέταρτη περίοδος (ιβ' - ιδ' αι.)

Κατά την περίοδο αυτή εμφανίζονται εξέχουσες εκκλησιαστικές προσωπικότητες, με σημαντικό υμνογραφικό έργο. Αναφέρουμε τους:

α) Θεόδωρο Β' τον Λάσκαρη (1222-1258). Είναι ο γνωστός βυζαντινός αυτοκράτορας, επιφανής θεολόγος και φιλόσοφος. Συνέθεσε τον Μεγάλο Παρακλητικό Κανόνα στη Θεοτόκο, δηλαδή το, «Ἐπίβλεπον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε...».

β) Συμεών Θεσσαλονίκης (1370-1429). Θεωρείται από τους επιφανέστερους λειτουργιολόγους του Βυζαντίου. Συνέγραψε πλήθος ερμηνευτικών κειμένων για τις Εκκλησιαστικές τελετές και τα μυστήρια.

8.5. Θεολογία των εκκλησιαστικών ύμνων

Οι ύμνοι, και ιδιαίτερα οι Κανόνες, αποτυπώνουν τη θεολογική διδασκαλία της Εκκλησίας με σαφώς δογματικό περιεχόμενο (Τριαδολογία, Χριστολογία, Θεοτοκολογία κ.λπ.). Ήδη οι συνθέτες τους ήταν οι περισσότεροι μεγάλοι θεολόγοι, οι οποίοι κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο αγωνίστηκαν για την απόκρουση αιρετικών θεολογικών διδασκαλιών και επομένως για την κατοχύρωση του ορθού δόγματος. Τις θέσεις τους τις διατύπωσαν ποιητικά και τις επένδυσαν μουσικά προσφέροντάς τες υπό μορφή ύμνων. Κατά παρόμοιο τρόπο έγραψαν και οι υπόλοιποι εκκλη-

Ο Άγιος Νεκτάριος συγγράφων ύμνους προς την Παναγία. Δια χειρός Φίκου, 2013.

σιαστικοί ποιητές και υμνογράφοι, οι οποίοι ως πρωτογενές υλικό για το έργο τους χρησιμοποίησαν τη θεολογία των μεγάλων Πατέρων. Όλοι αναφέρονται στις μεγάλες αλήθειες της πίστεως, την υπερβατικότητα και το ακατάληπτο του Τριαδικού Θεού, την ιστορία της Θείας οικονομίας, την Ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου του Θεού και τη σωτηρία του ανθρώπου.

Η σύνθεση εκκλησιαστικών ύμνων συνεχίστηκε και στους νεότερους χρόνους. Ήδη ο άγιος Νεκτάριος συνέταξε προς τιμήν της Παναγίας, το «Άγνη Παρθένε δέσποινα...», ενώ γνωστή είναι η μεγάλη υμνογραφική προσφορά του μακαριστού Γεράσιμου Μικραγιαννανίτου. Αξιόλογο είναι, επίσης, το υμνογραφικό έργο των ημερών μας του Μητροπολίτου Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας κ. Ιωήλ (κατά κόσμον Παναγιώτη) Φραγκάκου και του Χαράλαμπου Μπούσια, Μεγάλου Υμνογράφου της των Αλεξανδρέων Εκκλησίας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να συμπληρώσετε όσα στοιχεία λείπουν στον παρακάτω πίνακα, ανάλογα με τη δική σας εκτίμηση. Έπειτα, στην ολομέλεια της τάξης, θα παρουσιάσετε όσα αποφασίσατε να καταγράψετε, δικαιολογώντας τις επιλογές σας.

Περίοδος	Υμνογραφικό είδος	Κύριος εκπρόσωπος	Ένας αντιπροσωπευτικός ύμνος που μας έκανε περισσότερη εντύπωση
Πρώτη περίοδος (α' - δ' αι.)			
Δεύτερη περίοδος (ε' - ζ' αι.):			
Τρίτη περίοδος (η' - ια' αι.)			
Τέταρτη περίοδος (ιβ' - ιδ' αι.)			

2.

Ας κοιτάξουμε πίσω την εικόνα της Παναγίας. Τι παρατηρείτε; Τι σκέφτεστε βλέποντάς την; Υπάρχει κάτι για το οποίο αναρωτιέστε ή κάτι που θα θέλατε να μάθετε σχετικά με αυτήν; Νομίζετε ότι μπορεί να έχει κάποια σχέση με την εκκλησιαστική υμνογραφία;

.....

.....

.....

3.

Ας ακούσουμε (ή ας διαβάσουμε) τον παρακάτω ύμνο από την ακολουθία της Μικρής Παράκλησης προς την Παναγία. Ψάλλεται πριν από τη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου. Τι παρατηρείτε στα λόγια του ύμνου; Ποια συναισθήματα σας γεννιούνται διαβάζοντάς τα;

Πώς θα μετασχηματίζατε τα συγκεκριμένα λόγια με έναν δικό σας τρόπο, αν θέλατε να απευθύνετε μια προσωπική προσευχή προς την Παναγία;

«Προστασίαν καὶ σκέπην, ζωῆς ἐμῆς τίθιμι, Σέ, Θεογεννήτορ, Παρθένε, σύ με κυβέρνησον, πρὸς τὸν λιμένα σου, τῶν ἀγαθῶν ἡ αἰτία, τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα, μόνη πανύμνητε»

«Προστασία και σκέπη της ζωῆ μου, βάζω εσένα που γέννησες τον Θεό Παρθένα. Κυβέρνησέ με μέχρι να φτάσω στο λιμάνι σου, εσύ είσαι η αιτία των αγαθών, το στήριγμα των πιστών, η μόνη που σου πρέπει όλοι οι ύμνοι»

.....

.....

.....

.....

4.

Ας ακούσουμε (ή ας διαβάσουμε) έναν ακόμα ύμνο. Σε ποια χρονική εποχή πιστεύετε ότι γράφτηκε και σε ποια ώρα της ημέρας αναφέρεται; Χρησιμοποιείται σήμερα στην Εκκλησία;

<p>«Φῶς ἰλαρὸν ἀγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρός, οὐρανίου, ἀγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἔλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν, ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς, ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίαις, Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς, διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει»</p>	<p>«Ἰησοῦ Χριστέ, εσύ που εἶσαι το γλυκό φως της αγίας δόξας του αθάνατου, ουράνιου, ἀγίου και μακάριου Πατέρα σου, τώρα που έχουμε φτάσει στη δύση του ἡλίου και έχουμε δει το εσπερινό φως, υμνούμε τον Πατέρα, τον Υἱό και το Ἅγιο Πνεῦμα, τον ἕνα Θεό. Εἶναι πρέπει σε κάθε ὥρα και στιγμή να σε υμνούμε με καθαρές ψυχές και χαρούμενες φωνές, Υἱέ Θεοῦ ζωοδότη, και γι' αὐτό ο κόσμος σε δοξάζει»</p>
---	---

Ας μπούμε, ὅμως, για λίγο και στη σκέψη του προσώπου που ἐφτιαξε αὐτόν τον ὕμνο. Τι να σκεφτόταν; Γιατί να χρησιμοποιεῖ τα συγκεκριμένα λόγια; Γράψτε, τώρα, μία δική σας σκέψη και ἕνα συναίσθημα, που σας γεννιούνται ἀκούγοντάς (ἢ διαβάζοντάς) τον.

.....

.....

5.

Ας δούμε, τώρα, ἕναν σύγχρονο ὑμνογράφο, τον μοναχό Γεράσιμο ἀπὸ το Ἅγιο Ὄρος, πῶς ο ἴδιος περιγράφει σε μια συνέντευξή του τον τρόπο που συγγράφει τους ὕμνους. Μετά θα ἔχετε λίγα λεπτά καιρό, για να ἀπαντήσετε στα ἐρωτήματα που ἀκολουθοῦν.

Γεράσιμος, μοναχός,
Μικραγιαννανίτης
(1905-1991).

«Ἡ ἐκκλησιαστική μας ὑμνογραφία εἶναι δῶρο Θεοῦ. Δεν εἶναι προϊόν ἀνθρωπίνου κατασκευάσματος. Για να εἶναι τέλει οι ὕμνοι και ἀρτίοι και πλήρεις και δόκιμοι καθ' ὅλα, πρέπει να εἶναι γραμμένοι με την ἐμπνευση του Ἁγίου Πνεύματος. Ἰδοὺ πῶς συντάσσω ἐγὼ τους ὕμνους αὐτούς, οι οποίοι τίθενται μετὰ ταῦτα σε λειτουργική χρήση. Ἀφοῦ διαβάσω τον βίο ἑνὸς ἁγίου, που πρόκειται να ὑμνήσω, θα συγκρατήσω μέσα μου, στην καρδιά μου, στο νοῦ μου, τα οὐσιωδέστερα στοιχεία του βίου του, τα οποία θα μου χρησιμεύσουν για την περαιτέρω ἐξύμνηση της ζωῆς του ολοκλήρου. Θα καθίσω στο ταπεινὸ μου γραφεῖο και, ἀφοῦ συγκεντρώσω τον εαυτό μου ἐντὸς του εαυτοῦ μου, μακριὰ ἀπὸ πάσαν ἐπικοινωνία και θόρυβο και τύρβη και μέριμνα του ἔξω κόσμου, θα κάνω μια αυτοσχέδια θερμὴ προσευχή· πρὸς τον Θεό και πρὸς τον ἅγιο που θέλω να ὑμνήσω. Και, διὰ της ἰσχυρᾶς φαντασίας μου, θα προσπαθῶ να παρουσιάσω μπροστά μου, ἀγωνιζόμενο, τον ἅγιο που πρόκειται να ὑμνήσω.

Και ἐκ των ἀγώνων του, ἐκ των ἀρετῶν του, ἐκ των ἐνεργειῶν του των πνευματικῶν, ἐκ των θαυμάτων του, ἐκ των ἀντιλήψεων, ἐκ των δωρεῶν που ἔχει ἀπὸ τον Θεό, παίρνω την ὕλη και συντάσσω τους ὕμνους».

(<http://www.mikragianna.gr/video-mikragiannanitis>)

Ἔστερα ἀπὸ αὐτά που λέει ο π. Γεράσιμος:

κατάλαβα περισσότερο

ένιωσα έκπληξη όταν

συνειδητοποίησα ότι όσα λέει ο π. Γεράσιμος συσχετίζονται με

Ανταλλάξετε τώρα τις απαντήσεις σας με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας.

Τι θα ρωτάγατε τον π. Γεράσιμο Μικραγιαννανίτη, αν ήταν μαζί σας; Με βάση τα όσα ο ίδιος λέει αλλά και όσα ήδη έχετε μάθει, να ετοιμάσετε 2 ερωτήσεις που θα του κάνετε:

.

.

6.

Με ποιες γλωσσικές μορφές αποδίδονται οι ύμνοι που είδαμε παραπάνω; Ποια είναι η αίσθηση που αποκομίσατε για κάθε έναν από αυτούς τους δύο γλωσσικούς τρόπους; Στα κείμενα που ακολουθούν, μπορούμε να δούμε την άποψη ότι τα ποιητικά κείμενα της εκκλησιαστικής λατρείας θα πρέπει να παραμένουν στη γλωσσική μορφή στην οποία γράφτηκαν, αλλά και την άποψη που πιστεύει ότι τα κείμενα, κυρίως της θείας Λειτουργίας, χρειάζεται να αποδοθούν στη σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα.

«Η Ορθόδοξη Λατρεία και δη η θεία Λειτουργία είναι ένας μεγάλος λειτουργικός πλούτος, τον οποίο μας παρέδωσαν οι Άγιοι Πατέρες και όλη η διαχρονική παράδοση, όπως θαυμάζεται από τους ετεροδόξους, σε συνδυασμό με την ποιμαντική προσπάθεια μύησης των πιστών στα γινόμενα και τελούμενα της Θείας Λατρείας. ... Η Λατρεία της Εκκλησίας και μάλιστα η θεία Λειτουργία, αποτελούν το κέντρο της Εκκλησιαστικής ζωής, την καρδιά της Εκκλησίας, γι' αυτό και κάθε προσέγγιση σε αυτήν πρέπει να γίνεται με βαθύτατο σεβασμό. Δεν πρόκειται μόνο για μία λογική κατανόηση, αλλά για μύηση στο "πνεύμα" της, για ένωση των Χριστιανών με τον Χριστό. Γι' αυτό η Διαρκής Ιερά Σύνοδος εμμένει στην παράδοση του γλωσσικού ιδιώματος του παραδομένου τρόπου τελέσεως της θείας Λειτουργίας και των Ιερών Μυστηρίων. Οιαδήποτε μετάφραση λειτουργικών κειμένων μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην ενότητα της Εκκλησίας».

(Δελτίο Τύπου της Ιεράς Συνόδου, 14/4/2010)

«Λέγει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς: Γιατί αγωνιζόμαστε; Για λέξεις; ή για τις πραγματικότητες που δηλώνουν οι λέξεις; Αν αξία και σημασία έχουν οι θεϊκές πραγματικότητες, πώς το αντέχεις συ να κολλάς στην σκιά των πραγματικοτήτων αυτών, στις λέξεις, και να καταντάς να παραμελείς την ουσία; να αφήνεις να χάνεται η ουσία; ... Αν εκφράζουμε τα ίδια νοήματα, τις ίδιες θεϊκές πραγματικότητες, ό,τι λέξεις και αν χρησιμοποιούμε (=είτε ελληνικές, είτε λατινικές, είτε βουλγάρικες, είτε ρουμάνικες, είτε ρώσικες, είτε τούρκικες, είτε αιθιοπικές, είτε σουαχίλι, είτε αγγλικές, είτε γαλλικές, είτε ιταλικές, είτε ρωμαίικες στην δημοτική), ου διαφέρομαι. ... Το Άγιο Ευαγγέλιο και οι ευχές των ιερών μας ακολουθιών δεν είναι μαγικές τελετές που λειτουργούν και ενεργούν μόνες τους, αλλά είναι κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό. Όταν διαβάζουμε την άγια Γραφή, ο Θεός μιλάει σε μας· όταν

(Μελέτιος Καλαμαράς, μητρ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης,
Σύναξη, τ. 112 (2009) σσ. 103)

Με βάση όσα έχετε μάθει, ποια είναι η δική σας άποψη; Θα χωριστούμε σε ομάδες, για να αναζητήσετε επιχειρήματα που θα στηρίζουν αντίστοιχα αυτές τις δύο θέσεις. Ύστερα θα αναπαραστήσουμε στην τάξη έναν σύντομο διάλογο επάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

[illegible]

9. Επιζητώντας και προσεγγίζοντας τον Θεό μέσα από την ασκητική και νηπτική πράξη

9.1. Αναχωρητισμός και κοινοβιακός μοναχισμός

Από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, άρχισε να αναπτύσσεται ο «αναχωρητισμός», ένα είδος πολύ αυστηρής άσκησης. Οι αναχωρητές εγκατέλειπαν τις κοσμικές φροντίδες και απομονώνονταν σε ερημικές περιοχές. Ζούσαν με ελάχιστα μέσα, πολλές στερήσεις και αφιέρωναν τη ζωή τους στην προσευχή. Σταδιακά άρχισαν να δημιουργούνται οργανωμένες κοινότητες ασκητών, δηλαδή μοναχικές αδελφότητες, με επικεφαλής έναν κοινό πνευματικό πατέρα και καθοδηγητή, τον Ηγούμενο. Ηγετική μορφή του κοινοβιακού μοναχικού βίου στην περιοχή της Αλεξανδρείας της Αιγύπτου υπήρξε ο Μέγας Αντώνιος. Ήταν τέτοια η πνευματική ακτινοβολία του, ώστε ο Άγιος Αθανάσιος, επίσκοπος Αλεξανδρείας, τον οποίο η Εκκλησία αποκαλεί, επίσης, «Μέγα», συνέγραψε τη βιογραφία του Αντωνίου και τον ονόμασε «Καθηγητή της ερήμου». Ο Μέγας Αντώνιος, κυρίως όμως ο μεταγενέστερός του μοναχός Παχώμιος, υπήρξε ο διαμορφωτής του κοινοβιακού μοναχισμού.

Άγγελος Κυρίου, ντυμένος ως μοναχός, υπαγορεύει στον Όσιο Παχώμιο τους κανόνες του κοινοβιακού μοναχισμού.
<http://www.saint.gr/1592/saint.aspx>

9.2. Νηπτικοί Πατέρες και Μυστικοί Θεολόγοι

Τον 4ο αιώνα εδραιώθηκε ανάμεσα στους επί μέρους θεσμούς της Εκκλησίας ο κοινοβιακός μοναχισμός. Ο τρίτος «Μέγας» της περιόδου εκείνης, ο επίσκοπος Καισαρείας Βασίλειος (330-379) και ο αδελφός του Γρηγόριος, επίσκοπος Νύσσης (335-394), εγκαινίασαν το γνωστό είδος της ασκητικής και νηπτικής γραμματείας. Ο Μέγας Βασίλειος, συνέγραψε ασκητικό σύγγραμμα 55 κεφαλαίων με τον τίτλο *Όροι κατά πλάτος* και θεμελίωσε το οικοδόμημα του μοναχισμού στις τρεις μοναχικές αρετές: την ακτημοσύνη, την εγκράτεια και την υπακοή. Η άσκηση, σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, θεραπεύει τον άνθρωπο από τα πάθη και την αμαρτία, αλλά χωρίς την αγάπη κανείς δεν μπορεί να κατακτήσει την ελευθερία του πνεύματος. Ο Βασίλειος πίστευε ότι στο κοινόβιο προσφέρονται ιδανικές συνθήκες για την καλλιέργεια των τριών μοναχικών αρετών με βάση την αγάπη.

Ο Γρηγόριος Νύσσης, Πατέρας της Εκκλησίας με ιδιαίτερη κλίση στη φιλοσοφία, άφησε πολύ σημαντικό συγγραφικό έργο για την ασκητική μέθοδο της Εκκλησίας. Ιδιαίτέρως στο έργο του *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, η χριστιανική ζωή προβάλλεται ως βίος άσκησης και αρετής και θεμελιώνεται ο ρόλος του πνευματικού πατέρα και καθοδηγητή. Γιατί, όπως ο Μωυσής στο βιβλίο της Εξόδου οδηγεί τους Εβραίους στην οδό της ελευθερίας από την αιχμαλωσία των Αιγυπτίων και στην πορεία προς «τη γη της επαγγελίας», έτσι και ο πνευματικός πατέρας καθοδηγεί τους πιστούς μακριά από τον «αιγυπτιώδη» βίο, σε έναν τρόπο ζωής ελεύθερο από πάθη και αμαρτίες. Για να παύσει ο άνθρωπος να καταδυναστεύεται από την αμαρτία, οφείλει να απομακρυνθεί από αυτήν προσπαθώντας να φθάσει στη «νήψη». Νηπτικός τρόπος ζωής είναι η διαρκής προσπάθεια απομάκρυνσης από οτιδήποτε τρέφει τον εγωισμό και τα πάθη και αιχμαλωτίζει τον άνθρωπο στην εφάμαρτη ζωή.

Η νήψη είναι συνυφασμένη με την προσευχή. Με τη νήψη και την προσευχή, ο άνθρωπος ελκύει τη Χάρη του Θεού, αποκτά «καθαράν καρδίαν» και η ψυχή του απαλλάσσεται από τα πάθη. Στη συνέχεια αυτής της νηπτικής πορείας ο νους *φωτίζεται* και σταδιακά φθάνει στην *τελείωση*, δηλαδή αποκτά τη *θεωρία* της θείας γνώσης. Σημαντικός νηπτικός πατέρας του 5ου αιώνα είναι ο Διάδοχος Φωτικής († 486). Το πιο σπουδαίο έργο του επιγράφεται: *Ἐκατὸ Κεφάλαια Περὶ Πνευματικῆς Τελειώσεως*, ένα συνοπτικό εγχειρίδιο της μοναστικής ζωής. Κατά τον Διάδοχο, η *ασκητική δοκιμασία* βασίζεται στην πίστη, την ελπίδα και την αγάπη. Στο έργο αυτό, καθώς και σε προγενέστερα έργα, όπως αυτά των Μακαρίου Αιγυπτίου και Ευαγρίου Ποντικού, τα νηπτικά στοιχεία συνδυάζονται με την *ησυχία* και με τη μέθοδο της *νοερῆς καρδιακῆς προσευχῆς*. Σταδιακά, δηλαδή, η νηπτική γραμματεία εμπλουτίστηκε με περισσότερα *ησυχαστικά* στοιχεία που αποτέλεσαν τη βάση της λεγόμενης *μυστικῆς Θεολογίας*.

Θεμελιωτής της μυστικῆς Θεολογίας είναι ο συγγραφέας των λεγόμενων *Αρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων*, έργων του 5ου αιώνα που διαδόθηκαν με το όνομα Διονυσίου του Αρεοπαγίτου. Ιδιαίτερα στο έργο *Περὶ θείων ὀνομάτων* διδάσκεται ότι ο Θεός είναι υπερβατικός και απρόσιτος στις ανθρώπινες αισθήσεις. Σε άλλο αρεοπαγитικό έργο με τίτλο *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* αναπτύσσεται η μέθοδος κατά την οποία η ψυχή μπορεί να ενωθεί μυστικά με τον απρόσιτο και υπερβατικό Θεό. Η Θεία Χάρη παρέχει στα έλλογα όντα, τον άνθρωπο και τις ασώματες δυνάμεις, δηλαδή τους Αγγέλους, τη δυνατότητα της θεωρίας της άκτιστης Θείας δόξας τόσο στην ουράνια Βασιλεία, όσο και στην επίγεια ζωή μέσω της επενέργειας της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος.

Τον 6ο αιώνα γράφεται η *Κλίμαξ*. Πρόκειται για το πιο γνωστό και διαδεδομένο ασκητικό έργο της Πατερικής γραμματείας όλων των εποχών. Ως συγγραφέας του αναφέρεται ο άγιος Ιωάννης της Κλίμακος (525-605), ο οποίος εμπνεύστηκε τη συγγραφή της από το γνωστό όραμα του Ιακώβ (*Γεν.* 28, 12-15). Περιλαμβάνει τριάντα λόγους, καθένας από τους οποίους αφιερώνεται σε μία ασκητική αρετή με τελευταία βαθμίδα της Κλίμακας την αρετή της αγάπης. Λόγω της σπουδαιότητάς του, το έργο μεταφράστηκε στη Λατινική, την Παλαιοσλαβική και την Αραβική και κατέστη πνευματικός οδηγός των μοναχών και των πιστών εν γένει.

Εκεῖνος που αξιοποίησε τη μυστική Θεολογία των Αρεοπαγιτικῶν κειμένων, είναι ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662), μία από τις σημαντικότερες ιστορικές και εκκλησιαστικές προσωπικότητες του 7ου αιώνα. Στο έργο του *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* διακρίνει τρεις μεθόδους για να φθάσει κανείς στην τέλεια αγάπη: την πρακτική φιλοσοφία, τη φυσική θεωρία και τη μυστική Θεολογία. Με αυτές, ο άνθρωπος, υπερβαίνοντας αντίστοιχα την «ηδονή» και την «οδύνη», τη «λήθη» και την «άγνοια», και, τέλος, τη «φαντασία των αισθητῶν πραγμάτων», μπορεί να φθάσει στην ανιδιοτελή και θεοφιλή αγάπη.

Κορυφή της μυστικής Θεολογίας είναι και ο Συμεών ο Νέος Θεολόγος (949-1022). Σημαντικότερα έργα του θεωρούνται οι *Κατηχήσεις*, οι *Ύμνοι Θείων Ερώτων* και τα *Πρακτικά καὶ Θεολογικά Κεφάλαια*. Στα *Κεφάλαια* αναφέρεται στα στάδια της πνευματικής ζωής, την πράξη, τη γνώση και τη Θεολογία. Στους Ύμνους γράφει για την εμπειρία της έλλαμψης του Ακτίστου Φωτός, το οποίο φωτίζει και «καθαίρει» τον άνθρωπο.

Δέκα νηπτικά έργα με θέματα γύρω από τη μυστική εν Χριστώ ζωή, (νήψη, προσευχή, νηστεία και διάκριση), έχει γράψει και ο Θεόκλητος Φιλαδελφείας (1250-1322). Μυήθηκε στην ησυχαστική ζωή από τον Νικηφόρο Αθωνίτη και διακρίθηκε για την ασκητικότητά του και τους αγώνες του υπέρ των ορθοδόξων δογμάτων.

Τομή στη νηπτική και τη μυστική θεολογία αποτελεί η διδασκαλία για τη «μέθεξη των Θείων ενεργειών» του Γρηγορίου Παλαμά, συνεχιστής του οποίου υπήρξε ο Νικόλαος Καβάσιλας (1322-1391), πολυγραφότατος και πληθωρικός συγγραφέας. Στους επτά λόγους του *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* κυριαρχεί η ιδέα ότι η μέθεξη στη Θεία Χάρη είναι εφικτή μέσω της ησυχαστικής μεθόδου και της μετοχής στα Μυστήρια της Εκκλησίας και ιδίως στη Θεία Ευχαριστία.

Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής.

9.3. Η Φιλοκαλία

Ο όρος Φιλοκαλία ως τίτλος ανθολόγησης κειμένων μυστικής Θεολογίας χρησιμοποιήθηκε από τους Μ. Βασίλειο και Γρηγόριο Θεολόγο με υλικό επεξεργασμένο από έργα του Ωριγένη. Το 1782 οι μοναχοί Νικόδημος Αγιορείτης και Μακάριος Νοταράς επιμελήθηκαν και εξέδωσαν σε εκδοτικό οίκο της Βενετίας τη *Φιλοκαλία*. Πρόκειται για συλλογή κειμένων των Πατέρων της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, που γράφηκαν μεταξύ 4ου και 15ου αιώνα, και εντάσσονται στην ασκητική και ησυχαστική παράδοση. Αφορούν: την άσκηση, τη νήψη, την προσευχή, την ησυχία, το χαρισματικό και λατρευτικό βίωμα και την εμπειρία της Θείας Χάρης.

Ειδικότερα, η *Φιλοκαλία* περιλαμβάνει αποσπάσματα από τριάντα έξι Πατέρες της Ανατολής και από τον άγιο Ιωάννη τον Κασσιανό τον Ρωμαίο (περ. 430 μ.Χ.). Οι δύο συντάκτες της *Φιλοκαλίας* προόριζαν το έργο τους για όλους τους χριστιανούς, όπως δηλώνεται στη σελίδα του τίτλου: «εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν». Η *Φιλοκαλία* αριθμεί πολλές εκδόσεις. Σε αυτό έχει συμβάλει εκτός από τη θεολογική και την παιδαγωγική της αξία, και η αναμφισβήτητη φιλολογική της αρτιότητα. Ὀντως αποτελεί στολίδι της παγκόσμιας θρησκευτικής λογοτεχνίας.

9.4. Φιλοκαλική Παράδοση και Ορθόδοξη Πνευματικότητα

Η ορθόδοξη πνευματικότητα βασίζεται στην αρετή της άσκησης. Για να απολαμβάνει κανείς

2.

Αφού διαβάσετε προσεκτικά το παρακάτω κείμενο, να σημειώσετε δύο ερωτήματα τα οποία θα κάνετε στον διπλανό σας/στη διπλανή σας, σχετικά με αυτά που διαβάσατε. Στη συνέχεια θα παρουσιάσετε στην τάξη τα ερωτήματά σας καθώς και τις απαντήσεις που πήρατε.

.....

.....

.....

«Η προσευχή που διατυπώνεται καθαρά είναι εκείνη η οποία δεν κραυγάζει, αλλά προέρχεται από βαθειά εσωτερική ομιλία και ολοκάθαρη συνείδηση. ... Πώς πρέπει να καθαριστούν τα μάτια της ψυχής; Ασφαλώς με την Μετάνοια, αλλά και με τα αγαθά έργα που επιτελούμε σε αυτή τη ζωή. Η θεωρία του Θεού δε γίνεται με την όραση ούτε με την ακοή, γιατί Εκείνος είναι μακριά από κάθε αίσθηση και ανθρώπινη διάσταση... Για να βρεθεί κανείς στη γνώση του Θεού πρέπει να ανέβει ολομόναχος πολύ ψηλά, μέσα από κακοτράχαλα και απρόσιτα μονοπάτια. ... Ο Μωυσής ανεβαίνοντας μπήκε στη σκοτεινή ομίχλη και εκεί συνάντησε τον Θεό. Γιατί, για τον ανθρώπινο νοη, η ουσία του Θεού καλύπτεται από βαθύ σκοτάδι έτσι, ώστε να μη μπορεί κανείς να την διακρίνει καθαρά... Ο Μωυσής ζήτησε από τον Θεό να δει την δόξα Του καταπρόσωπο και παρόλο που αρχικά η διαβεβαίωση του Θεού ήταν ενθαρρυντική, τελικά το αίτημά του απορρίφθηκε. Ο άνθρωπος αδυνατεί να δει άμεσα τον Θεό, μπορεί όμως να Τον γνωρίσει διά μέσου των έργων του Ιησού Χριστού. Όπως η ψυχή μας είναι αόρατη, μολονότι η ύπαρξή της βεβαιώνεται από τη συμπεριφορά του ανθρώπινου σώματος, έτσι και ο Θεός δεν μπορεί να γίνει ορατός από τους οφθαλμούς των ανθρώπων αλλά από την πρόνοια και τα έργα Του "βλέπεται και νοείται". Ο Μωυσής είδε τελικά μονάχα το πίσω μέρος του Θεού και αυτός είναι ένας υπέροχος συμβολισμός. Ο Ιησούς Χριστός προέτρεπε τους μαθητές Του να τον ακολουθήσουν. Ο Μωυσής, που καιγόταν από τον πόθο να δει τον Θεό, διδάχθηκε πως αυτό μπορούσε να γίνει μόνον αν Τον ακολουθούσε, δηλαδή Εκείνος να προπορεύεται, αυτό είναι η γνώση του Θεού. Το να αντιλαμβανόμαστε το πέρασμα Του και να Τον ακολουθούμε».

Ο Μωυσής παραλαμβάνει τις Δέκα Εντολές.
Βασιλική Αγίου Βιταλίου. Ραβέννα, 6ος αι.

(Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν τοῦ Μωυσέως Βίον*. Στο *Μωσαϊκὴ Ράβδος ... Βιβλικὰ Πατήματα Γ΄*, έκδ. Γραφείου Νεότητος και Κατηχήσεως Ι.Μ. Μεγάρων και Σαλαμίνος, Επτάλοφος ΑΒΕΕ, 2008. Ανακτήθηκε από https://www.oodegr.com/oode/grafi/pd/mwysis_nyssis_.l.htm)

Ποια σημεία του κειμένου μπορείτε να εντοπίσετε και στην παραπάνω εικόνα;

Η Κλίμακα των αρετών.
Ι.Μ. Αγίας Αικατερίνης Σινά, 12ος αι.

3.

Δείτε προσεκτικά τη διπλανή εικόνα. Τι παρατηρείτε; Τι σκέψεις κάνετε για όσα βλέπετε; Για ποια πράγματα προβληματίζεστε και θα θέλατε επιπλέον να μάθετε σχετικά με αυτά; Ποια σχέση μπορεί να έχει η συγκεκριμένη εικόνα με την ασκητική αναζήτηση του Θεού;

«Περί μνησικακίας

Τότε θα καταλάβεις ότι απηλλάγης από αυτήν την «σαπίλα», τη μνησικακία δηλαδή, όχι όταν προσεύχεσαι για εκείνον που σε ελύπησε ούτε όταν του προσφέρεις δώρα ούτε όταν του στρώσεις τράπεζα, αλλά όταν μάθεις πως του συνέβη κάποια συμφορά, ψυχική ή σωματική, και πονέσεις και κλάψεις σαν να επρόκειτο για τον εαυτό σου.

Βαθμής ενάτη! Όποιος την κατέκτησε, ας ζει πλέον με παρρησία την συγχώρηση των πταισμάτων του από τον Σωτήρα Χριστό.

Περί υπερηφανείας

Αν όχι εξ αιτίας άλλου πάθους, αλλά απ' αυτό και μόνο έπεσε κάποιος από τους ουρανούς, πρέπει να εξετάσουμε μήπως και χωρίς καμία

άλλη αρετή, αλλά με την ταπείνωση μόνο μπορούμε να ανεβούμε στους ουρανούς.

Βαθμής εικοστή δευτέρα! Όποιος την ανέβηκε, ενίκησε· εάν βεβαίως κατόρθωσε να την ανεβεί.

Περί αγάπης, ελπίδος και πίστεως

Εκείνος που αγαπά τον Κύριο, έχει προηγουμένως αγαπήσει τον αδελφό του. Το δεύτερο οπωσδήποτε είναι απόδειξη του πρώτου. Εκείνος που αγαπά τον πλησίον του, ποτέ δεν θα ανεχτεί ανθρώπους που καταλαλούν. Θα φύγει δε μακριά από αυτούς σαν από φωτιά. Εκείνος που λέγει ότι αγαπά τον Κύριο και συγχρόνως οργίζεται κατά του αδελφού του, ομοιάζει με εκείνον που τρέχει στον ύπνο του!».

(Άγιος Ιωάννης ο Σιναΐτης, Κλίμαξ, έκδ. Ι. Μ. Παρακλήτου, Ωρωπός Αττικής, 1988, σσ. 179, 180, 265, 270, 413)

Με βάση τα παραπάνω κείμενα, σε ποιους πιστεύετε ότι μπορεί να απευθύνεται η Κλίμακα του Αγίου Ιωάννου και γιατί; Ανά ομάδες, συζητήστε για το ποια αρετή νομίζετε ότι θα πρέπει να αποτελεί το ανώτερο σκαλοπάτι στην κλίμακα των αρετών και για ποιο λόγο; Υπάρχουν κάποια σημεία των κειμένων, που μπορείτε ενδεχομένως να εντοπίσετε και μέσα στην εικόνα;

.....

.....

.....

4.

Διαβάστε το παρακάτω ποίημα. Με τι νομίζετε ότι μοιάζει; Πού πιστεύετε ότι αναφέρονται τα λόγια του ποιήματος και ποιους μπορεί να αφορούν; Για ποιο λόγο άραγε να γράφτηκαν τα λόγια αυτά;

«Στέκονταν για λίγο εκείνος κι η χαρά μου ήταν μεγάλη·
 μια μου ξέφευγε και πάλι εγώ τον κυνηγούσα κι έτσι
 μια να φεύγει μια να στέκει, να τον χάνω ή να τον βλέπω,
 δεν βαρέθηκα καθόλου, δεν κουράστηκα να τρέχω...
 Μα με δύναμη όσην είχα και το σθένος που 'χα εντός μου,
 αν χανόταν τον ζητούσα... κι έτρεχαν τα δάκρυστά μου
 και ρωτούσα όλους αράδα, πού τον είχαν συναντήσει...
 και σε ποιόνε τάχα τόπο ή και πώς και με ποιο τρόπο.
 Κι όταν μου 'λεγαν εκείνοι, έτρεχα όσο μπορούσα,
 δεν κοιμόμουν καθόλου, μα εβίαζα τον εαυτό μου.
 Την αγάπη μου θωρώντας, μου δειχνόταν μετρημένα
 και θωρώντας τον ως προείπα, τον καταδίωκα με πείσμα.
 Κι όταν μ' είδε ότι τα πάντα σαν μηδέν τα θεωρούσα,...
 όλος σ' όλο πια μου εδείχθη, όλος με όλο εμένα ενώθη...
 Λοιπόν να ποθώ όσο θέλω, πόθος πέρα είναι από πόθο
 και τη φύση παραβιάζω υπέρ φύση ν' αγαπήσει...
 Ο έρως πιο πολύ ζει τότε, ναι, ζει μέσα μου και θάλλει.
 Είναι ανήμπορος να εκφράσει ο καθείς αυτά με λόγο».

Συμεών ο Νέος Θεολόγος, Ύμνοι, ΚΘ',
 ΕΠΕ, έκδ. Μερετάκη «Το Βυζάντιον»,
 Πατερικαὶ ἐκδόσεις Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς,
 Θεσσαλονίκη, 1989, σσ. 34-57 (επιλογή)

Συμεών ο Νέος Θεολόγος

Πώς θα χαρακτηρίζατε
 αυτόν που τα έγραψε;
 Τι μπορεί να ένιωθε μέσα
 του, μέσα στην καρδιά του;

Ποια σχέση θα μπορούσαν να έχουν τα λόγια αυτού του ποιήματος με τον τίτλο της ενότητάς μας: «Επιζητώντας και προσεγγίζοντας τον Θεό μέσα από την ασκητική πράξη»; Συζητήστε σε ομάδες τις απόψεις σας και καταγράψτε την απάντησή σας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.

Ποιος έχει γράψει το παρακάτω κείμενο και σε ποιο σπουδαίο βιβλίο περιλαμβάνεται;

«Ελάτε λοιπόν, εμπρός ελάτε, φάτε το ψωμί της γνώσεως και της σοφίας και πιείτε το κρασί που ευφραίνει νοητά την καρδιά και απομακρύνει από όλα τα αισθητά και νοητά, εξαιτίας της θεώσεως που προκαλεί αυτή η έκσταση, και μεθύσετε από μέθη πραγματικά νηφάλια. Ελάτε όλοι όσοι είστε μέτοχοι στην ορθόδοξη κλήση, μαζί λαϊκοί και μοναχοί, όσοι επιδιώκετε να βρείτε τη βασιλεία του Θεού που είναι μέσα σας και το θησαυρό τον κρυμμένο στον αγρό της καρδιάς σας. Κι αυτός είναι ο γλυκός Ιησούς Χριστός. Έτσι ελεύθεροι από την αιχμαλωσία του κόσμου τούτου και την περιπλάνηση του νου σας και με καθαρμένη από τα πάθη την καρδιά, με την αδιάκοπη φοβερή επίκληση του Κυρίου μας Ιησού Χριστού και τις άλλες συνεργούς αρετές, που διδάσκει το βιβλίο αυτό, θα ενωθείτε μεταξύ σας κι έτσι ενωμένοι θα ενωθείτε όλοι μαζί με τον Θεό, κατά την παράκληση του Κυρίου μας προς τον Πατέρα που έλεγε: “Για να είναι ένα, όπως εμείς είμαστε ένα”. Και έτσι ενωμένοι μαζί Του και ολότελα αλλαγμένοι από την κατοχή και την έκσταση που δημιουργεί ο θεός έρωτας, να θεωθείτε πλούσια με αίσθηση νοερή και με ασφαλή πληρότητα γνώσεως και να επανέλθετε προς τον πρώτο σκοπό του Θεού, δοξάζοντας τον Πατέρα, τον Υίο και το Άγιο Πνεύμα, τη μία θεαρχικότερη Θεότητα. Σ’ Αυτήν αρμόζει κάθε δόξα, τιμή και προσκύνηση στους αιώνες των αιώνων. Αμήν».

(Νικόδημος Αγιορείτης, Φιλοκαλία των Ιερών Νηπητικών. Προοίμιο, τόμ. Α΄, μτφρ. Αντώνιος Γαλίτης, εκδ. Το περιβόλι της Παναγίας, 1986, σ. 24)

«Ωραία όλα αυτά που κάνετε για την άσκηση και τη νηπτική παράδοση, αλλά είναι για τους μοναχούς», σας έγραψε κάποιος φίλος σας, όταν έμαθε το θέμα του μαθήματός σας. Τι θα του γράφατε σε ένα ηλεκτρονικό μήνυμα, με βάση και τα παραπάνω λόγια του Αγίου Νικοδήμου;

.....

.....

.....

.....

.....

6.

«Η τήρηση των θείων εντολών διακρατεί τον άνθρωπο ενωμένο στην αγάπη του Χριστού».
(Νικόλαος Καβάσιλας, Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, 7, 58-60)

Πώς αντιλαμβάνεστε τη συγκεκριμένη φράση; Αιτιολογείστε την άποψή σας.

.....

.....

.....

.....

10. Η θεολογία των Ησυχαστών ως πράξη και θέωση

10.1. Ο Ησυχασμός και οι πρόδρομοι της ησυχαστικής θεολογίας

Η έννοια της ησυχίας στην Ορθόδοξη πατερική Παράδοση της πρώτης χιλιετίας ταυτίζεται με την αγωγή της νοεράς καρδιακής προσευχής. Σύμφωνα με τη νηπτική θεολογία, με τη νοερά προσευχή, την επανάληψη της φράσης «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ Θεοῦ, ἐλέησόν με», αποξενώνεται ο νους από τους εμπαθείς λογισμούς, αποδεδεσμένους οι σκέψεις και οι επιθυμίες από τις κοσμικές επιδιώξεις και αγωνίες και προσηλώνεται η καρδιά στην αγάπη του Θεού. Μέσα από τη μακραίωνη νηπτική παράδοση, οι μυστικοί θεολόγοι της Βυζαντινής περιόδου μίλησαν για τα στάδια της κάθαρσης της καρδιάς, του φωτισμού του νού, της έλλαμψης και της θεωρίας του Ακτίστου Φωτός. Η πίστη στο εφικτό της ένωσης του ανθρώπου με τον Θεό, μέσω της εκκλησιαστικής εμπειρίας, επηρέασε γενικότερα τη θεολογική σκέψη, ώστε κατά τον 14ο αιώνα να γνωρίσει μεγάλη άνθηση η πράξη και η θεωρία του Ησυχασμού. Ο Ησυχασμός είναι στενά συνδεδεμένος με το πρόσωπο του αγίου Γρηγορίου Παλαμά, αν και η διδασκαλία του Ησυχασμού δεν παρουσιάζεται πρωτότυπα εκείνη την εποχή, καθώς αποτελεί συμπύκνωση όλης της παλαιότερης διδασκαλίας της Εκκλησίας, σχετικά με τη διάκριση ουσίας και ενεργείας στον Θεό. Τη θεολογία της εν λόγω διάκρισης τη συναντούμε στην Αγία Γραφή, τους Αποστολικούς Πατέρες, τους Καππαδόκες, τον Μ. Βασίλειο, τον Γρηγόριο Θεολόγο και τον Γρηγόριο Νύσσης, και αργότερα στους Ιωάννη Δαμασκηνό και Συμεών Νέο Θεολόγο.

Η ησυχαστική μορφή άσκησης, πέραν των γνωστών μοναχικών παραμέτρων: της νηστείας, αγρυπνίας, υπακοής και κοινών ακολουθιών, περιελάμβανε και συγκεκριμένο τρόπο προσευχής. Την αδιάλειπτη δηλαδή επίκληση του ονόματος του Χριστού, μέσα στη μικρή και ευσύνοπτη φράση «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με». Υποβοηθητικά χρησιμοποιούνταν και συγκεκριμένη στάση. Ο προσευχόμενος, δηλαδή, καθόταν σε χαμηλό σκαμνί, έχοντας το πηγούνι προς το στέρνο, ώστε να μπορεί να συγκεντρωθεί απερίσπαστος στην εκφορά της επίκλησης του ονόματος του Χριστού. Τελικός στόχος ήταν η επίτευξη της θεοπτίας, η κοινωνία με το Άγιο Πνεύμα και η ένωση με τον Θεό. Η μορφή και η μέθοδος της ησυχαστικής άσκησης κατακτούσε συνεχώς έδαφος στα μεγάλα μοναστικά κέντρα της Ανατολής (Σινά, Όλυμπο Βιθυνίας, Άγιον Όρος κ.λπ.). Τη συστηματοποίησε ο Γρηγόριος Σιναΐτης, ο οποίος διδάχθηκε αρχικά τη μέθοδο αυτή στη μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά. Αργότερα την τελειοποίησε στην Κρήτη, με τη βοήθεια κάποιου μοναχού με το όνομα Αρσένιος. Τελειοποιημένη τη μετέφερε στο Άγιον Όρος, όπου γνώρισε μεγάλη αποδοχή.

10.2. Ο Γρηγόριος Παλαμάς

Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς.
Ι.Ν. Τριών Ιεραρχών. Καστοριά, 14ος αι.

Γεννήθηκε το 1296 στην Κωνσταντινούπολη από αριστοκρατική οικογένεια. Φοίτησε στο πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης, όπου διδάχθηκε γραμματική, ρητορική, φυσική, λογική και αριστοτελική φιλοσοφία, έχοντας ως δάσκαλο τον διακεκριμένο λόγιο Θεόδωρο Μετοχίτη. Η μοναστική κλήση του Παλαμά καλλιεργήθηκε από τις συναναστροφές του με διάσημους μοναχούς στη βυζαντινή πρωτεύουσα. Σε ηλικία είκοσι ετών περιβλήθηκε το μοναχικό σχήμα και ασκήτευσε στο Άγιον Όρος. Ο Θεόληπτος Φιλαδελφείας τον μύησε στη νοερά προσευχή. Αναγκάστηκε, όμως, από τις περιστάσεις της εποχής, να απομακρυνθεί από την αγαπημένη του ησυχία και να συμμετάσχει στον αντιρρητικό αγώνα υπεράσπισης της παραδοσιακής διδασκαλίας της Εκκλησίας σχετικά με τη διάκριση ουσίας και ενεργειών του Θεού. Το 1347 χειροτονήθηκε Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης και ποίμανε τον λαό θεοφιλώς. Κοιμήθηκε το 1359. Η μνήμη του εορτάζεται στις 14 Νοεμβρίου, και τη δεύτερη Κυριακή των Νηστειών, η

οποία προσωνυμείται Κυριακή Γρηγορίου του Παλαμά. Ο Παλαμάς μελέτησε, εντρύφησε και βίωσε την ησυχαστική ζωή και προσευχή κοντά σε αγίους και χαρισματικούς μοναχούς, οι οποίοι είχαν διδαχθεί τον ησυχασμό μετά από πολυετή προσωπική ασκητική πείρα. Εφαρμόζοντας ο Παλαμάς έμπρακτα την ησυχαστική ζωή, απέκτησε προσωπική πνευματική εμπειρία του Ακτίστου Φωτός. Έτσι συνέταξε τις περίφημες *Τριάδες*, τα κείμενα δηλαδή που αποτέλεσαν την πρώτη συστηματική διατύπωση και έκφραση της ησυχαστικής θεολογίας. Ο Γρηγόριος διευκρίνισε ότι η θεωρία του Ακτίστου Φωτός είναι αγιοπνευματικός καρπός της καθ' ησυχίαν νοεράς προσευχής και αποτελεί χαρισματικό και έκτακτο γεγονός που προκαλεί η Χάρη του Αγίου Πνεύματος και όχι κάποια ανθρώπινη τεχνική μέθοδος. Ο Θεός, απερινόητος ως προς την ουσία του, δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί από τον άνθρωπο, ούτε, βεβαίως, και να χειραγωγήθει. Αποκαλύπτεται, όμως, στους ανθρώπους, οι οποίοι κοινωνούν μαζί του, διά των ακτίστων ενεργειών Του. Αυτό μπορεί να συμβεί λόγω και του μυστηρίου της Ενανθρώπησης του Χριστού. Όπως πρώτος εξήγησε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, στο πρόσωπο του Χριστού ενώνεται υποστατικώς η Θεία και η ανθρώπινη φύση. Επειδή η Εκκλησία είναι Σώμα του Χριστού, τα μέλη της μπορούν να ενωθούν μαζί Του διά της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος. Το Θαβώριο φως ήταν Άκτιστο και προεικόνισε το σωτηριολογικό γεγονός της Εκκλησίας. Η ένωση του ανθρώπου με τον Θεό μέσω της μέθεξης των ακτίστων Θείων ενεργειών είναι εμπειρία που βιώνεται μόνον μέσα στην Εκκλησία. Όσον αφορά την άκτιστη Θεία ουσία, αυτή παραμένει αμέθεκτη στα κτιστά όντα, όχι δηλαδή μόνο στους ανθρώπους αλλά και στους Αγγέλους, και όχι μόνο στην επίγεια ζωή, αλλά και στη Βασιλεία των Ουρανών.

10.3. Οι Αντιπαλαμιστές και η αντιμετώπιση της θεολογίας τους

Η ησυχαστική πρακτική δεν έγινε αποδεκτή από όλους τους μοναχικούς κύκλους. Εναντίον της αντέδρασαν οι μοναχοί εκείνοι, οι οποίοι ακολουθούσαν τους παλαιούς κανόνες ασκήσεως των μοναστηριακών «Τυπικών». Τότε άρχισαν και οι λεγόμενες ησυχαστικές έριδες, οι οποίες διακρίνονται σε τρεις φάσεις.

Στην πρώτη φάση, αντέδρασε εναντίον του Ησυχασμού ο Βαρλαάμ Καλαβρός, άριστος γνώστης και ένθερμος υποστηρικτής της ελληνικής φιλοσοφίας και μάλιστα της Πλατωνικής και της Αριστοτελικής. Ο Βαρλαάμ γνώρισε την ασκητική μέθοδο προσευχής των ησυχαστών από δευτερογενείς πηγές, άρα μη αξιόπιστες. Άρχισε, λοιπόν, να επιτίθεται εναντίον του Ησυχασμού και να κατηγορεί τους ησυχαστές ως μασσαλιανούς, επειδή, κατά τη γνώμη του ισχυρίζονταν ότι έβλεπαν την ουσία του Θεού. Στις επιθέσεις του Βαρλαάμ απάντησαν οι ησυχαστές μοναχοί, και έτσι κορυφώθηκαν οι ησυχαστικές έριδες. Ο Βαρλαάμ καταδικάστηκε στη Σύνοδο του Ιουνίου του 1341 και έφυγε για τη Δύση.

Συνεχιστής του αντιησυχαστικού αγώνα ανέλαβε ο Γρηγόριος Ακίνδυνος, παλιός μαθητής του Παλαμά, ο οποίος, αν και αποκήρυξε τον Βαρλαάμ, συνέχισε να επιτίθεται εναντίον των ησυχαστών, στρεφόμενος κυρίως κατά του Γρηγορίου Παλαμά.

Μετά τη Σύνοδο του 1347, η οποία καταδίκασε τον Ακίνδυνο, τη σκυτάλη κατά της ησυχαστικής θεολογίας παρέλαβε ο Νικηφόρος Γρηγοράς, ένας από τους σπουδαιότερους συγγραφείς και λόγιους της εποχής του.

Η υπεράσπιση των ησυχαστών μοναχών άρχισε με το συγγραφικό έργο του Γρηγορίου Παλαμά και συνεχίστηκε με τις αντιρρητικές συγγραφές και των υπόλοιπων ομοφρόνων του, όπως του Φιλοθέου Κόκκινου και του Δαβίδ Δισύπατου. Όμως, η τελική νίκη των ησυχαστών πραγματοποιήθηκε μόνο μετά τις Συνόδους, στις οποίες καταδικάστηκαν οι αντιησυχαστικές αντιλήψεις και οι εκφραστές τους. Η πρώτη έλαβε χώρα το 1341, η δεύτερη το 1347 και μια τρίτη το 1351. Στην τελευταία αναγνωρίστηκε επισήμως η διδασκαλία περί Ησυχασμού ως αυθεντική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος, ο Ιωσήφ Καλόθετος, ο Δαβίδ Δισύπατος και πολλοί άλλοι, αγωνίστηκαν να διακηρύξουν και να υποστηρίξουν, με τα αντιρρητικά έργα τους, την αρχαία δογματική παράδοση της Εκκλησίας περί της διάκρισης ουσίας και ενεργείας στον Θεό. Κατά την πατριαρχία του Φιλοθέου, αναγνωρίστηκε συνοδικώς η αγιότητα του Γρηγορίου του Παλαμά.

Μεταμόρφωση του Σωτήρος Χριστού, Θεοφάνους του Κρητός, Ι.Μ. Σταυρονικήτα, 1546 μ.Χ.

Ο Φιλόθεος Κόκκινος γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη αρχές του ΙΔ΄ αιώνα. Σπούδασε φιλοσοφία, αλλά σύντομα εγκατέλειψε τα εγκόσμια και μετέβη στο Σινά, όπου και έλαβε το μοναχικό σχήμα. Το 1347 χειροτονήθηκε επίσκοπος Ηρακλείας και βοήθησε σημαντικά τους ησυχαστές μοναχούς στον αγώνα τους κατά των αντιησυχαστών. Στη Σύνοδο του 1351 ο Φιλόθεος συνέγραψε τον συνοδικό Τόμο. Δύο χρόνια αργότερα, το 1353, έγινε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, όμως μετά από λίγους μήνες εκθρονίσθηκε. Επανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο το 1364, όπου παρέμεινε επί δωδεκαετία.

10.4. Η σημασία της διάκρισης μεταξύ Θείας Ουσίας και Θείων Ενεργειών

Η διάκριση της άκτιστης και απερινόητης Θείας ουσίας από την, επίσης άκτιστη, ενέργειά της είναι εξαιρετικά σημαντική προϋπόθεση για την κατά Χάριν θέωση και σωτηρία του ανθρώπου. Μόνο όταν υπάρχει και ισχύει αυτή η διάκριση, δηλαδή, μόνο όταν ο Θεός, εκτός από υπερβατικός και απρόσιτος, «έχει και τη μεθεκτή πλευρά του», μετέχεται δηλαδή «κατά τη Χάρη Του», εξασφαλίζεται η πραγματική κοινωνία Θεού και ανθρώπου. Ο τελικός σκοπός της ησυχαστικής θεολογίας είναι η ανάδειξη της σημασίας που έχει η ασκητική εμπειρία στη ζωή της Εκκλησίας. Η άσκηση της νοεράς προσευχής δεν γνωρίζει τοπικούς, χρονικούς ή άλλους περιορισμούς. Έτσι, εξυπηρετείται άριστα η αποστολή της Εκκλησίας, που δεν είναι άλλη από την ανάπλαση του ανθρώπου και τη σωτηρία του. Ο άνθρωπος σώζεται, όταν μπορεί να μετέχει στη Βασιλεία, στη δόξα του Ακτίστου. Οι αρετές της προσευχής, της νήψης, της νηστείας, της προσήλωσης στην αγάπη του Θεού, και στα έργα που αυτή υπαγορεύει, έλκουν τη Θεία Χάρη. Έτσι ανακαινίζεται το «κατ' εικόνα», που αμαυρώθηκε με την πτώση των Πρωτοπλάστων, και μπορεί να οδηγή στο «καθ' ομοίωσιν». Η παραδείσια αγαλλίαση έχει συνεχείς αναβαθμούς, ώστε να μην υπάρχει κορεσμός στη χαρά της θεωρίας της Θείας δόξας. Ωστόσο, στην παρούσα ζωή είναι δυνατή η πρόγευση της Βασιλείας, η χαρισματική βίωση της πνευματικής χαράς που προκαλεί η μέθεξη των Θείων ενεργειών. Η χαρισματική ζωή δεν επιτυγχάνεται εκτός Εκκλησίας, ούτε παρέχεται εξαιτίας και αποκλειστικά στις προσπάθειες των μελών της. Επιτυγχάνεται μόνον εν Χριστώ διά του Αγίου Πνεύματος.

«Από την καθαρή προσευχή γεννιέται η αληθινή αγάπη» (π. Κλεόπας Ηλίας)
<https://www.ekklisiaonline.gr/wp-content/uploads/2017/06/z-10.jpg>

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Φανταστείτε ότι ζείτε στην εποχή των ησυχαστικών ερίδων. Ο καθένας και η καθεμιά από εσάς να γράψετε ένα σύντομο ρεπορτάζ για το ιστορικό πλαίσιο και τις θεολογικές συνθήκες κατά την περίοδο της ησυχαστικής διαμάχης. Ύστερα, ανά ομάδες, θα ανταλλάξετε τις σημειώσεις σας, ώστε να ετοιμάσετε μια ομαδική παρουσίαση.

.....

.....

.....

.....

.....

2.

Ας παρατηρήσουμε την εικόνα της Μεταμόρφωσης του Χριστού. Με βάση όσα έχετε μάθει, ποια σύνδεση νομίζετε ότι μπορεί να έχει η συγκεκριμένη εικόνα με τη θεολογική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όσον αφορά την ένωση του ανθρώπου με τον Θεό;

.....

.....

.....

.....

3.

Ήσασταν εκεί, στη σύνοδο του 1351, όταν αναγνωρίστηκε επίσημα η ορθόδοξη διδασκαλία περί ησυχασμού, ως η αυθεντική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και καταδικάστηκαν οι αντιησυχαστικές αντιλήψεις. Λίγο μετά, όταν επιστρέψατε στο σπίτι σας, η οικογένειά σας σας ζήτησε να εξηγήσετε με απλά λόγια τι ακριβώς συνέβη. Γράψτε αυτά που θα τους λέγατε.

.....

.....

.....

.....

.....

4.

Τι ερωτήσεις θα κάνετε στον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, αν είχατε τη δυνατότητα να έχετε μαζί του μια σύντομη συνομιλία; Με βάση, λοιπόν, όσα μάθατε για τη ζωή του, να ετοιμάσετε τρεις ερωτήσεις, που μπορεί να αφορούν τη ζωή του είτε το συνολικό του έργο.

α.

β.

γ.

Τώρα, ανά θρανίο, μοιραστείτε τις ερωτήσεις σας. Με βάση όσα ήδη γνωρίζετε, προσπαθήστε να υποθέσετε τι είδους απαντήσεις ενδεχομένως θα έδινε ο ίδιος ο Άγιος. Επιλέξτε κάποιες από τις ερωτήσεις σας, για να ακουστούν και να συζητηθούν στην ολομέλεια της τάξης.

5.

Ας διαβάσουμε την παρακάτω περιγραφή. Προέρχεται από τις σημειώσεις του Νικολάι Μοτοβίλωφ, ύστερα από τη συνομιλία που ο ίδιος είχε το 1831 με τον άγιο Σεραφεΐμ του Σάρωφ.

«Ήτανε μία συννεφιασμένη μέρα. Χιόνι πολύ είχε σκεπάσει τη γη... Ο πάτερ Σεραφεΐμ μ' έβαλε να καθίσω δίπλα του, απάνω σ' ένα κομμένο δέντρο, σ' ένα ξέφωτο μέσα στο δάσος. Ύστερα μου είπε: "Ο Θεός μου φανέρωσε πως στα παιδικά χρόνια σου ήθελες να μάθεις ποιος είναι ο σκοπός της χριστιανικής ζωής... Σκοπός της ζωής μας είναι μοναχά η απόκτηση της χάριτος του Αγίου Πνεύματος..."

Του λέγω: "Πάτερ μου, μου μιλάς για τη χάρη του Αγίου Πνεύματος, αλλά πώς μπορώ να τη δω; Τα καλά τα έργα τα βλέπουμε, μα το Άγιο Πνεύμα πώς μπορεί να το δει κανένας; Πώς μπορώ να γνωρίσω αν βρίσκεται ή δεν βρίσκεται μέσα μου;"

Ο Άγιος μου αποκρίθηκε: "Όταν κατεβαίνει το Άγιο Πνεύμα επάνω στον άνθρωπο και εισχωρεί μέσα του, η ψυχή του ανθρώπου γεμίζει από μία χαρά ανέκφραστη, γιατί το Άγιο Πνεύμα μεταμορφώνει σε χαρά ό,τι αγγίζει. ...". Απάνω σ' αυτά, ο πάτερ Σεραφεΐμ έβαλε τα χέρια του στους ώμους μου και μου είπε: "Τέκνον μου, βρισκόμαστε κι οι δυο μας μέσα στο Άγιο Πνεύμα... Γιατί δεν θέλεις να με κοιτάξεις;"

"Πάτερ μου, του είπα, δεν μπορώ να σε κοιτάξω. Τα μάτια σου βγάζουνε αστραπές. Το πρόσωπό σου έχει γίνει πιο αστραφτερό από τον ήλιο, και τα μάτια μου θαμπώσανε από το φως".

"Μη φοβάσαι, τέκνο του Θεού, είπε ο γέροντας. Κι εσύ είσαι ολόφωτος όπως είμαι εγώ. Γιατί βρίσκεσαι μέσα στο Άγιο Πνεύμα. Αλλιώς δεν θα μπορούσες να με δεις με την όψη που με βλέπεις". ...Τότε πήρα θάρρος από τα λόγια του και τον κοίταξα. Μα μ' έπιασε τρόμος! Να φαντασθείς μέσα στη σφαίρα του ήλιου το καταμεσήμερο, που λαμποκοπά μ' όλη τη δύναμή του, το πρόσωπο ενός ανθρώπου. Βλέπεις να σου μιλά, να σαλεύουνε τα χεί-

λια του, βλέπεις την έκφραση των ματιών του που αλλάζει, ακούς τη φωνή του, νοιώθεις τα χέρια του που σε κρατούνε από τους ώμους, μα δεν βλέπεις μήτε αυτά τα χέρια, μήτε το σώμα του συνομιλητή σου, αλλά μοναχά μια δυνατή φεγγοβολή που σε τυφλώνει και που απλώνει ολόγυρα... Ο Άγιος με ρώτησε: "Τι αισθάνεσαι;" "Ειρήνη και ηρεμία, που δεν μπορώ να την εκφράσω", είπα. "Τι άλλο καταλαβαίνεις, τέκνον μου;" "Μια ανείπωτη χαρά πλημμυρίζει την καρδιά μου". ... "Τι αισθάνεσαι ακόμα, τέκνο του Θεού;" "Μια ανέκφραστη ζεστασιά... Ακόμα αισθάνομαι μία ευωδία, που τη νοιώθω για πρώτη φορά»" Ο Άγιος είπε: "... Αυτή η ευωδία είναι η ευωδία του Αγίου Πνεύματος. Κι αυτή η ζεστασιά, που μου λες, δεν είναι γύρω μας, αλλά μέσα μας. ... Να, αυτό είναι να βρίσκεται κανένας μέσα στην ενέργεια του Αγίου Πνεύματος...". Έφυγα, και σαν μάκρυνα λίγο, έστρεψα κ' είδα πως εκείνο το εξαίσιο όραμα δεν είχε χαθεί ακόμα. Ο γέροντας καθότανε όπως ήτανε στην αρχή, και το ανέκφραστο φως, που είχα δει με τα μάτια μου, τον έκανε να φεγγοβολά ολόκληρος.»

(Φώτης Κόντογλου, Ο Πολυαγαπημένος Άγιος Σεραφεΐμ του Σάρωφ, Γίγαντες ταπεινοί, Ακρίτας 2000. Ανακτήθηκε από http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/fwths_kontogloy/o_agios_serafeim_toy_sarwf.htm)

Η συζήτηση του Αγίου Σεραφεΐμ με τον Νικολάι Μοτοβίλοφ. Σύγχρονη ρωσική εικόνα.

Μπορείτε να διακρίνετε κάποια κοινά σημεία ανάμεσα στην εικόνα που αναπαριστά τη συνάντηση των δύο αυτών προσώπων, με την εικόνα της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος;

.....

.....

.....

.....

.....

Στη συνέχεια, να υπογραμμίσετε λέξεις ή φράσεις του κειμένου, που μπορεί να σχετίζονται με την ορθόδοξη ησυχαστική διδασκαλία, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από τη θεολογία του Αγίου

Γρηγορίου του Παλαμά. Ύστερα, ανά ομάδες, να διαλέξετε δύο αντιστοιχίες που σας προξένησαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και να τις γράψετε στον πίνακα, αιτιολογώντας την επιλογή σας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.

«Η θεολογία διαφέρει τόσο πολύ από τη θεοπτία και βρίσκεται τόσο μακριά από την κοινωνία με τον Θεό, όσο διαφορετική είναι η απλώς γνώση ενός πράγματος από την κατοχή αυτού του πράγματος. Όντως, το να μιλά κανείς για τον Θεό και να γνωρίζει προσωπικά τον Θεό δεν είναι το ίδιο».

(Γρηγόριος Παλαμάς, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, 1, 3, 42)

«Το άκτιστο φως αποτελεί τη δόξα της θείας φύσεως, την ομορφιά του μέλλοντος αιώνα και την άναρχη και αδιάδοχη βασιλεία του Θεού».

(Γρηγόριος Παλαμάς, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, 2, 3, 54)

«Η θεοποιός δωρεά του Αγίου Πνεύματος είναι το άκτιστο φως, είναι η λαμπρότητα της θείας φύσεως, με την οποία κοινωνεί ο Θεός με τους αξίους».

(Γρηγόριος Παλαμάς, Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου, 13)

Πώς θα μετασχηματίζατε τα παραπάνω λόγια του Αγίου Γρηγορίου σε στίχους σύγχρονου τραγουδιού ή σε τίτλους εφημερίδων ή σε μια σχετική ζωγραφιά;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Η Ορθόδοξη Πατερική μαρτυρία στους αγίους και τους θεολόγους της Τουρκοκρατίας και των νεωτέρων χρόνων

11.1. Ο Πατερικός λόγος και το Πατερικό βίωμα κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας

Είναι αλήθεια ότι και κατά τα δισεκτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, η Εκκλησία δεν στερήθηκε ούτε τις μορφές ούτε τον θεολογικό λόγο των Πατέρων της Εκκλησίας. Ειδικά κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα, φωτισμένοι σύγχρονοι Πατέρες βοήθησαν σε μεγάλο βαθμό τους πιστούς. Αυτό έγινε με τον παραδοσιακό λόγο τους, με την ορθόδοξη διδασκαλία τους, με την αυστηρή ασκητική ζωή τους, και με αξιόλογα συγγράμματα, τα οποία σφράγισαν την εκκλησιαστική ζωή. Πρόσφεραν έτσι στήριγμα και παρηγοριά έναντι των δεινών των υποδούλων και κράτησαν ζωντανή την πίστη τους στην Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό.

Ικανός αριθμός αυτών των φωτισμένων Πατέρων ονομάστηκαν Διδάσκαλοι του Γένους. Διακεκριμένος Διδάσκαλος του Γένους υπήρξε π.χ. ο Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806), ο οποίος διορίστηκε σχολάρχης της Αθωνιάδας Σχολής, από τον μαρτυρικό Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Κύριλλο Λούκαρη. Απογοητευμένος, όμως, από τις συνεχείς αντιδράσεις εναντίον του και από τις δυσκολίες για απρόσκοπτη προαγωγή του έργου του, εγκατέλειψε την Ελλάδα. Αρχές του 1764 πήγε στη Λειψία και ακολούθως στην Αγία Πετρούπολη, όπου χειροτονήθηκε ιερέας. Το 1802 απο-

Πορτραίτο του Ευγένιου Βούλγαρη από την Ιακωβάττειο Βιβλιοθήκη.
Ληξούρι, Κεφαλονιά.

σύρθηκε στη Μονή του Αγίου Αλεξάνδρου Νέφσκι, όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του. Η ογκώδης συγγραφική παραγωγή του τον ανέδειξε Διδάσκαλο του Γένους. Η πολύχρονη παραμονή του στη Ρωσία τον κατέστησε πρεσβευτή της ελληνικής παιδείας και του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Άγιος της Εκκλησίας αναδείχθηκε και ο Διδάσκαλος του Γένους Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779). Μετά από πολλά χρόνια άσκησης στη μοναχική ζωή, αποφάσισε να δράσει ιεραποστολικά βοηθώντας τους απλούς ανθρώπους, οι οποίοι είχαν στερηθεί τόσο τον λόγο του Θεού, όσο και στοιχειώδη γνώση της ελληνικής παιδείας. Έτσι, μετά από τη σχετική άδεια και ενθάρρυνση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σωφρονίου Β΄ (1775-1780), ξεκίνησε το ιεραποστολικό του έργο, το οποίο συνέχισε χωρίς διακοπή για είκοσι χρόνια. Τελικά, οι Τούρκοι τον συνέλαβαν στη Βόρειο Ήπειρο και τον υπέβαλαν στο θανάσιμο μαρτύριο του απαγχονισμού.

11.2. Φιλοκαλική Αναγέννηση

Οι Κολλυβάδες Άγιοι Πατέρες, 18ος αι.

Ο 18ος αιώνας στιγματίστηκε θεολογικά από τη λεγόμενη «Κολλυβαδική ξριδα», ή αλλιώς από τη «Φιλοκαλική αναγέννηση». Η έριδα ξέσπασε το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα στο Άγιο Όρος με κύρια αιτία τη διαμάχη για την τέλεση των μνημοσύνων τα Σάββατα ή τις Κυριακές. Ουσιαστικά το κίνημα των Κολλυβάδων επιδίωκε να αφυπνήσει τον ορθόδοξο πληθυσμό από τον πνευματικό λήθαργο στον οποίο είχε περιέλθει. Οι Κολλυβάδες στόχευαν στην αναγέννηση του ορθοδόξου βιώματος. Σημαντικά ονόματα Κολλυβάδων και πρωτεργατών της φιλοκαλικής αναγέννησης είναι αυτά των Μακάριου Νοταρά, Νικόδημου Αγιορείτη και Αθανασίου Παρίου. Μεταξύ πολλών άλλων έργων του αγίου Νικοδήμου, εξαιρετική σημασία και αξία έχουν το *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ο *Συναξαριστής* και η συλλογή των Κανόνων της Εκκλησίας, το γνωστό *Πηδάλιον*. Μαζί με τον Μακάριο Νοτάρά ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης εξέδωσε τη *Φιλοκαλία*. Πρόκειται για συλλογή μεταφρασμένων στα νεοε-

ληνικά κειμένων των Πατέρων της Εκκλησίας. Ο Αθανάσιος Πάριος, επίσης, με τα έργα του και τον πύρινο λόγο του αντιμετώπισε την εκκοσμίκευση της εποχής του, η οποία εκφραζόταν, κατ' αυτόν, μέσα από τις ιδέες του Διαφωτισμού.

11.3. Οι κυριότερες πτυχές της Πατερικής Θεολογίας της εποχής

α. Η Θεολογία των Μυστηρίων

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η μυστηριολογία του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου ήταν πολύ σημαντική. Ο Άγιος, αναλύοντας το μυστήριο του Βαπτίσματος, υποστηρίζει ότι χωρίς αυτό δεν μπορεί ο άνθρωπος να βιώσει την πνευματική ζωή. Επισημαίνει ως ορθή την αποδοχή της εκκλησιαστικής παράδοσης να λαμβάνεται το ορθόδοξο βάπτισμα κατά τη νηπιακή ηλικία. Τέλος, τονίζει ότι με το Βάπτισμα και το Χρίσμα οι άνθρωποι γίνονται μέλη του σώματος της Εκκλησίας, μέτοχοι και κληρονόμοι της Επουράνιας Βασιλείας.

Στο βιβλίο του *Περὶ τῆς Συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως*, ο άγιος Νικόδημος αναλύει τη σημασία του «Ἄρτου της ζωής», δηλαδή της Θείας Κοινωνίας. Το σώμα και το αίμα του Κυρίου διαφέρει τόσο από τον λόγο του Θεού, όσο ο ήλιος από την ακτίνα του. Κάνοντας αυτή τη σύγκριση ο Άγιος θέλει να τονίσει τη σημασία και την αξία της Θείας Μετάληψης και όσων

αυτή προσφέρει στους ανθρώπους. Την περίοδο αυτή τονίζεται, επίσης, και η αξία του μυστηρίου του γάμου. Ζητείται από τους πιστούς, τόσο τους νεώτερους, όσο και τους μεγαλύτερους στην ηλικία, αφενός να σεβαστούν το γεγονός ότι ο γάμος χαρακτηρίζεται στην Αγία Γραφή ως «τίμιος» και αφετέρου να αγωνιστούν να ζήσουν χριστιανικά. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται και για το μυστήριο του Ευχελαίου. Τονίζεται, τέλος, ότι πρέπει να τηρείται το κατώτατο όριο ηλικίας για τη χειροτονία σύμφωνα με το δίκαιο της Εκκλησίας. Δηλαδή τα 20 έτη για τη χειροτονία σε υποδιάκονο, τα 25 σε διάκονο, τα 30 σε πρεσβύτερο και τα 40 σε επίσκοπο.

β. Το Λειτουργικό κήρυγμα

Κατά τη διάρκεια της περιόδου της Τουρκοκρατίας δεν έπαυσε το κηρυγματικό έργο της Εκκλησίας. Εξαιτίας όμως των συνθηκών που επικρατούσαν στους χριστιανικούς πληθυσμούς, παρουσιάζονται ορισμένες ιδιαιτερότητες. Έτσι, ενώ το κήρυγμα, και γενικότερα η ομιλητική παραγωγή της εποχής, συνεχίζει με πιστότητα το Πατερικό ομιλητικό παράδειγμα, γλωσσικά το κήρυγμα είναι προσαρμοσμένο στον απλούστερο γλωσσικό κώδικα των ελληνοφώνων χριστιανών (χρήση της δημοτικής γλώσσας). Δέχεται, όμως, επιδράσεις από τρόπους και μεθόδους σχετικά με το κήρυγμα, που επικρατούσαν τότε στη Δύση.

γ. Η εσχατολογική Θεολογία

Εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών που υπήρχαν κατά την Τουρκοκρατία και των δεινών που βίωναν πολλοί χριστιανικοί πληθυσμοί, αναπτύχθηκε μια θεολογική τάση, η οποία τόνιζε το εσχατολογικό στοιχείο. Κεντρική θέση κατείχαν η Δευτέρα Παρουσία και η Τελική Κρίση. Οι συγκεκριμένες εσχατολογικές τάσεις της εποχής είχαν σαφή υπαινικτικό χαρακτήρα, και αφορούν τη διατήρηση του οράματος της εθνικής παλιγγενεσίας. Οι κήρυκες της εποχής, προσπαθώντας ταυτόχρονα να νουθετήσουν και να παρηγορήσουν τους υπόδουλους, έκαναν εκλαϊκευμένες αναφορές στα θέματα του Παραδείσου και της Κόλασης. Έτσι, ο Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), για παράδειγμα, περιγράφει τον Παράδεισο και λέει ότι αποτελεί «ζωή χωρίς θάνατο, διατί εκεί ζει κανείς με την ίδια ζωή του Θεού ... με λίγα λόγια, βλέποντας στον Παράδεισο κανείς τον Θεό γίνεται άλλος θεός, κατά χάρη θεός». Ο μεταγενέστερος του Μηνιάτη Νεκτάριος Τέρπος συνέγραψε το 1732 το *Βιβλιάριον καλούμενον Πίστις*, στο οποίο περιέχονται πλήθος εσχατολογικών αναφορών. Ο Διονύσιος Αδριανουπόλεως (1820-1891) διδάσκει ότι «η τελειότητα των δικαίων θα είναι πληρέστερη και πραγματικά τελειότερη της τελειότητας που είχε ο Αδάμ... Τα σώματα των δικαίων θα είναι πολύ διαφορετικά από αυτά των αμαρτωλών».

δ. Η Κανονική Γραμματεία

Γύρω στα 1800 εκδίδεται το *Πηδάλιο*, έργο το οποίο περιέχει συλλογή των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας. Συντάχθηκε στη δημόδη γλώσσα από τους Αγιορείτες Νικόδημο (τον Αγιορείτη) και Αγάπιο (Λεονάρδο). Προκειμένου να πετύχουν πληρέστερη ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου των Ιερών Κανόνων, ανέτρεξαν στα σχόλια των κλασικών κανονολόγων του 12ου αιώνα, Ζωναρά, Βαλααμώνα και Αριστηνού. Αυτούσια σχολία τους παραθέτει μια πολύ μεταγενέστερη συλλογή, η οποία συντάχθηκε μετά την εθνική απελευθέρωση των Ελλήνων, μεταξύ των ετών 1852 και 1859, από τους Γεώργιο Ράλλη και Μιχαήλ Ποτλή και φέρει τον τίτλο *Σύνταγμα των θείων και ιερών Κανόνων*. Αποτελείται από έξι τόμους.

11.4. Πατερικές μορφές του 20ού αιώνα

Η θεολογία οφείλει πολλά στους Πατέρες της Εκκλησίας που έζησαν και έδρασαν τον 20ό αιώνα. Υπήρξαν ποιμένες με αγιότητα βίου, ορθόδοξη θεολογική σκέψη και σημαντικό έργο στους τομείς της δογματικής, της λατρευτικής και μυστικής διάστασης της θεολογίας. Ο άγιος Νεκτάριος (1846-1920) σε ηλικία τριάντα ετών εκάρη μοναχός, ενώ έλαβε την ιεροσύνη από τον Πατριάρχη Σωφρόνιο Αλεξανδρείας. Το 1889 ανέβηκε στον επισκοπικό θρόνο της Πενταπόλεως. Ο άγιος Νεκτάριος αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες στη ζωή του και κατασυκοφαντήθηκε. Η υπομονή όμως με την οποία αντιμετώπιζε τους πειρασμούς και η ανεξικακία του έναντι όλων όσοι των εκθρεύονταν, τον ανέδειξε Άγιο της Εκκλησίας. Υπήρξε πολυγραφότατος με πλούσιο θεολογικό, ποιμαντικό, αλλά και υμνολογικό έργο. Ο άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς (1894-1979) υπήρξε σπουδαίος θεολόγος που επηρέασε σημαντικά τη μεταγενέστερη θεολογική σκέψη. Κατόρθωσε να μετουσιώσει τη θεολογική εμπειρία της χριστιανικής παράδοσης σε σύγχρονο θεολογικό λόγο. Συνεχιστής της Πατερικής Παράδοσης της Εκκλησίας υπήρξε και ο άγιος Σωφρόνιος του Έσσεξ (1896-1993), του οποίου η θεολογία έδωσε νέα πνοή στα θεολογικά γράμματα.

Οι Άγιοι Πορφύριος, Παΐσιος και Ιάκωβος. Σύγχρονη εικόνα.
Ανακτήθηκε από https://www.kapadokis.gr/index.php?route=product/product&product_id=866

Ορισμένες όσιες μορφές δεν συνέγραψαν, αλλά τόνωσαν την ορθόδοξη πνευματικότητα μέσω των προφορικών τους διδασκαλιών και αποφθεγμάτων τους. Οι όσιοι Παΐσιος ο Αγιορείτης (1924-1994), Πορφύριος ο Καυσοκαλυβίτης (1906-1991), Αμφιλόχιος Μακρής (1889-1970), Ιάκωβος Τσαλίκης (1920-1991), Γεώργιος Καρσαλίδης (1901-1959), Ιωσήφ Ησυχαστής και Σπηλαιώτης (1898-1959), Δανιήλ Κατουνακιώτης (1846-1929), Εφραίμ Κατουνακιώτης (1912-1988) και η οσία Σοφία Χοτοκουρίδου (της Κλεισούρας) έζησαν μια ζωή αγάπης και προσφοράς προς στον άνθρωπο και κοσμούν το αγιολόγιο της Εκκλησίας μας. Οι προφορικές διδαχές τους, με ηθικοποιμαντικό περιεχόμενο, έχουν γνωρίσει πολλές εκδόσεις και έχουν τονώσει το ορθόδοξο φρόνημα των πιστών της Εκκλησίας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

1.

Ας δούμε τι λέει ο διδάσκαλος του Γένους Ευγένιος Βούλγαρης για την αντιμετώπιση των ετερόθρησκων. Σημειώστε μία φράση που σας άγγιξε περισσότερο και μία που σας προξένησε προβληματισμό. Ανταλλάξτε ανά θρανίο όσα σημειώσατε, αιτιολογώντας τις επιλογές σας.

«Κατά κύριο λόγο, όμως, στις λογομαχίες που έχουν να κάνουν με την πίστη απαιτείται πραότητα και σοργισία. ... Ο αγώνας για την πίστη είναι ένας αγώνας πνευματικός, και πρέπει να βασιλεύει σε αυτόν πνεύμα πραότητας και ανεξικακίας, όχι πνεύμα πολεμικής ορμής και μάχης... Όταν με τέτοια ειρηνική διάθεση προστατεύει ο ευσεβής το δόγμα του, έχει συνεργό και τη θεία έλλαμψη... Όταν, όμως, φυσάει ένας άνεμος ανθρώπινης ορμής, σφοδρός και βίαιος, όταν ανάβει μανιασμένη και ακατάσχετη η φωτιά του γήινου ζήλου και της εγωιστικής φιλοδοξίας, δεν μπορεί να ελπίζει κανείς στη συνδρομή και την επιστασία του Κυρίου... Ο πιστός να έχει ζήλο, αλλά να μη χλευάζει την ξένη θρησκεία και άποψη, ούτε να είναι προσβλητικός· επειδή τι κέρδος υπάρχει από το να εξυβρίζει κανείς χωρίς αιτία και να βλασφημεί με ασέλγεια τα φρονήματα των ετεροδόξων; ... Και, το κυριότερο, σε τέτοιου είδους αντιλογίες, ο αγωνιζόμενος πρέπει να έχει ως σκοπό, όχι να ελέγξει και να ονειδίζει, αλλά να διδάξει και να φωτίσει· όχι να κερδίσει η γνώμη του, αλλά να κερδίσει τον αδελφό του... Να αποστρέφεται την ανθρώπινη γνώμη, όχι την φύση· για εκείνη (τη γνώμη του) είναι ξένος και διαφορετικός... για αυτή (τη φύση του) είναι οικείος και πλησίον, είναι άξιος ελέους και συμπαθείας, και πολλές φορές άξιος κηδεμονίας και περίθαλψης. Στον Ιουδαίο, ο Σαμαρείτης σύμφωνα με την παραβολή του Κυρίου, φάνηκε πλησίον και επαινήθηκε· αντίστοιχα, δεν είναι απαραίτητο να φαίνεται πλησίον στον Σαμαρείτη και ο Ιουδαίος;»

Ευγένιος Βούλγαρης, Σχεδιάσμα περί άνεξιθρησκείας, ήτοι περί άνοχης των έτεροθρήσκων. Έκδίδεται υπό Νεκταρίου Κεφάλα Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Άλεξάνδρεια, 1890, σσ. 12-21 (απόδοση στη νεοελληνική)

.....

.....

.....

.....

2.

Ας διαβάσουμε τι έλεγε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, στους ανθρώπους της εποχής του. Θα έλεγε και σήμερα τα ίδια λόγια; Αν ναι, σε ποιους πιστεύετε ότι θα απηύθυνε τα λόγια αυτά και γιατί;

«Να προσπαθείτε να μαθαίνετε γράμματα, όσο μπορείτε. Και εάν δεν μάθατε οι πατέρες, να επιδιώκετε να μάθουν τα παιδιά σας τα ελληνικά, διότι και η Εκκλησία μας είναι στην ελληνική. Αν δεν σπουδάσεις τα ελληνικά, αδελφέ μου, δεν μπορείς να καταλάβεις εκείνα που ομολογεί η

Εκκλησία μας. Καλύτερα να έχεις ελληνικό σχολείο στη χώρα σου, παρά να έχεις βρύσες και ποτάμια· και σαν μάθεις το παιδί σου γράμματα, τότε λέγεται άνθρωπος. Το σχολείο ανοίγει τις εκκλησίες· το σχολείο ανοίγει τα μοναστήρια».

[Κοσμάς ο Αιτωλός, *Διδαχή Β2*, Ίωάννη Μενούνου, *Κοσμά Αἰτωλοῦ Διδαχὲς (καὶ Βιογραφία)*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα 1979, σσ. 209-210]

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3.

Με βάση όσα μάθατε, να δημιουργήσετε τρεις γρίφους/ερωτήσεις, που θα έχουν τη λύση τους σε κάποια από τα πρόσωπα της Εκκλησίας, που σφράγισαν με την παρουσία τους την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τους νεώτερους χρόνους. Οι γρίφοι μπορεί να αφορούν οποιοδήποτε σημαντικό στοιχείο από τη ζωή ή το έργο ενός προσώπου. Στη συνέχεια, θα πάρει ο καθένας/η καθεμιά, τους γρίφους που κάποιος άλλος/άλλη έχει δημιουργήσει και, στο τέλος, όλοι μαζί, θα διαλέξουμε τους πιο εύστοχους και τους πιο αποτελεσματικούς από αυτούς.

.....

.....

.....

.....

.....

4.

Σας έχουν καλέσει να ετοιμάσετε ένα μάθημα κατήχησης, για παιδιά της ηλικίας σας, με θέμα: «*Θεία Κοινωνία*». Πώς θα χρησιμοποιούσατε τα παρακάτω λόγια του Αγίου Νικοδήμου, έτσι ώστε να μιλούσατε στους συμμαθητές σας, χρησιμοποιώντας πέντε σχετικές προτάσεις/ιδέες;

«Αλλά και αυτή καθ' εαυτή η θεία Μετάληψη και Κοινωνία, αν το σκεφτούμε, βιάζει τον καθένα στο να την απολαμβάνει συνεχώς, σαν κάτι που είναι απλά αναγκαίο για τη σύσταση και τη ζωή της ψυχής... Καθώς η συχνή αναπνοή είναι αναγκαία για τη ζωή και καθώς η τροφή είναι αναγκαία για τη φύση του σώματος, έτσι και η συχνή Κοινωνία είναι αναγκαία για τη ζωή της ψυχής. ... Και πάλι, το να κοινωνεί κάποιος κάθε ημέρα και να μεταλαμβάνει το Σώμα

και Αίμα του Χριστού, είναι καλό και ωφέλιμο, επειδή αυτός ο ίδιος ο Κύριος λέγει, πως “εκείνος που τρώγει την σάρκα μου και πίνει το αίμα μου έχει ζωήν αιώνιον”». «Το ιερό και πανάγιο Σώμα του Κυρίου, όταν καλώς και αξίως μεταλαμβάνεται... ενδυναμώνει τους ασθενείς, ευφραίνει τους υγιείς, ιατρεύει τις ασθένειες, διαφυλάττει την υγεία· με την Μετάληψη γινόμαστε ευκολότεροι στο να διορθωθούμε, περισσότερο μακρόθυμοι και υπομονητικοί στους πόνους και τις θλίψεις, περισσότερο θερμοί στην αγάπη, ... περισσότερο πρόθυμοι στην υπακοή, περισσότερο οξύτεροι και γρηγορότεροι στην ενέργεια των χαρισμάτων».

«Ὡστε αγαπητέ μου, εάν αγαπάς να ανάψεις την καρδιά σου στον θεικό έρωτα και να αποκτήσεις την προς τον Χριστό αγάπη και μαζί με αυτήν να αποκτήσεις και όλες τις υπόλοιπες αρετές, σύχναζε στην Αγία Κοινωνία και θέλεις απολαύσεις εκείνο που επιθυμείς. Επειδή, είναι αδύνατο να μην αγαπήσει κάποιος τον Χριστό και να μην αγαπηθεί από τον Χριστό, όταν συνεχώς κοινωνεί το Άγιο Σώμα και Αίμα του».

Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Περὶ τῆς Συνεχοῦς Μεταλήψεως*,
Ἐν Αῤῥῖναις 1887, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α.Ν. Καστριώτου,
σσ. 94-96, 103-104, 118 (απόδοση στη νεοελληνική)

5.

Ας δούμε την παρακάτω εικόνα. Τι νομίζετε ότι απεικονίζει και σε τι αναφέρεται;

Τώρα, ας διαβάσουμε αυτά που λέει ο Ηλίας Μηνιάτης. Για ποιο πράγμα μιλάει; Μπορείτε να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην εικόνα και στα λόγια του;

«Είναι, λοιπόν, ο Παράδεισος ζωή χωρίς θάνατον, διότι εκεί ζεις με την ίδια τη ζωή του Θεού· μένεις με την ίδια τη διαμονή του Θεού· είσαι με το ίδιο το είναι του Θεού· ζεις, όσο ζει ο Θεός. Χαρά χωρίς τέλος, διότι εσύ χαίρεσαι με την ίδια τη χαρά του Θεού· βασιλεύεις κι εσύ με την ίδια βασιλεία του Θεού· δοξάζεσαι με την ίδια τη δόξα του Θεού· με λίγα λόγια, βλέποντας τον Θεό γίνεσαι άλλος Θεός·

Η Σύναξη των Αγίων Πάντων. Στο https://mikraeortologika.blogspot.com/2017/06/blog-post_11.html

εκείνος είναι Θεός κατά φύση, εσύ Θεός κατά χάρη. Και όπως στο πυρακτωμένο σίδερο δεν ξεχωρίζει ούτε η φωτιά από το σίδερο, ούτε το σίδερο από τη φωτιά, αλλά φαίνονται και τα δύο ως ένα, έτσι και στον Παράδεισο, σχεδόν μπορεί να ειπωθεί, ούτε ο Θεός ξεχωρίζει από τον ευτυχισμένο, ούτε ο ευτυχισμένος από τον Θεό· οι δύο είναι ένα στην μακαριότητα, και στους δύο υπάρχει μια αιώνια ζωή και στους δύο μια ατελείυτη χαρά... Εκεί δεν υπάρχει πια η πίστη (όπως λέει ο Απόστολος), διότι υπάρχει η όραση· έφυγε η σκιά, λάμπει το φως· εκεί δεν υπάρχει ελπίδα, διότι υπάρχει η απόλαυση· έπαυσε το μέλλον, φαίνεται το παρόν· εκεί υπάρχει μοναχά η αγάπη, διότι αγαπούμε εκείνο το άκρον αγαθόν που βλέπουμε, και χορταίνει ο νους μας με την όραση, χορταίνει η καρδιά μας με την απόλαυση».

(Ήλιος Μηνιάτης, *Διδαχαὶ εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην Τεσσαρακοστήν*. Κυριακὴ Ε΄ τῶν Νηστειῶν, Περὶ Παραδείσου, ἐν Βενετίᾳ, 1849, σ. 157. Απόδοση στη νεοελληνική)

Στη συνέχεια, αφού χωριστούμε σε ομάδες, κάθε ομάδα θα φτιάξει ένα πόστερ, με έμπνευση από τα όσα λέει το συγκεκριμένο κείμενο, μετασχηματίζοντας αυτό είτε σε στίχους σύγχρονου τραγουδιού, είτε σε μια ζωγραφική αναπαράσταση είτε σε λεζάντες εφημερίδων, και δίνοντάς του έναν δικό σας τίτλο. Στο τέλος, όλες οι ομάδες, θα παρουσιάσετε τις δημιουργίες σας.

6.

Ας μεταφερθούμε νοητά στο παρελθόν. Σας έχουν αναθέσει να ετοιμάσετε ένα σύντομο ρεπορτάζ για κάποιο πρόσωπο από τους αγίους και τους θεολόγους της Τουρκοκρατίας και των νεωτέρων χρόνων (Ευγένιος Βούλγαρης, Κοσμάς Αιτωλός, Νικόδημος Αγιορείτης, Αθανάσιος Πάριος, Μακάριος Νοταράς, Ηλίας Μηνιάτης, σύγχρονοι Άγιοι του 20ού αιώνα). Ανά θρανίο, να αποφασίσετε ποιο πρόσωπο από αυτά θα θέλατε να συναντήσετε και συνομιλήσετε μαζί του, και για ποιο λόγο; Να γράψετε τι ήταν αυτό που σας ώθησε να κάνετε τη συγκεκριμένη επιλογή.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Να σημειώσετε δύο ερωτήσεις που θα θέλατε να του κάνετε, και έναν χαρακτηρισμό που θα δίνατε στο πρόσωπο αυτό. Στη συνέχεια, θα γράψουμε στον πίνακα όλους τους χαρακτηρισμούς που έχετε σκεφτεί και, όλοι μαζί, θα γνωρίσουμε καλύτερα τα πρόσωπα της επιλογής σας.

.....

.....

.....

12. Η Πατερική Παράδοση συναντά τον άνθρωπο του σήμερα

12.1. Διαβάζοντας τους Πατέρες σήμερα

Σε πολλά έργα της χριστιανικής γραμματείας και λογοτεχνίας η Εκκλησία ονομάζεται «ναυς», για να αποδοθεί με λόγια μια ποιητική και ταυτόχρονα διδακτική εικόνα: ένα καράβι που διασχίζει τους ωκεανούς της ιστορίας με προορισμό τη Βασιλεία των Ουρανών. Στο πηδάλιο είναι ο Χριστός «Σωτήρ». Άλλη μια πολύ ζωηρή παρομοίωση της πορείας της Εκκλησίας προς σωτηρία των μελών της, μας δίνουν και οι Πατέρες της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, στον Προσφωνητικό Λόγο τους προς τον Αυτοκράτορα (691). Όσοι πιστεύουν τον Χριστό ως Θεάνθρωπο και Σωτήρα του κόσμου εγκαταλείπουν κάθε άλλη οδό, και με τις λαμπάδες τους αναμμένες σχηματίζουν πομπή που πορεύεται «προς τα άνω», ακολουθώντας το φως που εκπέμπουν οι λαμπάδες των «οδηγών των ποιμνίων». Δηλαδή των Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι είναι τα «προπορευόμενα φώτα», οι φάροι της Αλήθειας και οι οδοδείκτες της σωτηρίας. Δεν είναι, βεβαίως, αυτόφωτοι. Λαμβάνουν, όμως, τον φωτισμό της Χάρης του Αγίου Πνεύματος και προσφέρουν τον εαυτό τους στο πλήρωμα της Εκκλησίας με ανυπόκριτη, αληθινή και ανιδιοτελή αγάπη. Το φως που εκπέμπει ένας Πατέρας της Εκκλησίας είναι πάντοτε «προπορευόμενο», για να ανοίγει τον δρόμο στα αδιέξοδα του καιρού του και να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις της εποχής του.

Κάθε σύγχρονος αναγνώστης των Πατερικών κειμένων θα πρέπει να διακρίνει ποια στοιχεία τους είναι διαχρονικά και ποιά καιρικά. Διαχρονικές είναι οι ρήσεις των Πατέρων που περιγράφουν τις αναλλοίωτες, τις δογματικές αλήθειες και αξίες της ορθόδοξης πίστης. Καιρικό ή εποχικό είναι ό,τι συνήθως δεν υπερβαίνει το πλαίσιο της εποχής της συγγραφής του. Για παράδειγμα, οι βυζαντινοί Πατέρες, όταν συμβουλεύουν τους γονείς για το πώς πρέπει να διαπαιδαγωγούν τα τέκνα τους, έχουν υπόψη τους το πρότυπό της οικογένειας, το σύστημα της εκπαίδευσης, την κοινωνική δομή και άλλα δεδομένα της εποχής τους, που είναι πολύ διαφορετικά από τα αντίστοιχα σημερινά. Ο ερμηνευτής των Πατερικών κειμένων οφείλει να διακρίνει ότι το κήρυγμα της Εκκλησίας για την ιερότητα του γάμου και της οικογένειας και για την αγάπη που πρέπει να συνδέει τα μέλη της, παραμένει αναλλοίωτο και διαχρονικό. Ο ερμηνευτής οφείλει, επίσης, κάτω από το γράμμα των Πατερικών κειμένων, να αναζητεί το θεολογικό κλίμα της εποχής τους, τα ρεύματα και τις τάσεις που επηρέασαν την Πατερική γραφίδα. Οφείλει, επίσης, να λαμβάνει υπόψη ότι οι

Φώτης Κόντογλου (1895-1965). Η ναυς της Εκκλησίας.

Πατέρες έχουν μοιραστεί την ίδια πίστη εντός του αγιοπνευματικού μυστηρίου της Εκκλησίας. Ότι όλοι έχουν αποκτήσει εμπειρική γνώση της ορθόδοξης πνευματικότητας. Η Πατερική γραμματεία είναι ένα μωσαϊκό με πολλές και ποικιλόχρωμες ψηφίδες, κάθε μία από τις οποίες και όλες μαζί εικονίζουν το ίδιο πρόσωπο, το πρόσωπο του Χριστού.

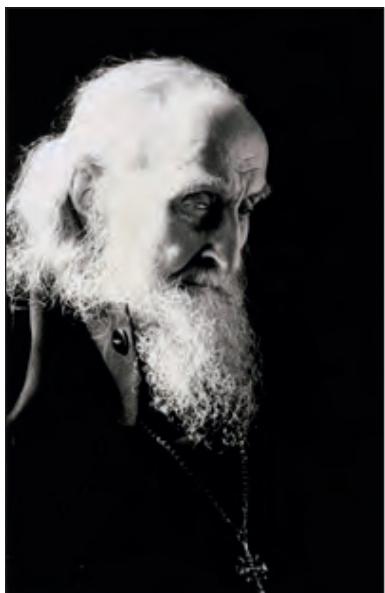
«Η υπέρτατη αξία, το υπέρτατο κριτήριο είναι ο Θεάνθρωπος. Αυτός είναι η Αλήθεια, η Οδός και η Ζωή, ο μοναδικός φίλος του ανθρώπου και ο αποκλειστικός οδηγός του προς τη σωτηρία», επαναλαμβάνει συνεχώς ο άγιος Ιουστίνος. «Ο Θεάνθρωπος, Αυτός όπου ανοίγει σ' εμάς μια οδό, μια οδό διαφορετική από εκείνη όπου μας προσφέρει οτιδήποτε θέλει να παρουσιάζεται ως θρήσκευμα, ως επιστήμη ή ως φιλοσοφία. Η οδός του Θεανθρώπου είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια διδασκαλία, είναι αυτή η ίδια η Αλήθεια, είναι αυτό το ίδιο το πρόσωπο του Θεανθρώπου, ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος προσφέρει σ' εμάς τη δυνατότητα ενσωματώσεώς μας σ' Αυτόν, και οργανικής εντάξεώς μας στο δικό Του Σώμα, το οποίον αφήκε σ' αυτόν τον κόσμο υπό τη μορφή της Εκκλησίας»

(Άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς. Ανακτήθηκε από

<https://www.pemptousia.gr/2019/04/i-theologiki-skepsi-tou-osiou-ioustinou/>)

12.2. Η διδασκαλία των Πατέρων στο κατώφλι της 3ης χιλιετίας — Οι σύγχρονες προκλήσεις

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που κληρονόμησε ο 21ος από τον 20ό αιώνα είναι το οικολογικό. Η καταστροφή δηλαδή από τον άνθρωπο των οικοσυστημάτων του πλανήτη και του φυσικού περιβάλλοντος εν γένει. Το φλέγον αυτό ζήτημα το συζητήσαν οι Ορθόδοξες Εκκλησίες κατά την Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Γενεύη, 1986). Μετά τα τρία Διορθόδοξα Οικολογικά Συ-

άγιος Σωφρόνιος Σαχάρωφ (1896-1993).

νέδρια στη Σόφια (1987), την Πάτμο (1988) και το Μινσκ (1988), η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου κάθε έτους ως ημέρα αφιερωμένη στην προστασία του Περιβάλλοντος. Το 1989 ο τότε Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος, σε Εγκύκλιο Επιστολή του, εγκαινίασε τον όρο *οικολογική θεολογία* και ενθάρρυνε τους θεολόγους στο έργο της αφύπνισης των χριστιανικών συνειδήσεων για την προστασία του κτιστού κόσμου. Η Εγκύκλιος της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου (Κρήτη, 2016) εκφράζει με κάθε επισημότητα την οικολογική ευαισθησία των Ορθοδόξων Εκκλησιών.

Στις αρχαίες κοινωνίες η κτιστή Φύση λατρευόταν ως θεός, γιατί ο άνθρωπος δεν είχε κατορθώσει να τη δαμάσει. Σήμερα κυριαρχεί η πίστη στην παντοδυναμία της τεχνολογίας. Ο τεχνολογισμός προκαλεί νέους ηθικούς προβληματισμούς που δεν αφορούν μόνο το φυσικό περιβάλλον, αλλά και τον ίδιο τον άνθρωπο. Η πρόοδος στην επιστήμη της Βιοϊατρικής και Βιοτεχνολογίας, μετά και την αποκωδικοποίηση του DNA, είναι αλματώδης. Είναι διάχυτος ο προβληματισμός γύρω από τις μεθόδους

αναπαραγωγής, την ευγονική, την κλωνοποίηση, την ευθανασία, την ανάγνωση του ανθρώπινου εγκεφάλου, τις επεμβάσεις στη λειτουργία του με σκοπό τον επηρεασμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς κ.ά. Η επιστημονική κοινότητα και οι κοινωνίες έχουν στρέψει την προσοχή τους στη Βιοηθική και στη Νευροηθική αναζητώντας απαντήσεις στα ηθικά διλήμματα. Στα ερωτήματα αυτά η Εκκλησία απαντά μέσα από τις αρχές της χριστιανικής ανθρωπολογίας, δηλαδή της θεολογικής διδασκαλίας γύρω από τη φύση, τον προορισμό, το νόημα της ζωής του ανθρώπου. Ο άγιος Σωφρόνιος (Σαχάρωφ) υπήρξε μια μορφή που βίωσε την ορθόδοξη πνευματικότητα ως μοναχός αρχικά στο Άγιον Όρος και την έρημο και αργότερα έζησε σε μια δυτική κοινωνία, στη μονή του Έσσεξ. Μίλησε στη γλώσσα του σύγχρονου ανθρώπου, ο οποίος απολαμβάνει πολύ περισσότερες ελευθερίες από ό,τι στο παρελθόν. Εξήγησε ότι ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίσει εμπειρικά τον Θεό μέσα από το προσωπικό βίωμα, την προσωπική κοινωνία της ύπαρξής του με τον Θεό. Ο καθένας είναι διαφορετικό πρόσωπο και γι' αυτό, ο τρόπος που κοινωνεί με τον Θεό είναι μοναδικός. Ο λόγος που ο άνθρωπος αποτυγχάνει να κοινωνήσει προσωπικά με τον Θεό είναι η αλλοτρίωση του προσώπου του, για την οποία φέρει και ο ίδιος μεγάλη ευθύνη. Η θεολογία του αγίου Σωφρονίου αναγνωρίζει στον σύγχρονο άνθρωπο την ελευθερία στον τρόπο που «συνομιλεί» με τον Θεό, αλλά επίσης του αποδίδει, περισσότερο από ποτέ, προσωπική ευθύνη αν αποτύχει να κοινωνήσει μαζί Του. Η υπευθυνότητα των μελών της Εκκλησίας είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των βιοηθικών διλημμάτων και του τεχνολογισμού. Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες έχουν συστήσει επιτροπές Βιοηθικής και έχουν ήδη αρχίσει να διατυπώνουν τις θέσεις τους.

Πέρα από τον διάλογο της Εκκλησίας με τον κόσμο σε ζητήματα οικολογίας, βιοτεχνολογίας και βιοηθικής, υπάρχει και πλήθος άλλων θεμάτων που απασχολούν τις κοινωνίες και τον σύγχρονο άνθρωπο. Ο 21ος αιώνας καλείται να επιλύσει και άλλες πολλές αντιφάσεις του προηγούμενου αιώνα. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, π.χ., μετέτρεψε πολλές παραδοσιακές κοινωνίες σε *πολυπολιτισμικές*, αλλά δεν απάλειψε το φαινόμενο της *μαζικοποίησης*. Ο τεχνολογισμός κατέστησε προσιτά τα εμπορικά προϊόντα στις αδύναμες οικονομικά ομάδες, αλλά δεν γεφύρωσε το βαθύ χάσμα των κοινωνικών ανισοτήτων. Τα κράτη και οι ομοσπονδίες τους εξακολουθούν να δαπανούν αμύθητα ποσά σε εξοπλισμούς, την ώρα που μεγάλοι πληθυσμοί του αναπτυσσόμενου κόσμου εξακολουθούν να απειλούνται από τη φτώχεια και τις αρρώστιες. Επίσης, από τη μια πλευρά προβάλλεται το όραμα της κατάκτησης του Διαστήματος, και από την άλλη η ανθρωπότητα παλεύει ακόμη να αντιμετωπίσει φαινόμενα *φανατισμού*, *φονταμενταλισμού* και *ρατσισμού*.

Επιπλέον, ο 21ος αιώνας παράγει και δικές του νέες αντιφάσεις. Ο σημερινός άνθρωπος μέσα από την κοινωνική δικτύωση και την τεχνολογία της επικοινωνίας έχει κατορθώσει να βιώνει ταυτόχρονα πολλαπλούς ρόλους και να αποκτά πολλές ταυτότητες. Αυτό τον ωθεί να εγκαταλείψει τον διαλεκτικό τρόπο σκέψης, δηλαδή να σκέφτεται κριτικά και να επιλέγει μεταξύ του ορθού και

https://bioethics-education.blogspot.com/2019/02/blog-post_45.html

του λάθους. Ότι δεν κατόρθωσε η φιλοσοφία του μηδενισμού με την απόρριψη οποιασδήποτε υπερβατικής ή κοσμικής αλήθειας, το επιτυγχάνει συστηματικά η ταυτόχρονη βίωση πολλών εκδοχών του εαυτού μας. Έτσι παρασυρόμενος ο άνθρωπος, από τον ίδιο τον εαυτό του, είναι εύκολο να πιστέψει ότι δεν υπάρχει η ουσιαστική αλήθεια, και άρα μπορούν να θεωρούνται έγκυρες πολλές διαφορετικές, ακόμη και αντιφατικές μεταξύ τους, πεποιθήσεις για την αλήθεια.

Την παραπάνω μηδενιστική ιδέα, αν μιλήσουμε με όρους φιλοσοφίας, καλείται να αντιμετωπίσει η σύγχρονη θεολογία. Ο Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος) προβάλλει την ορθόδοξη προσέγγιση στις σύγχρονες προκλήσεις. Κάνει λόγο για «προφητική ενόραση» της ορθόδοξης άποψης. Στην ουσία λέει με άλλα λόγια ό,τι είπαν οι Πατέρες της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου. Ότι, δηλαδή, ο λόγος των Πατέρων της Εκκλησίας είναι το προπορευόμενο φως στη λαμπαδηδρομία προς τη σωτηρία. Η Εκκλησία «προφητεύει» την Αλήθεια, δηλαδή κηρύττει τη διαρκή παρουσία του Χριστού στον κόσμο. Οι Πατέρες όλων των εποχών συμφωνούν ότι η μετοχή στο σώμα του Χριστού είναι μετοχή στο μυστήριο της σωτηρίας. Η ζωή μέσα στην Εκκλησία είναι πρόταση ζωής που επαληθεύεται κάθε στιγμή, σε κάθε μας βήμα προς το μέλλον.

Για να υπάρχει μέλλον στην ανθρωπότητα, για να μη χαθεί ο άνθρωπος, πρέπει ο κόσμος να αντιταχθεί σε ό,τι εκθρεύεται ή απειλεί να αφανίσει την κορωνίδα της δημιουργίας. Ο ευδαιμονισμός, ο ατομισμός, η λατρεία του χρήματος είναι, σύμφωνα με τη θεολογία των Πατέρων, μορφές σκοταδισμού. Η Εκκλησία, μέσω των ποιμένων και διδασκάλων της, οφείλει να ενεργεί και σήμερα όπως ενεργούσε πάντοτε. Να κηρύττει και να θεολογεί με πειθώ για να αφυπνίσει τον άνθρωπο, εγείροντάς τον από τον πνευματικό λήθαργο. Να τον θέσει ενώπιον των ευθυνών του και των κινδύνων που εγκυμονούν αρνητικά μεγέθη, όπως είναι ο άκριτος τεχνολογισμός, ο άκρατος καταναλωτισμός και η ξέφρενη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας και της ανεπίτρεπτης καταστροφής του οικοσυστήματος. Η Εκκλησία οφείλει να δείξει στον κόσμο με πειθώ και απόλυτη συνέπεια τον δρόμο της επιστροφής στη Θεία κοινωνία της Δικαιοσύνης και της Αγάπης.

Ομορφοκκλησιά (Άγιος Γεώργιος), 12ος αι. Γαλάτσι Αττικής.

http://religiousgreece.gr/image/journal/article?img_id=342206&t=1445747685159&width=940

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ**1.**

Τοποθετήστε τις παρακάτω έννοιες στον παρακάτω πίνακα, δίπλα στον αντίστοιχο ορισμό τους:

Πολυπολιτισμικότητα, Μηδενισμός, Φανατισμός, Ρατσισμός, Μαζικοποίηση, Ευδαιμονισμός, Φονταμενταλισμός, Σκοταδισμός, Τεχνολογισμός, Παγκοσμιοποίηση.

1	Η αντίθεση στη γνώση, την πρόοδο, η έλλειψη πνευματικής καλλιέργειας.	
2	Η φανατική προσήλωση σε παλαιά σχήματα και ιδέες, η τυπολατρική προσήλωση στο παρελθόν.	
3	Η τάση ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου να συσσωρεύει υλικά αγαθά και επιδιώκει υλικές απολαύσεις με την πίστη πως αυτές μπορούν να τους προσφέρουν την ευτυχία.	
4	Η τυφλή πίστη στη δύναμη της τεχνολογίας και στην ικανότητά της να επιλύει κάθε πρόβλημα.	
5	Το μίσος ή ο φόβος ή η υποτιμητική στάση ενός ατόμου ή μιας κοινωνικής ομάδας προς άτομα ή κοινωνικές ομάδες που διαφέρουν από αυτά, ως προς τη φυλή, την εθνότητα, τη θρησκεία, το φύλο, την υγεία, την οικονομική επιφάνεια ή την κοινωνική θέση.	
6	Φαινόμενο που παρατηρείται μετά το 1980, που οδηγεί τα Κράτη και τις κοινωνίες τους σε οικονομική, τεχνολογική και πολιτισμική αλληλεξάρτηση.	
7	Φαινόμενο κατά το οποίο τα μέλη της κοινωνίας χάνουν την ατομική βούληση και κριτική ικανότητα και δημιουργούν άβουλες και εύκολα κατευθυνόμενες μάζες.	
8	Η ολοκληρωτική άρνηση κάθε Αλήθειας, κάθε αξίας και του Θεού.	
9	Συνύπαρξη σε μια κοινωνία και γόνιμη αλληλεπίδραση ποικίλων κοινωνικών ομάδων με διαφορετικά εθνικά-εθνοτικά και πολιτισμικά στοιχεία.	
10	Η εγωιστική και εμπαθής προσήλωση σε κάποιες αντιλήψεις, ανεξάρτητα από το αν αυτές είναι ορθές ή όχι.	

Ποιο από τα παραπάνω φαινόμενα, νομίζετε ότι αποτελεί τη μεγαλύτερη πνευματική απειλή στη σημερινή εποχή και γιατί; Ας χωριστούμε σε ομάδες, για να συζητήσετε μεταξύ σας αυτό που επιλέξατε. Ύστερα, ως ομάδα, να διαλέξετε την περισσότερη πειστική απάντηση.

.....

.....

.....

Θα μπορούσε να αποτραπεί η επικράτηση του φαινομένου που έχετε διαλέξει; Ποια είναι η πρόταση της Εκκλησίας, μέσα από τα λόγια ή τη ζωή κάποιου Αγίου της Εκκλησίας;

.....

.....

.....

2.

Αφού διαβάσετε προσεκτικά το παρακάτω κείμενο, να σημειώσετε μία πρόταση ή φράση με την οποία συμφωνείτε πολύ και μία πρόταση ή φράση που σας προξένησε προβληματισμό. Ύστερα να τις ανταλλάξετε με τον διπλανό σας/τη διπλανή σας, αιτιολογώντας τις επιλογές σας.

Η Ορθοδοξία και το πρόβλημα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος
«Μέσα στη γενική αυτή βραδύτητα, με την οποία συνειδητοποιείται στις μέρες μας η σοβαρότητα του προβλήματος της προστασίας της φύσεως, κινείται και η χριστιανική Εκκλησία. Είναι δυστυχώς πολλοί εκείνοι που διερωτώνται γιατί να ασχολούμεθα οι Χριστιανοί με το λεγόμενο "Οικολογικό Πρόβλημα". Οι κατηγορίες των Χριστιανών που σκέπτονται κατ' αυτόν τον τρόπο είναι κυρίως δύο. Είναι πρώτα εκείνοι που πιστεύουν ότι σκοπός της Εκκλησίας του Χριστού είναι η σωτηρία των ψυχών και μόνον: Κάθε τι το υλικό είναι γι' αυτούς δευτερεύον, αν όχι εμπόδιο για τη σωτηρία της ψυχής. Για τους χριστιανούς αυτούς ο υλικός κόσμος είναι προσωρινός και προορισμένος να αντικατασταθεί στη βασιλεία του Θεού με ένα κόσμο άυλο ή πνευματικό. Η δεύτερη κατηγορία των Χριστιανών που αδιαφορούν για το οικολογικό πρόβλημα είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι το πρόβλημα στη φύση του είναι πολιτικό, επιστημονικό και τεχνοκρατικό. Τι δουλειά έχουν η Εκκλησία και η Θεολογία με το θέμα αυτό; Ας το αντιμετωπίσουν οι πολιτικοί και οι επιστήμονες. Η Εκκλησία και η θεολογία έχουν άλλου

είδους έργο να επιτελέσουν... Είναι, λοιπόν, ανάγκη να δούμε οι Ορθόδοξοι, και όλοι οι Χριστιανοί, τους λόγους για τους οποίους η πραγματική εφιαλτική σοβαρότητα του προβλήματος αφορά και σε μας, στη μαρτυρία και την αποστολή μας. Είναι ιδιαίτερα για μας τους Ορθόδοξους επιβεβλημένο να πάρουμε στα σοβαρά το πρόβλημα αυτό και να το εντάξουμε στις πιο επείγουσες προτεραιότητές μας. Είναι ανάγκη να καταλάβουμε ότι, αν δεν κάνουμε κάτι τέτοιο, γινόμαστε υπόλογοι έναντι του Θεού για την πιο ασυγχώρητη ολιγωρία και αμαρτία».

(Ιωάννης Ζηζιούλας,

Μητρ. Περγάμου, Πρακτικά Συνεδρίου:

Ορθοδοξία και φυσικό περιβάλλον,

Θεσ/νίκη, 2007, σσ. 70-76. Ανακτήθηκε

από http://www.kioulanis.gr/images/perivallon_new.pdf)

.....

.....

.....

Τώρα, αφού χωριστούμε σε ομάδες, κάθε ομάδα θα φτιάξει ένα πόστερ με έμπνευση από τα όσα λέγονται στο παραπάνω κείμενο, δίνοντάς του και έναν δικό σας τίτλο. Μπορείτε να το μετασχηματίσετε χρησιμοποιώντας ζωγραφιές, στίχους μουσικής, λεζάντες ή και οτιδήποτε άλλο εσείς νομίζετε, ώστε στο τέλος το δικό σας έργο να επιλεγεί ως το πιο πρωτότυπο και ελκυστικό.

3.

Ας διαβάσουμε τους στίχους από το παρακάτω ποίημα του Μίλτου Σαχτούρη. Τι μπορείτε να παρατηρήσετε μέσα από τα συγκεκριμένα λόγια; Ποια συναισθήματα πιστεύετε ότι κυριαρχούν; Ποιον τίτλο θα δίνετε στο ποίημα αυτό και γιατί;

Έχασα το δρόμο μου, βρέθηκα σε μια ξένη γειτονιά
που δε μου θύμιζε τίποτε από τη δική μου.
Ρώτησα μερικούς ανθρώπους
Αλλά δεν ήξεραν τίποτε να μου πουν.
Όσο κι αν έψαχνα άλλους δρόμους
τόσο και σε πιο απόξενες τοποθεσίες βρισκόμουν
κι όταν έστριψα ακόμα σ' ένα δρόμο
η αγωνία μου κορυφώθηκε
στο τέρμα αυτού του δρόμου
ήταν μια απόκρημνη ακτή
με μια θάλασσα φουρτουνιασμένη.
Στη γειτονιά μου δεν βρίσκεται καμιά θάλασσα.
Έχασα το δρόμο μου.
(Μίλτος Σαχτούρης, *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια*,
1998, εκδ. Κέδρος, σ. 17)

.....

.....

.....

.....

Ας δούμε τώρα και όσα λέγονται στο παρακάτω κείμενο. Ποια σχέση μπορεί να έχουν τα λόγια αυτά με όσα περιγράφονται στο ποίημα;

«Όμως, ο Θεός, ο αγαθός αθλοθέτης και αρχηγός της σωτηρίας μας, δεν μας άφησε αβοήθη-

τους, αναδεικνύοντας καθημερινά ανθρώπους που παρατάσσονται εναντίον του πονηρού με τα όπλα της ευσέβειας. Αυτοί, ... με τη μάχαιρα του Πνεύματος που είναι ο λόγος του Θεού, έγιναν οδηγοί των ποιμνίων, κατευθύνοντας τους λαούς στις οδούς του Κυρίου, ώστε να μη διολισθήσουν λόγω άγνοιας στους γκρεμούς της ανομίας. Διότι έπρεπε ο Χριστός, που μας χάρισε το "είναι" και κραταίωσε το ανθρώπινο γένος και το ανεβίβασε προς τον εαυτό Του, με το μέγεθος της συγκατάβασης και της ταπείνώσής του, να μας υποδείξει τον δρόμο και προς το "ευ είναι", διά των φωτεινών λαμπάδων της Εκκλησίας, και διδασκάλων, οι οποίοι φωταγωγούν τα βήματά μας κατά Θεόν και μας παρακινούν προς το Ευαγγέλιο».

(Προσφωνητικός Λόγος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ Τρούλλω τοῦ βασιλικοῦ παλατίου συνεληθόντων ἁγίων Πατέρων, πρὸς Ἰουστινιανὸν τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Γ.Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή, τόμος δεύτερος, 1852, σσ. 296-297.
Απόδοση στη νεοελληνική)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.

Ας σκεφτούμε πώς μπορεί κάποιος να γνωρίσει τον Θεό, σύμφωνα με όσα λέει ο μητρ. Αντώνιος; Και ας συγκρίνουμε τα λόγια του, με εκείνα που αντίστοιχα αναφέρει ο γέροντας Σωφρόνιος. Τι παρατηρείτε; Είναι δυνατόν αυτά τα λόγια να εφαρμοστούν στη σημερινή εποχή;

«Καθένας από εμάς, με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, ανακαλύπτουμε τον Θεό μέσα από την προσευχή, μέσω της κοινωνίας μαζί Του, μέσω της εκπλήρωσης της θέλησής Του, κάνοντας αυτά που έκανε και Αυτός. Αλλά πολλοί, εκατομμύρια ανθρώπων, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, δεν έχουν πρόσβαση σε αυτή την άμεση επικοινωνία με τον Θεό. Δεν έχει κάθε χριστιανός το θάρρος, την ακεραιότητα της πίστης, που θα του επέτρεπε να αντικρίσει τον Θεό, να στέκεται πρόσωπο με πρόσωπο μαζί Του και να μάθει Ποιος είναι, μέσω της άμεσης επικοινωνίας με την προσευχή, όπου ο Θεός ανοίγει τον εαυτό Του σε εμάς και εμείς ανοίγουμε τους εαυτούς μας προς Αυτόν. ... Αυτός είναι ο άμεσος τρόπος με τον οποίο μπορούμε να επικοινωνήσουμε με τον Θεό και να μάθουμε γι' Αυτόν, όταν η ζωή Του ρέει μέσα μας, όταν η γνώση Του δεν είναι διανοητική αλλά άμεση, ... όταν μπορούμε να καθίσουμε σιωπηλά μαζί Του και να είμαστε ευτυχείς επικοινωνώντας με αμοιβαία ειλικρίνεια και αγάπη».

(Αντώνιος Μπλουμ, μητροπολίτης Σουρόζ, 1914-2003.
Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=8BZlOlOrIV0>)

5.

Με βάση όσα έχουμε μελετήσει μέχρι τώρα, για τη σχέση του σημερινού ανθρώπου με την πατερική παράδοση, θα ακούσετε κάποιες σύντομες προτάσεις/φράσεις. Αφού σηκωθείτε όλοι και όλες από τα θρανία σας, και χωρίς να συζητάτε μεταξύ σας, αν συμφωνείτε με την πρόταση που θα ακούτε κάθε φορά και ανάλογα με τον βαθμό της συμφωνίας σας, θα παίρνετε θέση προς την ακριανή (δεξιά) πλευρά της αίθουσας. Αν πάλι διαφωνείτε, τότε θα πρέπει να πηγαίνετε στην αντίθετη πλευρά. Ακριβώς στο κέντρο θα μπορείτε να μείνετε, εφόσον προβληματίζεστε ή δεν θέλετε ούτε να συμφωνήσετε ούτε να διαφωνήσετε. Σε κάθε περίπτωση, θα είστε έτοιμοι/έτοιμες να δικαιολογήσετε την επιλογή της τοποθέτησής σας, εφόσον ερωτηθείτε. Αν το κρίνετε απαραίτητο, μπορείτε να αλλάζετε τοποθέτηση και κατά τη διάρκεια της συζήτησης.

- Τα λόγια των Πατέρων δεν μπορεί να είναι εξίσου επίκαιρα στη σημερινή εποχή.
- Η τεχνολογία, όπως έχει αναπτυχθεί σήμερα, είναι παντοδύναμη.
- Η πολυπολιτισμικότητα είναι μια αρνητική κατάσταση της σημερινής εποχής.
- Τα μέλη της Εκκλησίας έχουν ευθύνη για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης.
- Δεν μπορούμε να συναντήσουμε στη σημερινή εποχή πρόσωπα φωτεινά, αντάξια της εποχής των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας.
- Η ζωή μέσα στην Εκκλησία είναι πρόταση ζωής που επαληθεύεται κάθε στιγμή.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

